

AZ IPARI SZÖVETKEZETEK SZEREPE AZ IPARFEJLESZTÉSBEN

ÍRTA:

M É H E L Y K Á L M Á N

Előadta a Magyar Közgazdasági Társaság 1917. évi február
hó 8-án tartott közgyűlésén

Báró Korányi Frigyes dr.
Bernát István
György Endre
Horváth János dr.
hozzászólásával.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

/1917/

Ez a cím két nagy tárgykört érint: egyrészt a szövetkezetek államát és az ipari szövetkezeteknek ebben viselt szerepét, másrészt az állami iparfejlesztési actiót és ebben a kisipar fejlesztésének eszközeit, különös tekintettel a kisipari szövetkezés különböző alakulataira.

A szövetkezeti mozgalom, – miként részben a socialismus és a gyáripari munkások szakszervezeti mozgalma is, – a kapitalistikus tömörülést kísérő jelenség, mely szinte új modern valláshoz hasonló rohamossággal hódította meg a gyári munkások és az alsóbb közép osztályhoz tartozó társadalom legszélesebb rétegeit. A roch&alei 28 takács prófétai ihlettségű kezdeményezése a szövetkezeti eszmék és érzelmek számára minden országban oly fogékony talajra talált, hogy 7 évtized alatt a szövetkezetek száma az egész világon 200.000-re megszorodott, 30 millió szövetkezeti taggal, a mi a hozzátartozókkal együtt mintegy 100 millió lelket jelent és melyben a magyar szövetkezeti tábor 9.000 szövetkezettel és 1,200.000 taggal részesedik.¹⁾ A társadalmi mozgalmak történetében e rendkívüli siker éppen abban leli magyarázatát, hogy a szövetkezeti világszerte modern gazdasági alapokon nyugszik, mert nemcsak a túlvilágban, hanem már itt a földön is javakkal és előnyökkel kecsegtet. A krisztusi moráltól átvett valláserkölcsei tartalmának varázsa a lelkeket meghódítja; ámde hatása csak azon oknál fogva maradandó, a mai ember lelke csak azért marad eszméihez hű és erős, mert általuk anyagi igényei is kielégítést nyernek. A szövetkezeti mozgalom sikerének titka éppen az, hogy bizonyos társadalmi rétegek számára, megfelelő óvatosság között, eszmei tisztaságának gondos megóvása esetén nemcsak lelki örömet, hanem tényleg jelentékeny anyagi előnyöket is biztosítani képes. Ez magyarázza óriási sikereit a világ minden országának hitel-, fogyasztási és mezőgazdasági szövetkezeteinél, melyek miként a lengyel, dán, ír, szász parasztszövetkezetek, nemzetek önfentartási erejét is megszorozni bírták.

Az ember könnyen hajlandó az általánosításra. Miért ne lenne alkalmas az associációnak ugyanez az alakulata a kisiparosok millióira is? Ha a szövetkezés bevált a szorongatott gazdasági helyzettel küzdő kiscgazdánál, miért ne legyen ugyanily sikeres a kisiparosoknál? Ha jó a mezőgazdaságban, a hol az emberi munka hasznát megszorítja, miért ne érvényesítené ugyanezt a hatását az ipari munka terén?

Ez a gondolat minden culturállamban fölmerült és bár a tapasztalati tények minden országban egybehangzóan azt bizonyítják, hogy a szövetkezeti eszme a kisipar számára nem válik be, nem életképes, csak kivételesen kedvező körülmények felforgása esetén bír ideig-óráig tartó eredményeket felmutatni, mégis, a szövetkezeti eszme iránti szeretet és bizalom – mely néha szinte furor cooperativus-ként jelentkezik és a szövetkezésben „Allheilmitel”-t lát – folyton újabb próbálkozásokra ösztönöz.

Míg azonban a külföldön inkább csak a modern állam mindenható gondoskodása iránti követelményekből fakadt az a kívánság, hogy a kisiparosokon is lehetőleg a szövetkezeti mozgalom támogató erőinek felhasználásával segítsünk, nálunk az állami iparfejlesztés szükséglete különleges lendülettel ragadta meg ezt az eszközt, mely által a kisiparból a nagyiparral versenyképes gyárhálózatot remélt teremthetni. Őszinte szívünk egész hevével vetettük magunkat ezen ideális gondolat szolgálatába, mely nagyszabású elméleti conceptióhoz, országos jellege - folytán, a gazdaságtörténelemben egyedül *Louis Blanc* nemzeti műhelyrendszere hasonlítható. Bár ismertük vállalkozásunk veszélyességét, csodát reméltünk a nemzeti lelkesedésnek attól a lángoló buzogásától, mely ez időben (1906-1910) a nemzeti élet gyújtóponyjába a hazai ipar fejlesztésének aspiratióit helyezte.

A történelemnek vannak kérdőjeles lapjai, melyek arról tanúskodnak, hogy a lelkesedés néha tényleg csodatevő erői bír kifejtetni. A természet törvényeivel szemben azonban ez lehetetlen. A természettudományi és technikai kutatás mártírjai erről ugyancsak bőséges és szomorú tanúságot tehetnek. Az emberi ész érvényesülésének csak addig a korlátig van lehetőség engedve, hogy a természet erőnyilvánulásait a cultura és közjólét céljai számára irányíthassa és felhasználja. A közgazdasági és társadalmi életnek ugyanígy megvannak a maga törvényszerűségei, melyek ellen, akár a gravitatio ellen, küzdeni nem lehet; csakhogy ezeknek megnyilvánulásaiban sajnos oly sok imponderabilia működik közre, hogy exact szabályok alakjában vajmi nehezen konstruálhatók. És mégis, az emberi haladás minden érdeke sürgeti a társadalmi gazdaságtan elméleti alapjainak intensivebb búvárlását, hogy a tudomány e téren is az emberi élet javítását szolgálhassa és a társadalom életerőit

helyesen felismerve, a jövőben óvakodjék azokkal szembehelyezkedni és okos mérséklettel csupán arra szorítkozzék, hogy miként a természeti erőket, ezeket is characterükhöz simulóan hasznosítsa. Ha meggondoljuk, hogy mit jelentett az emberiség haladására az eladdig paragon hevert természeti erők értékesítésének feltalálása, a kőszén, a vízierő, az elektromosság energiaforrásainak közkinccsésé tételével, a természettudományoknak a cabinet noir kuruzslói büvköréből a józan reális technikai gondolkodás biztos talajára való helyezésével, – akkor képzetünk támadhat arról a benthami paradicsomról, melyet megközelíthetnénk akkor, ha a társadalmi és gazdaságpolitikának ma oly gyakran délibábos tapogatózása helyébe is exact törvényeken alapuló pontos mértékegységek, graphostatikus szerkesztés és dinamometrikus mérés lépne.

Mert bizony csoda ez alkalommal sem történt és azok a nagy reményések, melyeket a hazai iparfejlesztési actio a kisipari szövetkezetek iránt táplált, tudvalevőleg csúfos kudarcot vallottak. Alkalmam lévén ez ügyet 10 éven át közelebbről figyelemmel kísérni, a bukás okait a következő három törvényszerűségbe vélem foglalhatni:

1. A szövetkezeti eszme alap gondolata demokratikus és vallás-erkölcsi, altruistikus, mely teljes ellentétben áll az ipari termelés lét-alapját tévő egoistikus, haszonleső, az ember összes képességeinek megfeszítését kívánó, aristocratikus, individuális, harcias alaptónusú tartalommal.

2. A második alapvető hiba ott történt, hogy az ipari szövetkezetek betegségeit központosítás által véltük orvosolhatni. Nemcsak a szövetkezést, hanem a központosítást is varázsigenek tartjuk, mely mindent meggyógyít. Pedig a különböző feladatok számára az associationnak más és más alakja és fokozata felel meg és e társadalmi alakulatok további összevonásánál, a centralisatio különböző mértékénél, az optimum törvénye előbb-utóbb érvényesül. Minden intézménynél az összes személyi és helyi viszonyok gondos mérlegelésével kell megállapítani, vajjon mely határig lehet a centralisatiót vezetni a nélkül, hogy ezzel a helyi autonómia, az összességet alkotó önálló szervezetek életereje károsodást szenvedjen.

3. A harmadik nagy csalódást az a hit és bizakodás okozta, melyet a subventiókra támaszkodó mesterséges iparfejlesztés alkotó, productív hatásába vetettünk, azt remélve, hogy pénzsegélylyel mindent el lehet érni, hogy ezzel vállalkozói egyéniséget, ipari készséget, lelket és millieut teremthetünk. A szövetkezés és a centralisatio csodatevő hatalmához tehát harmadiknak a subventió járult.

Tudományos és gyakorlati érdekekből egyaránt kár volna, ha ez a nagyszabású kísérlet a balsiker miatt a nyilvánosságtól elzárva feledésbe

merülne. A „de mortuis nil nis bene” mondás csupán személyekre vonatkozik. Az ily legjobb törekvésektől vezeteti, önzetlen, tiszta szándékkal, a lehető legnagyobb buzgósággal és szakavatottsággal ideális célokért kifejtett küzdelem, bármily balsikerrel is járt, mégis tiszteletreméltó, mert arra int, hogy az elkövetett hibát ne kövessük el újból. Azért nem kell miatta röstelkednünk, hanem igyekezzünk legalább a magunk kárán okulni.

Ez a kérdés ma újból actualitást nyert. A kisiparos körökben ugyanis erősen mozgódnak a végből, hogy az itthonmaradt, de különösen a háborúból visszatérő iparosok helyzetének segítésére alkalmas intézmények létesíttessenek, a tervezetések központjába pedig újból a régi zászló került: a szövetkezeti. Feledve, sőt egyáltalában figyelembe sem véve a közelmúlt oly keserves tapasztalatait, az ismert jelszavak megint hódító útjukra indulnak: „nem az ipari szövetkezetek természete a hibás, hanem az, hogy hiányzott a kellő szervezet. Új országos actiót, új központi intézményeket kell Ipari Hitelszövetkezeti Központtal, Ipari Szakszövetkezeti Központtal, a szakipari szövetkezetek országosításával szervezni és akkor minden jól fog menni, föltéve természetesen azt, hogy az állam és társadalom részéről sem fog a kellő bőkezűség elmaradni. Ha megfelelő új országos központi szervezet létesül, ez a sikernek már önmagában is biztosítéka.”

Ezeket a törekvéseket a mezőgazdasági és a szövetkezeti érdekeltség is szívesen támogatja, csak azért, hogy az ipari szövetkezetektől mentül előbb szabadulhasson. Az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH.)*), a hazai szövetkezeti élet e monopolizált központi intézete, szinte létérdekeiből sürgeti a megoldást, mert az experimentum költségeinek csupán a kamatterhei majdnem évi félmillió koronára rúgnak, amit semmiképen sem fedezhet. Mennyi egészséges gazdaszövetkezeti intézmény, a kisipar fejlesztésének mily sok, tényleg hathatós eszköze volna csupán e kamatterhekből fedezhető!

Kétségtelen, hogy e veszteségek túlnyomó része az állami iparfejlesztés t terheli és mindenképen kívánatos, hogy az OKH. kártalanításával ez a kiváló intézményünk tulajdonképeni hivatásának szolgálásához lehetőleg mielőbb visszatérhessen. Ez ma már egyáltalában nem kérdés. Mindennapi késedelemért kár. A törvényhozás megfelelő döntését azonban az azon való töprengés késlelteti, mi történjék az ipari hitel- és szakszövetkezetekkel, miféle új szerv létesíttessék egyrészt e szanalási actió szépítése, másrészt az iparosok, szövetkezők és mezőgazdák congruens törekvéseinek kielégítése végett?

*) Az Országos Központi Hitelszövetkezet a szövegben ezentúl mindenütt az OKH. rövidítéssel van jelölve.

Ajánlatos e problémát sine ira et studio, minden heveskedést és társadalompolitikai pártszempontokat félretéve gondos és higgadt mérlegelés tárgyává tenni. E célzt kívánják szolgálni az alábbi fejtegetések.

Az előzmények.

Ipari szövetkezeteink történetén három rövid, de jellegzetes korszak különböztethető meg:

Az *első*, mondhatnók történelem előtti korszak, az 1850-es évektől 1898-ig, az Országos Központi Hitelszövetkezetnek az 1898: XXIII. törvénycikkével való létesítéséig. Sporadikus próbálkozások, hatás nélkül maradt tapogatózó kormányakció jellemzi. Hiába ajánlotta Baross Gábor, majd 1893. szeptember 12-én kibocsátott rendeletében Lukács Béla, 1895. folyamán több ízben *Dániel* Ernő kereskedelemügyi miniszter a kisiparosságnak a szövetkezetekbe való tömörülést, mint a boldogulás legbiztosabb eszközét, hiába kínálgatott pénzsegélyt és olcsó tőkét a kormány, a kisiparosoknak nem kellett. Szinte megindító sajnálkozással panaszojják a kereskedelemügyi miniszter 1895/96. évi jelentései, hogy az ipari szövetkezetek számára szánt pénzek iránt „az érdekeltség köréből nagyobb igények nem támasztattak és így nem voltam azon helyzetben, hogy többet engedélyezzek”. Az 1895- évben mindössze 33.000 K, az ezt követő 1896–1898. években pedig csak 40.397, 84.774, illetőleg 34.000 K államsegélyt lehetett az akkor fennállott ipari szövetkezetekre erőszakolni.²⁾

A kisiparosságnak ezen a fásult közönyén és konok tartózkodásán segíteni kellett. Még sem járja, hogy olyan emberek legyenek a világon, pláne Magyarországon és még hozzá kisiparosok, akiknek ne kelljen se hitel, se pénz. Az OKH. megalakításával erőteljes actio és a legszélesebb körű agitatio indíttatott meg a kormány, az OKH., az Országos Iparegyesület és az ipartestületek érdekképviselate részéről a kisiparosság felrázására. Az ipari szövetkezetek ezen *második korszakának* jellege az ipari szövetkezetek számszerű szaporításának forszírozása és kellő óvatosság és kritika nélkül való alakítása *az államsegélyekkel való kecsegtetés* eszközével.

Nemcsak teljesen figyelmen kívül hagyták *Schulze-Delitzsch* „abszolút önségély” elvét, ami pedig minden asszociáció sikerének alapja és a tagok lelki szolidaritásának nélkülözhetlen kelléke és biztosítéka, hanem messze túllépték azt a modernebb jelszót, a „Selbsthilfe ergänzt durch Staatshilfe”-t is, mely már számol az állam mindenhatóságának és fejlődés tehén voltának felfogásával. Amikor pár száz korona saját betét után egyes ipari szövetkezetek a 100.000 K-t megközelítő állami segélyeket

és fél milliós hiteleket kaphattak, ez ugyancsak túlhaladja az „államsegélynél megtalált önségély” mértékét.

Az ipari szövetkezetek alakítása és működésük egyébként teljesen az OKH. mezőgazdasági és hitelszövetkezeteinek sablonja szerint történt. Az ipari szövetkezetek alakításánál a főszempont az volt, hogy a kisiparosok e révén minél nagyobb államsegélyt és hitelt kapjanak, melyek fölött teljes szövetkezeti autonómiával rendelkeztek. Az ipari jelleg különleges kívánalmait teljesen figyelmen kívül hagyták.³⁾

Nem csodálható, hogy *ilyen* agitatio nyomán az iparosságnak oly rétegei lepték el az OKH. alakulatait, melyek az ingyen segélypénzek izére rájőve, alig 10 év alatt az OKH-nak több millió K-ra rugó veszteséget okoztak, úgy hogy az OKH. túlnyomó részt mezőgazdasági érdekeltségű vezetősége a gyönyörűen fejlődő mezőgazdasági hitelszövetkezeti hálózat existentialis érdekeiből 1907-ben az ipari actio beszüntetését és az ipari szövetkezetek felszámolását volt kénytelen elhatározni. Ekkor, 1908 tavaszán, az OKH. kötelékében 24 ipari hitelszövetkezet és 46 szakipari szövetkezet létezett. Ez volt az első krízis, melynek áthidalását követőleg lépünk ipari szövetkezeteink történetének *harmadik* korszakába, mely 1908-tól már csak 1913-ig tartott. Ennek a rövid 5 éves működésnek az irányelvei és tapasztalatai a legtanulságosabbak.

Megint bebizonyult, mily káros, ha a reális közgazdasági szempontokból való mérlegelést kívánó kérdések intézését- politikai érdekek irányítják. Az 1906. év tavaszán kormányra jutott függetlenségi párt, programja közjogi részének csődjét a gazdasági önállósodás irányában való lázas munkával, az iparfejlesztés tetszetős sikereivel törekedett leplezni. Az egész kormány, a sajtó és a közvélemény szinte mámorosan hitt abban az illúzióban, hogy a subventiókkal való mesterséges iparfejlesztés az országot a gazdasági függetlenséghez közelebb juttatja, ^z Országos Ipartanács is szinte örült annak, hogy a nagyipari subventionálások között a kisipar iránti rokonszenvének is kifejezést adhatott. Az 1907. évi súlyos krízis daczára lehetetlennek látszott az ipari szövetkezeti actióval felhagyni, sőt szinte a közvélemény követelte annak oly nagyszabású új életrekeltését, amilyenre a külföldön sehohsem találunk példát. A conceptio lényege a következő volt: az ipari szövetkezetek azért nem sikerültek, mert nélkülözték az egységes, központi, kereskedelmi, üzletszerű vezetést; ipari, műszaki és kereskedelmi központi vezetéssel bíró hálózatba kell őket foglalni és ezzel elérjük azt, hogy kisiparunk országosan a nagyipar előnyeiben részesülhet, tehát az országban szétszórt és önmagában gyöngye kisipari egyedeket ily tömörítésük révén decentralizált nagyiparrá alakítjuk. Csak a vezetés és irányítás jön a központba, maguk a műhelyek a vidéken maradnak, tehát ezzel el-

kerüljük a nagyipari koncentráció hátrányait. Amely községben annyi kisiparos van, hogy azok szakmánként szövetkezetekbe tömörülhetnek, úgy közös gépműhelyekkel, nyersanyagbeszerző- és termékértékesítő árucarnokokkal ellátva fiók gyárakká és kereskedelmi üzletekké alakíttatnak, melyeknek anyagbeszerzését és áruértékesítését a központ révén egymásközt kiegyenlítik és központosán irányítják.

Louis Blanc 1848 júniusában létesített ipari termelő szövetkezetei számára a francia nemzetgyűlés 3 millió frank subventiót engedélyezett, csak azért, hogy ez az associatio kísérlet minél feltűnőbb éklat-val rombadőljön, a mi, mint *Thiers* később kijelentette, még sokkal nagyobb költséget is megért volna. A mikor az Országos ipartanács 1908 június 19-én tartott ülésén ezt a nagyszabású akciót lancirozta és az OKH. részére 172 millió korona államsegélyt szavazott meg a végből, hogy az ipari szövetkezeti ügyet a jelzett irányelvek szerint továbbvezesse, *Wekerle* Sándor és *Szterényi* József elnöklete alatt közgazdaságunk vezető tekintélyei egyértelműleg szavazták meg az erre vonatkozó hivatalos, előterjesztést, mely az OKH. igazgatóságával való előzetes meg egyezés alapján készült. Sőt, minthogy a hivatalos emlékirat különösebben az asztalos kisipar jövődjő szervezetének országos hálózatát ecsetelte, *Kornfeld* Zsigmond még külön felszólalásban is kérte, hogy hasonló mértékben és módon segítsünk a többi kisiparokon, különösen a cipész és csizmadiaság nagytömegű művelőin. Még *Matlekovits* Sándor is hozzájárult, bár maliciózus mosolyában *Thiers* gondolata cizikázott.

Ha sejtthettük volna, hogy e kísérlet költsége az 172 milliónak tízszeresét is meg fogja haladni. És hogy még ez a drága tanpénz sem szerez okulást.

Az ipari szövetkezeti ügy helyzete 1908-ban és az országos actio terve.

A szövetkezés, központosítás és a subventió iparfejlesztés cabalisticus felfogását már a hazai kis- és gyáripar fejlesztéséről szóló kereskedelemügyi ministeriumi Emlékiratok (az 1904., 1908. és 1909 évről) vallják, az Országos Ipartanács 1908 június 19-én tartott ülése számára készült előterjesztés, illetőleg az OKH-hoz ennek alapján intézett leirat pedig a következőkben fejt ki.

*

Minthogy az állami iparfejlesztés vezérlő elve az, hogy a hazai fogyasztás lehetőleg hazai termelés által fedeztessék, ipari termelésünk összértékét kell fokozatosan emelnünk. E feladat részben a nagyipar,

részben a kisipar fejlesztéséből áll, mely utóbbi teendő jelentősége menten kivüláglik, ha arra gondolunk, hogy az 1909. évi népszámlálás szerint hazánk összes 469.559 ipari vállalata közül 467.298 (99.52%) kisipari és csak 2.261 (0.48%) nagyipari, vagyis 20 segédszemélynél többet foglalkoztató vállalat van, mely arányszámok az 1910. évi népszámlálás szerint a 10 év folyamán 533.196 iparvállalatnál 529.036-ra, illetőleg 4.020-ra növekedett. Tehát több mint $\frac{1}{2}$ millió a kisiparosok létszáma, mely szám a kisipar pusztulásáról hangoztatott érzelmes regével szemben a lakosság számának növekedése folytán ha nem is minden szakmában arányosan, de mégis növekszik. így a legnagyobb létszámmal dolgozó három legfontosabb kisipari szakmában, az önálló vállalkozók és alkalmazottaik száma volt:

	1891-ben	1900-ban	1910-ben
asztalos.....	36.272	56.887	65.884
szabó	53.641	81.006	112.456
czipész és csizmadia.....	104.403	253.308	311.165

Még ha e rendkívüli arányú létszámnövekedést részben a statisztikai felvétel folytonos javulásának kell is betudnunk, az állandó emelkedés tendenciája kétségkívül fönnáll.

A kisipar, a mai koncentrálódó ipari termelés rendjében is életképes a következő esetekben:

1. már meglévő ipari termékek megóvása és javítása terén;
2. új termékek előállítására esetén akkor, ha:

a) az illető cikket magán a fogyasztópiacra kell előállítani, a piacnak azonban sokkal kisebb felvevőképessége van, semhogy nagyipar létesülésének táplálékot nyújthatna és földrajzi fekvése gyári vállalat számára kedvezőtlen;

b) ha cikkeink előállítására sem nagy tőkét, sem pedig gépmunkát nem kivan;

c) ha műipar, vagy ha olyan munkákról van szó, melyeknél a magánizálás dominál, a gépmunka még a kellő tökéletességet el nem érte, sőt a dolog természeténél fogva el sem érheti, vagy olyanoknál, melyek műhelyen kívül végzendők és szorosan helyhez vannak kötve;

d) ha a cikket a fogyasztó kívánsága szerint kell készíteni és

e) ha követi a gyári termelés egyik főerősségét, a rendelkezésre álló idő teljes mértékben való kihasználását, szorgalmas munkával és tervszerű munkabeosztással.

Ilyen iparok többek között: a műlakatosság, bádogosság, műasztaloság, a bronzművesség, az ékszer- és díszműárúkészítés, az orthopad-czipész, a ruházati ipar sok ága, szerelőiparok stb.

Az ezen határok közé tartozó kisiparok fejlesztésének általánosan ismert eszközei vannak; ilyenek: a gépsegély, mintaműlyek létesítése, ösztöndíjak, tanoncoképzés, kiállítások, tanfolyamok stb. Az említett iparágak cikkeiből való behozatalunk értéke sem rug oly magas összegre, éppen mert az ezekből való fogyasztás localis jellegű, mint az oly iparczikké, melyek részben már a tömegtermelés, a nagyipar körébe tartoznak. Az ilyen kisipari természetű iparágaktól eltérően a *tömegtermelés* körébe vágó iparczikkek készítésével foglalkozó egyedül álló kisiparos azonban a modern technika és kereskedelem legkitűnőbb eszközeivel dolgozó concentrail nagyiparral szemben kétségkívül elbukik. Minthogy pedig az ilyen elavult, időszerűtlen kisipar kedvéért nem indokolt a nagyipar fejlődését megnehezíteni: a helyes kisipari politika alapelve csakis az lehet, hogy *ezt a tömegtermelő kisipart ugyanazokhoz a technikai és kereskedelmi előnyökhöz juttassa, melyek a nagyipar fölényét acljak*. Erre pedig kétségkívül a legalkalmasabb eszköznek ígérkezik a kisiparosság szövetkezeti tömörülése, ami által olcsóbb hitelhez jutnak (ipari hitelszövetkezetek), a gyártáshoz szükséges nyersanyagokat és félgyártmányokat jutányosabban szerezhetik be (anyagbeszerző szövetkezetek), a modern technika kívánalmainak megfelelően berendezett műhelyekkel emelik versenybíráskukat (közös gépműhelyszövetkezetek), a közvetítő kereskedelem mellőzésével árúikat jobban értékesíthetik (beraktározó vagy értékesítő szövetkezetek) s végül a munka helyes megosztásával maguknak állandó, nyugodt és jövedelmező foglalkozást biztosíthatnak (termelőszövetkezetek). I

Az *anyagbeszerzőszövetkezetek révén* a kisiparosok kevésbé vannak kitéve annak, hogy késedelmesen és akkor is rossz anyagot kapjanak, a mi pedig gyakran előfordul az esetben, ha egymástól elszigetelten s a szállítótól függő viszonyban dolgoznak. Azonkívül nem kell amúgy is szűk műhelyhelyiségekben a nyersanyag raktározása végett is helyet szorítaniok, másrészt meg az anyagraktár helyébe felszabaduló tőkét forgatókéjük gyarapítására fordíthatják. De nagy hasznot hajt az anyagraktárszövetkezet végül az által is, hogy a kisiparost a nagyobb mennyiség raktározásánál elkerülhetetlen anyagromlás és a hulladékok okozta veszteségek sem terhelik.

Az anyagbeszerző szövetkezeteknek némely esetben raktárt sem kell íartaniok, mert ha ügynökségszerűen dolgoznak, a szövetkezet az összes tagjainak anyagszükségletét egyszerre megrendelheti s a számlákat leszámíthatja olyképen, hogy ez esetben az illető szállító cég a megrendelt anyagokat közvetlenül az egyes tagokhoz, az általuk megrendelt mennyiségekben szállítja.

A közös gépműhelyszövetkezetek a kisiparost oly gépek használása-

hoz juttatják, melyekkel a nagyipar dolgozik s melyeket nagy üzemköltségük miatt az ő kicsiny forgalma mellett nem használhatna ki eredményesen. Mert kétségtelen, hogy motorikus üzem csak az esetben válik a kisiparos előnyére, ha forgalma oly nagy, hogy a gépeket legalább napi 8 órán át üzemben bírja tartani; ellenkező esetben a gépek amortisatiókötsége, a gépekbe fektetett tőke kamatja, valamint az üzemköltségek (gépközelés, fűtőanyag, olajozás, javítások stb.) oly magas összegre rúgnak, melyet a motorikus üzem révén előálló munka- és időmegtakarítás semmiképen sem fedezhet.

A kisiparosoknak *raktár- vagy árucsarnokszövetkezetekbe* való tömörüléséből is igen jelentékeny haszon várható. Nem kell az elárúsításra időt és költséget vesztegetniök, a holt idényektől készítményeik megszabadulnak, mert előre dolgozva, a szövetkezetbe áruikat beraktározhatják és azokra értékük 60-70%-a erejéig olcsó kamatú előleget kaphatnak. Termelésük rendszeres és állandó lesz; minthogy áruikat nem kénytelenek azonnal és sokszor nagy veszteséggel értékesíteni, azok ára s vele a készítmények minősége sem csökken. Az árucsarnokszövetkezet a kisiparos termelésére oktatólag és fejlesztőleg hat, mert vezetősége csakis piaczképes árukat rendel s hogy az árukat a kisiparosok tényleg megfelelő minőségben készítsék el, őket hetenként legalább egyszer, műhelyeikben ellenőrzi; tanácsokkal szolgál, újabb és újabb mintákat hoz, a kész árút beváltja s új rendelést ad. A megrendelt árúk elkészítésére előleget engedélyez s a kisiparost esetleg közvetlenül is nyersanyaggal avagy félgyártmányokkal ellátja. A kisiparos tehát a biztos kereset tudatában a hitel- és anyagbeszerzés, végül a piacszerzés aggodalmaitól és fáradságaitól menten, teljesen ipara technikai fejlesztésének élhet.

Az ipari szövetkezeteknek legnehezebben megvalósítható alakja a *termelő szövetkezet*, melynél az iparosok az áruknak közös számlára való készítésére és elárúsítására tömörülnek. A különálló műhelyek helyébe itt gyakran a gépekkel, anyagraktárral és esetleg árucsarnokkal is felszerelt közös ipartelep jön. Az egymástól elszigetelten s egymás kárára gyakran késhegyre menő versengésben dolgozó kisiparosok termelése ez által közös lesz, s a szövetkezetek tagjai a szövetkezeti iparvállalat munkásaivá válnak. Az ilyen és a gyári munkások között -azonban nagyon lényeges különbséget tesz az, hogy a termelő szövetkezetek tagjai a vállalkozásnak részesei, s annak hasznából pénzbetétük és munkájuk arányában részesednek, de egyúttal a károkat is közösen viselik.

A termelő szövetkezetek boldogulásának alapföltétele, hogy vezetőikül a szövetkezeti tagok átlagánál sokkal magasabb szellemi színvonalon álló, kereskedelmileg kellőleg képzett, erélyes emberek akadjanak,

hogy biztos piacra támaszkodjanak, tagjaik részére sokkal több hasznot nyújtsanak, mint az önálló, individuális termelés, s tagjaik között nagyobb legyen az érdekközösség, az egyetértés, mint az a vetélkedés, mely az ipari termelés individuális jellegében rejlik.

A főntebb ismerteteti szövetkezeti alakulatok közül a különböző természetű iparágak és az iparosoknak iparáganként más és más természete szerint némely iparágban leginkább az anyagbeszerző-, a másikban a gép- vagy az árucarnok-, másutt végül a termelő szövetkezetek ígérnek a legszebb fejlődést. A fejlődés irányainak ez a különbözősége a hazai és a külföldi ipari szövetkezetek között is fennáll. Németországban leginkább az anyagbeszerző-, Franciaországban a termelő, Angliában pedig csakis azok a szövetkezetek boldogulnak, melyek a fogyasztási szövetkezetek égíse alatt állanak. Nálunk az asztalosok bútorcarnok-szövetkezetei a legfejlettebbek; a budapesti, szegedi, vagy aradi bútorcarnok-szövetkezetekhez hasonló sehol a világon nincsen, sőt Németországban a termelő szövetkezet mellett ezt a szövetkezeti alakulatot tartják a legnehezebben boldogulónak. Ennek oka az, hogy az ilyen szövetkezetek boldogulása rendkívül kedvező hitelszervezetet igényel, olyant, amilyenhez az iparfejlesztési akció révén csak a magyar kormány messzemenő támogatása s az OKH. áldozatkész tevékenysége révén juthattak.

Az 1908. év elején az OKH. kebelébe tartozó, immár működésben, valamint megalakulóban lévő ipari szakszövetkezetek jegyzéke a következő.

A *faipar* körébe szövetkezeti bútorcarnokok, közös gépműhelyek, nyersanyagbeszerző szövetkezetek, kádár-, kocsi- és faszerszámtermelő szövetkezetek tartoznak. *Szövetkezeti bútorcarnok* van Budapest, Arad, Szeged, Brassó, Marosvásárhely, Hódmezővásárhely, Temesvár, Gyula, Zombor, Miskolcz, Újpest és Erzsébetfalván, összesen tizenkettő. Fabeszerzéssel foglalkozó, tehát *nyersanyagbeszerző szövetkezet* hazánkban csak kettő van (Budapesten és Nagyszébenben).

Közös gépműhely-szövetkezet összesen 5 dolgozik és pedig Komárom, Kolozsvár, Szászsebes, Putnok és Dicsőszentmártonban. Apatinban a bútorasztalosok, Árdánházán és Bakonybélben a fafaragó háziiparosok, Szászrégenben pedig a kádárok *termelő szövetkezetekbe* tömörültek. E szövetkezetek közül többen építkezési és egyéb vállalatok lebonyolításával is foglalkoznak, ilyenek például a zágrábi és selmeczbányai ipari szövetkezetek, illetőleg szakcsoportok. A *kádáriparosok* néhány Budapesten is szövetkezetbe tömörült. A *bognáriparosok* Sopronban közös gépműhely-, Budapesten pedig kocsiárucarnokszövetkezetet létesítettek.

A felsorolt s immár működésben lévő 24 faipari szövetkezet mellett

a kormánynak az utolsó évben kifejtett ténykedése folytán előreláthatólag már a folyó 1908. évben még 21 ily szövetkezet fogja működését megkezdeni, a mennyiben Nagyszalonta, Körmen, Czegléd, Eger, Nagyenyed, Barcs. Kalocsa, Orosháza és Győrött az asztalosiparosok közös gépműhelyének létesítése már a gépfelszerelések engedélyezésének kilátásba helyezése által is biztosított, s a tömörülési mozgalom már Pécs Nagyvárad, Kézdivásárhely, Veszprém, Nagykanizsa, Balassagyarmat, Szilágysomlyó, Zilah, Sárospatak, Medgyes, Sátoraljaújhely és Karczag asztalosiparosai között is megindult. Ezeken kívül azonban még legalább 20 asztalos szövetkezetnek kell létesülnie; az első sorban tervbe vett városok Pozsony, Szabadka, Kassa, Debreczen, Szombathely, Székesfehérvár, Kecskemét, Újvidék, Szolnok, Gyöngyös, Kaposvár, Baja, Nyíregyháza, Szatmárnémeti, Eperjes, Nyitra, Máramarossziget, Ungvár, Besztercze és Zsolna, hol mindenekelőtt közös gépműhely-szövetkezeteket kellene felállítani. E nagyobb városokon kívül azonban bármely kisebb helység faiparosainak szövetkezeti tömörülése is támogattatnék, s különösen nagy figyelmet fognak arra fordítani, hogy azok működése minél több irányra kiterjesztessék és intenzívebb legyen. Szegeden vagy Aradon például az árucárnok szövetkezet működése a közös nyersanyagbeszerzéssel, valamint közös gépcsarnokkal is bővítendő volna.

Noha szabóiparosaink létszáma az asztalosiparosokénál jóval nagyobb s a szövetkezetek ezen iparágban is nagyon jelentékeny működést fejthetnek ki, *szabóipari szövetkezetünk* mindamellett még csak Budapest, Miskolcz, Brassó, Hódmezővásárhely és Marosvásárhely városokban, tehát összesen csak 5 van.

Legnépesebb kisiparunk a *czipész- és csizmadiaipar*, az ezekkel foglalkozó iparosok azonban általános egyéni tulajdonságaik folytán a szövetkezetek alakításának legnehezebb elemét adják. A létező szövetkezetek tagjainak létszáma aránylag csekély. Czipő vagy csizma termelésével csak az Arad, Debreczen, Resicza, Torda, Szeged, Miskolcz, Temesvár és Békéscsaba czipészipari termelő szövetkezetei foglalkoznak; alakulovannak ily szövetkezetek Budapest, Győr, Újpest, Szarvas és Munkács városaiban. A többi városokban, úgymint Kassa, Bezdán, Gyula, Miskolcz, Brassó, Hódmezővásárhely, Marosvásárhely, Kecskemét, Pápa, Szatmár, Budapest és Zágráiban csak bőripari *anyagbeszerző* szövetkezetek létesültek, melyek azonban nagyobb készárú-szállításokra is vállalkoznak.

A timáriparosok és az agyagiparosok főképen közös gépfelszerelés használása végett tömörülnek. Timáripari szövetkezet van: Debreczen, Székelyudvarhely, Pinkafő, Nagy-Várad, Szarvas, Ólubló és Új szentannán, a központ kebelébe tartozó s általában nagyon fejletlen nagyipari szövetkezet pedig Szeged, Hódmező-Vásárhely, Miskolcz, Rév- és Újbányán.

A vasiparban alig egynehány és pedig csakis termelő szövetkezetünk van, nevezetesen Alsómecezenzéf, Vaskóh, Zólyomlipcse és Nagyiévard községekben. Budapesten vas- és fémipari, valamint órásipari termelő szövetkezet létesítése tárgyalás alatt áll.

Szappangyártással Miskolczon, *halinakészítéssel* Ratkón, *művirág-készítéssel* Ardánházán és Alsó-Remetén foglalkoznak, *kosárfonással* pedig Apatinon és Tápén kívül körülbelül még 15, leginkább hegyvidéki (Bereg-, ugocsa- és máramarosmegyei) kisebb szövetkezet.

Az OKH. kebelébe tartozó ipari szakszövetkezetek és szakcsoportok árúüzletének egész évi forgalma 1907-ken az 5 millió koronát, a közszállítások és egyéb vállalkozások terén lebonyolított munkavállalatok összértéke a 25 millió koronát meghaladta.

A kormány az ipari szövetkezeteket a tagok által jegyzett, valamint' befizetett üzletrészek összege arányában néhány évi üzemsegélyben és csakis a szövetkezet feloszlása esetén visszafizetendő, úgynevezett feltételesen visszafizetendő államsegélyben részesíti. E szövetkezetek ezenkívül gépségélyben is részesülnek, mely segély mértékére nézve jellemző az a körülmény, hogy például több oly faipari szövetkezet részére, melyek a közös gépműhely helyiségeiről építkezés útján a saját erejükből gondoskodtak, a teljes gépfelszerelés kerek összegben 30.000 korona értékben államsegélyül engedélyeztetett. Az OKH. működése pedig abban áll, hogy a szövetkezeteket hitellel ellátja és őket könyvelési szempontból ellenőrzi.

Kisiparunknak ipari szövetkezetekbe való tömörítése – mint azt a föntebb közölt eredmények igazolják – eddig is nemcsak lehetővé tétetett, hanem a rendelkezésre álló eszközökhöz képest hathatós támogatásban is részesült. Csakhogy a hazai ipar fejlesztésének komoly kívánalmait az ilyen lassú fejlődés semmiképen sem elégítheti ki. Ipari szövetkezeteink évi összes termelése csak *5 millió koronára* rug, holott *150 millió korona* értékű az a behozatal, melyet nagyrészt a kisipar megfelelő szervezése révén kellene kiszorítanunk. E cél elérésére a tömeggyártás körébe vágó kisiparoknál (asztalos-, szabó- és cipésziparnál) az iparosok szövetkezése a legalkalmasabb fegyver; mindazonáltal az ezen iparokkal foglalkozó *250.000 iparos* közül szakipari szövetkezetekbe még csak alig *1.500 iparos* tartozik. A véletlen körülményeknek kitett lassú fejlődéstől e téren egyáltalában nem lehet megfelelő sikert várnunk." Jelentékenyebb eredményeket csak oly hathatós intézkedésekkel és oly szervezetek létesítésével lehetne elérni, melyek az ipari szövetkezetek működését sokkal intenzívebbé és szilárdabbá tennék, s melyek révén az országban szétszórtan működő ipari szövetkezetek között a jelenleg még teljesen nélkülözött együttműködés volna létesíthető.

Minden eszközzel arra kell tehát e végből törekedni, hogy az ipari szövetkezetek helyesen legyenek vezetve, tehát úgy, hogy például a közös gépműhelyszövetkezeteknél a gépek kezelését, a gépmunkával járó részletesebb calculation a könyvelést stb. vagyis a szövetkezet vezetésével járó összes technikai, kereskedelmi és gazdasági tudnivalókat lehetőleg minden szövetkezeti tag alaposan elsajátíthassa. E végből a szövetkezetek megfelelő vezetéséről és ellenőrzéséről kell gondoskodni. Ha valahol közös gépműhelyszövetkezet létesül, úgy a gépműhely megnyitása napjától kezdve esetleg 2 hétre, ha szükséges, akár még hosszabb időre megfelelő szakember megy a szövetkezetekhez, ki az üzemet megindítja, a tagokat kioktatja, a szövetkezeti ügykezeléshez hozzászoktatja, vezetőt képez ki, s amikor állandó jelenléte már nélkülözhetővé válik, a szövetkezetet akkor is havonta legalább egyszer meglátogatja, egyszóval a szövetkezetnek műszaki és gazdaságviteli ellenőre, tanácsosa lesz.

A szövetkezeti közös gépműhelyeket, valamint a termelő szövetkezeti gépcsarnokokat tehát mindenütt ipari mintaműhelyek gyanánt kellene berendezni, mely mintaműhelyeket állandó műszaki ellenőr felügyelete alá helyeznék.

A létesítendő új szervezetek tehát az ipari szövetkezetek számbeli szaporítására, működésüknek intensivebbé tételére, a szövetkezeti tagok és vezetők kiképzésére, az ipari szövetkezetek termelésre irányuló működésének irányítására, a szakipari szövetkezetek részére szükséges nyersanyagok, félgyártmányok, gépek és bármiféle kellékek közös beszerzésére, termékeik elhelyezésére, egyszóval a kisiparnak az ipari szövetkezetek révén való fejlesztéséhez szükséges minden feladatnak minél tökéletesebb ellátására szolgálnak.

Az utóbbiakban vázolt feladatok természetük szerint kétféle csoportba oszthatók: a kisiparosoknak főleg technikai képzésére irányuló feladatok teljesítésére a kereskedelemügyi ministerium, a szorosán vett kereskedelmi, üzleti jellegű feladatok teljesítésére pedig az OKH. hivatott.

E végből az OKH. kebelében *teljesen üzleti szellemben vezetett megfelelő szervezet létesítendő*, mely szervezet hivatva van a szövetkezetek által szükségelt anyagok és kellékek beszerzése végett a legjobb és legolcsóbb belföldi forrásokat felkeresni, az árúkat megrendelni, s ha a szövetkezet kívánja, annak költségén az árúkat átvenni, a számlákat revideálni, s a szövetkezet megrendeléseit az évi szükséglet nagyságához képest megbírálni. A szóbanlevő szervezet hivatva volna továbbá a termelő szövetkezetek és a tagok munkáját a minőség és a vevőközönség ízlése és kívánsága szerint irányítani, mintákat és rajzokat szolgáltatni, a raktárra készíthető mennyiségeket az előírányozható for-

galomhoz mérten szabályozni, megrendeléseket szerezni, azokat a szállítóképesség arányában a szövetkezetek között igazságosan szétosztani, közszállítások és vállalkozások iránti pályázatoknál az ajánlott árakat kalkulálni s a megrendelt árúknak beszállításánál közreműködni, végül a raktárra készített árúkat közvetlenül avagy ügynökök útján értékesíteni.

* * *

Az 1908 július 19-én hozott ipartanácsi határozattal megindított egész actiónak ezek az irányelvei már a kereskedelemügyi minisztérium 1904. évi költségvetéséhez csatolt „iparfejlesztési Emlékiratában feltalálhatók. Ennek 55. oldalán olvashatjuk, hogy a kézműiparosok boldogulásának előmozdítására „eddig is a legalkalmasabbnak bizonyult a szövetkezeti forma, ezt kell továbbra is felkarolni és előmozdítani. Az anyagbeszerző szövetkezeteknek az lenne a legfontosabb feladata, hogy az azonos iparosokból alkotott szövetkezetek részére szükséges beszerzéseket egy központ eszközölje, tehát nagyban, úgy a mint azt a nagy gyárvállalatok teszik. Ez esetben például az asztaloszsövetkezetek számára gondoskodhatna a központ arról, hogy száraz fát kapjanak, felállíthatna szárítókat is stb. Ennek a kérdések megoldása azért nem ütközhetik különös nehézségekbe, mert az összeg ily szövetkezetek tagjai az OKH.-nak; tehát a központi szervezet ehhez; megvan, csak az ipari szövetkezetek fejlődését kell lennek megfelelően irányítani. Az értékesítő szövetkezetek kapcsán megoldható az áruhitelzés és a munkamegosztás is, nevezetesen oly módon hogy a szövetkezet gondoskodván az értékesítésről, összes tagjai részére szerez rendeléseket és azokat úgy osztja fel, hogy több külön-külön önálló iparos dolgozik össze és pedig olyképen, hogy például a szövetkezet rendelést szerezvén 10 hálószobára, ezeknek összes ágyait egy műhely, összes szekrényeit egy másik, összes éjjeli szekrényeit egy harmadik, összes mosdóit egy negyedik műhely készíti stb., az egész berendezés végső kikészítése pedig az összes bútordarabok egyöntetűsége céljából egy központi műhelyben történhetnék. Az ily szervezetnek előnye abban nyilvánulna, hogy egyszerre szabható ki az egész anyag, gazdaságosabban használható ki és gyorsabban, nagyobb tökélylyel készülhet a munka, tehát olcsóbb is lehet. . .”

Folytatódik ez az eszmemenet *Szterényi József* államtitkár exposéjában, melyet „A kormány kisipari programja” címmel a hazai ipartestületeknek a pécsi kiállításon 1907 augusztus 18-án tartott országos gyűlésén a kormány megbízásából terjesztett elő. Az iparfejlesztés akkori irányelveit és különösen a kisipar minden aktuális kérdését felölelő gazdaságtörténelmi értékű beszédében egyebek közt ismerteti kisiparunk bajait, melyek mint minden más államban, úgy nálunk is: „a tőke-

szegénység, a kereskedelmi szervezet hiánya és a technikai fejletlenség. Egyiken sem lehet segíteni, ha nem tömörülnek kisiparosaink azon a kisipari szempontból egyedül alkalmas módon, hogy szövetkezzenek, szövetkezzenek a maguk hiteligényeinek kielégítésére, szövetkezzenek a maguk anyagának beszerzésére, szövetkezzenek a maguk termékeinek értékesítésére, hogy mindezek segélyével a tömegtermelésben, a gyár-
iparral való versenyben, a gyár-
ipar erőinek a kereskedelmi szervezetét és a tőkét illetőleg való felhasználásában magát csaknem egyenlővé tehesse. De ez csak úgy lehetséges, ha a szövetkezetek nem maradnak meg a maguk elszigeteltségében, hanem ha egy-egy iparágnak képviselői országosan szervezkednek, a szövetkezés terén, hogy a maguk hitel-
szükségletét együttesen elégítsék ki, hogy a maguk nyersanyagbeszerzését országosan, közösen szerezzék be, hogy a maguk kiszabását, például a szabóiparban egy helyről gyakorolhassák, hogy a maguk árusítását országosan szervezzék. Mert csak ez esetben lesz meg az a szerv, a mely, eltekintve attól, hogy az okos munkamegosztást biztosítja, az egyiknek feleslegét áttereli a másikhoz és az egyiknek hiányait kiegészíti a másiknak feleslegével ilyen alapon szervezve a szövetkezeteket, az egész magyar asztalosipart például egy csapással regenerálhatjuk, azt a 10–15 millió koronányi évi behozatalt, amely ma asztalosipari termékeinkben van, egy csapással kiküszöbölhetjük; ilyen módon a ruházati ipart, a konfectiót, a mely ma ebben 25-30 milliót küld ki a külföldre, itthon magyar posztógyárak, magyar szabók segélyével készíttethetnők el és ugyanily módon azt a meg mindig mintegy 15 millió koronányi évi czipóbehozatalt magyar czipóiparosok magyar bőrgyárosok gyártmányainak felhasználásával készíthetnek) szóval egészséges fejlődés alapjait rakhatnók le a magyar kisiparnak. Ez a kereskedelmi kormányzat terve a kisiparnak a szövetkezés útján való fejlesztését illetőleg. Ennek a tervnek gyakorlati megvalósítására nincs az az áldozat, a melyet a kormány sokallna ...”

Törvényhozási betetőzését szándékolta ennek az ipari szövetkezeti államnak a *Kossuth-Szterényi-féle* ipartörvénytervezet, melynek XXXVII. fejezete a kisiparosok nyersanyagbeszerző-, termelő-, raktár- és árusítási, valamint a kisipar előmozdítására alkalmas bármiféle egyéb szövetkezteinek alakítását ministeri biztosi szervezet létesítésével kívánta előmozdítani. E szövetkezeti ministeri biztosok feladata lett volna a szövetkezetek alakítására alkalmas feltételeket és módokat kipuhatolni; a kisiparosokat testületük útján vagy közvetlenül a helyes irányú szövetkezeti mozgalom felől tájékoztatni és kioktatni, a szövetkezetek alakításánál, a mennyiben azok a kisipar érdekeit alkalmasak előmozdítani, közreműködni és általában mindazt teljesíteni, a mi a kisiparosok helyes

irányú szövetkezésének előmozdítására alkalmas, végül a közreműködésükkel létesült szövetkezetekről statisztikai adatokat gyűjteni és azokat évenként a kereskedelemügyi miniszternek bemutatni.

Elméletben nagyon tetszetős és szép érvek ezek, mindamelllett az életben meg nem valósíthatók. Nézzük csak, ezzel a szép elmélettel szemben mit mutat a gyakorlat.

Az 1908. évi országos actió eredményei.

A besztzercei szász tímárok, szám szerint tizenhatan, kik mint higgadt, körültekintő és józan „üzletemberek voltak elismerve, a román vámháború és a hetivásárok látogatásának korlátozása miatt az 1885. évben összeálltak, vagyonukat összerakták, nagy börgyárat építettek és azt teljesen és czélszerűen berendezték 16 lóerejű gőzgéppel, csermalommal és a szükséges szakipari munkagépekkel. Mikor így a szövetkezeti közös börgyár működését megkezdette, a tagok önálló kisipari Üzemeiket besztüntették és ezentúl csak mint munkások szerepeltek a közös börgyárban.

A terv sikerült, a munka jól ment és a szövetkezeti gyár jövedelmezett.

Midőn aztán 1893-ban *Lukács* Béla kereskedelemügyi miniszter meglátogatta e szövetkezeti börgyárat, elragadtatva attól az eredménytől, melyet ez a termelő börgyárszövetkezet eddig elért, 1893. évi szeptember 12-én kibocsátott rendeletében azt ajánlotta a tönk szélére jutott magyar kisiparos osztálynak, hogy termelőszövetkezetek útján kísérelje meg szerencséjét.

„Meggyőződtem arról, – így szól a ministeri rendelet – hogy a javulás első feltételét a kisiparosok tömörülése, azok lehető egységesítése képezi. E tömörítés egyik módja volna a szövetkezés, még pedig oly módon, hogy a kis- és középiparosok azokon a helyeken, ahol egyenmű foglalkozást többen üznek (például kalaposok, asztalosok, tímárok stb.), szövetkezeteket alakítsanak és részjegyek, esetleg olcsó kölcsön alapján modern és megfelelő segédgépekkel felszerelt gyárat létesítsenek. Ők maguk a gyárban meghatározott napibér vagy darabbér fejében dolgozzanak, a saját kebelükből választandó igazgatóság vezetése mellett. Ez az igazgatóság ügyel a gyár üzemére, ez szerzi be a nyersanyagot, megköti a szállítási szerződéseket és ez adja el az árút.

Ez úton – így folytatja a miniszter – az iparosok nemcsak tisztességes és biztos napi keresethez juthatnak, hanem befektetett tőkájük is szépen gyümölcsözik. Minthogy minden munkás egyszersmint részese is a vállalatnak, egymást buzdítva, saját érdekükben kiváló szorgalmat,

odaadást fejtenek ki és így teljesen kielégítő munkaeredményt képesek felmutatni.”

Bár a kereskedelmi és iparkamarák a minister tervét felkarolták, a kisiparosok nem lelkesedtek a szép szavakban magasztalt példán; alig alakítottak ilyen termelő szövetkezetet kettőt, hármat. A beszterczei százsz tímárok szövetkezeti börtgyára pedig annak daczára, hogy a börtárok 1896-tól folyvást emelkedtek, 1900-ban megbukott, a szövetkezeti tagok tönkre jutottak, s azóta a nagy gyárépület komoran és elhagyottan tekint a semmiségbe.

Így írja ezt dr. *Horváth János*, az OKH. ipari szakosztályának főnöke „Iparosok szövetkezzetek!” című 1899-1901 között több kiadásban megjelent propaganda iratában, mely államsegélylyel több ezer példányban terjesztetett, s mely az ipari szövetkezzetek 1898-1907. évig tartó második korszakának jellegzetes publicistikai terméke. Bár lelkes szövetkezeti szakember, határozottan ellenzi a termelő szövetkezzetet, mert „sokfejjű vállalat, melynek már eleve nincs meg valódi létalapja és versenyképessége, szemben a tőkésék egyszégesen vezetett gyáraival. Megtehetik az iparosok bármely társukat a termelő szövetkezzet vezérigazgatójává százszor is, de 99 esetben nem engedelmeskednek neki, mert mindegyik olyan úrnak tartja magát, minta a milyen a vezérigazgató; fogadhatnak és állíthatnak az ily iparosok közös gyáruk élére idegen üzletvezetőt százszor is, de ennek százszor nem engedelmeskednek, sőt szemére vetik, hogy ő itt nem az úr, hanem csak alkalmazott, s nekik, mint „önálló” kisiparosoknak többet és jobban kell tudni, mint az alkalmazott üzletvezetőnek.”

A beszterczei százsz tímárok mint szövetkezeti tagok gyárukba akkor jöttek be mint munkások dolgozni a mikor akartak és akkor távoztak a gyárból napközben, munkaidő alatt is, amikor nekik tetszett, sokszor romlásnak hagyva a bört a mészben; de nem is engedelmeskedtek sem elnöküknek, sem üzletvezetőjüknek.

Apatinban az asztalos kisiparosok sorsa megnehezülván, 1906. elején mintegy 40-en elhatározták, hogy egymással versengő önálló üzleteiket feladják, műhelyberendezéseiket elárusítják és mindenik a maga pár ezer korona vagyonát összeadva, szövetkezeti faipari gyárat létesítenek. Persze már fél év múlva tőkehiány miatt megakadt a vállalat és ekkor a kormányhoz és az OKH.-hoz fordultak támogatásért. Annyira tetszetős, okos, humánus kezdeményezésnek látszott, a szövetkezeti tagok kezdetben oly patriarchális, családias megértéssel és együttérzéssel dolgoztak, hogy minden látogató meghatva és fellelkesülve távozott tőlük. *Kossuth* Ferencz kereskedelemügyi miniszter is nagy megelégedéssel értesült e rendkívül érdekes és értékes jelenségről és nagyarányú állam-

segélylyel sietett a szövetkezet segítségére, hogy ezzel a kisiparosság boldogulásának útját gyakorlati példával igazolhassa. Egészen a *Lukács Béla* esete, sajnos, következményeiben is. Az államsegély csak injekció gyanánt szolgált, mely e szövetkezeti apostolok küzdelmét enyhítette és vállalkozásuk élettartamát némileg meghosszabbította. A gyárvezetés igényeihez képest szűk látkörű kisiparosok hiába váltogatták egymást az elnöki székben, egyiküknek tapasztalata, szaktudása, adminisztratív és kereskedelmi képessége, üzletszerzési ügyessége sem ütötte meg azt a mértéket, amely gyárvállalat vezetéséhez szükséges. Egészen más a lokális piacra, régi megszokott vevőközönségével dolgozó kisiparos üzeme és más a gyári üzem, melynek a kereskedelmi versenyviszonyok nyílt porondján kell tudni helyállani. Bizonyára a nagyüzemi bútortermelés, a fővárosi, szegedi és aradi bútorgyárak és kereskedők szorították az apatini helybeli kisipart, ha nem is jobb, de mindenesetre olcsóbb árúikkal. Hogy ezekkel versenyezhesse, még jutányosabban kellett volna tudni termelniök. E végből később az OKH. megfelelő üzletvezetőt rendelt ki hozzájuk: az idegen igazgató ellen azonban a szövetkezeti gyár tulajdonosai, régi benfentes törzsökös tagjai folyton 'áskálpdtk, torzsalkodtak, működését lehetetlenné tették. A nagy államsegély és központi támogatás elúszott, a tagok túlnyomó része kilépett, a szövetkezet tengődik, s ma már se nem szövetkezet, se nem gyár.

Ha még a beszczerzei szászoknál és az apatini sváboknál, tehát ily békességes, fegyvelmezett, szervezkedésre hajló német típusú kisiparosoknál is ez a nóta vége, vajjon, minő reménységeket táplálhatunk a hevesebb vérmérsékletű, színesebb karakterű, önállóbb, individualistikusabb magyar kisiparosok szövetkezeti próbálkozásaival szemben? Nemcsak az örök emberi természet, melynek erényeit és hibáit a faji jelleg még megsokszorozza, hanem főképen az ipari foglalkozás természete az, ami a siker reményét is eleve meghiusítja.

A mezőgazdasági szövetkezet három okból van az ipari fölött:

1. A falusi lakosság homogénabb mint a városi, a tagok egymást közelebről ismerik, – mi mindennemű szövetkezet egészséges boldogulásának egyik alapfeltétele, – a ksigazdák közt csekélyebbek a társadalmi különbségek, egymással szemben pedig egyáltalában nincsenek érdekellentétek.

2. A mezőgazdasági termelés anyagai sokkal egyneműbbek, akár közös bevásárlásról, eladásról vagy termelésről legyen is szó. Az ipari nyersanyagbeszerző szövetkezet vezetőségéről feltehető, hogy a legjobb bőrt vagy a legszebb deszkát magának válogatja ki, a közös árúcsarnokból pedig a tagok készítményeit a sógorság-komaság elvei szerint árusítja; ha tényleg nem is dolgoznának így, e föltevést mégis lehetsé-

gessé teszi az a körülmény, hogy minden darabka bőr, fa, bútor, cipő- vagy más, kisiparilag készített gyártmány egymástól eltérő. A műtrágya-, tej-, magtár- stb. szövetkezetek anyagai ezzel ellentétben sokkal egyenőbbek, könnyen kezelhetők, s így ebből veszekedés még szándékosan is alig támadhat.

3. Az egész szövetkezeti mozgalom, mindenütt és minden ágazatában, a kereskedelem fejletlensége és a fölösleges közvetítő kereskedelem túlkapásai miatt keletkezett. A fölösleges közvetítés kiküszöbölésére alapított nagy áruházak, melyek évi százmilliósz forgalmuk daczára a legyszerényebb fogyasztóhoz is leszállnak, mint a kereskedelem legtökéletesebb organismusa, a fogyasztási szövetkezetnek legerősebb ellenfele. A kereskedelem hibái ellen támadó reactio, a védekezés szüksége falun és az egyszerűbb mezőgazdasági lakosságnál sokkal mélyebben jelentkezik, mint a városban, a furfangosabb kisiparosoknál, kik a mai gazdasági életben való helytálláshoz megkívánt commercialis szellemhez sokkal közelebb állanak. A városokban nagyobb a választék és a kereskedelmi verseny jótékony hatása is hathatósabban érvényesül.

A külső viszonyok nyomása sokkal nagyobb a mezőgazdasági szövetkezeteknél, mint a városi kisipariaknál, már pedig ez a külső nyomás épp oly kelléke a szövetkezeti és minden társulási egybeforradásnak, miként az izzó felületek egymáshoz szorítása a fémek összehegedésének. Ha a piacz anyagihiánnyal küzd, miként most, akkor minden anyag jó, nem válogatnak, nem kényeskednek, ilyenkor az OKH. által közösen beszerzett anyagot szó nélkül átveszik. De a mint a kereskedelem anyagot bir a piacra vetni, megindul a kritika, felbomlik a bizalom. Ugyanígy a termelésnél. Erősebben hanyatló conjunctura idején, mint a juhok a zivatarban, összebújnak, barátkoznak. Ez a szervezkedés, az egyesületesdi ideje. Viszont a teljes krízis nyomorúsága már megint épp úgy szétveri őket, mint a jó conjunctura napsütése; ott az elkeseredés, itt a pezsgő önbizalom okozza az anarchiát. Senki sem hajlandó mást is magával vonszolni. Az ember nem ló, hogy mások, gyöngébbek helyett is húzozon, sőt éppen, mert nagyon is ember, sőt mint kisiparos ugyancsak individualista, a saját munkáját értékesebbnek, többre tartja, sőt túlbecsüli és mindig azt hiszi, hogy a közös Wirtschaft-tal becsapódott, meri többet adott a közösbe, mint társai. Még a mezőgazdaságban is csak az olyan szövetkezet boldogul, mely az egyéni gazdálkodás immunitását féltékenyen megóvja, tehát nem a communisticus közösség, hanem a csupán bizonyos mellékteendők szövetkezeti ellátására irányuló tömörülés. Hát, még mennyire áll ez a kisiparosnál, kinek életeleme éppen a társaival szemben kifejtendő versengés, viaskodás, kire egyenesen társadalmi állása rója azt a kötelezettséget, hogy szabad verseny-

ben folyton tökéletesbülve, társánál jobb és olcsóbb árút termeljen. A melyik kisiparosban megvan hivatásának ez a kelléke, az a saját talpán is megáll és a szövetkezéstől csak terheket várhat. Az önmagában tehetetlen, gyöngé, önállóságra alkalmatlan elem pedig csoportba verődve is az marad; a pusztá tömörülés ténye, a szövetkezeti forma még nem juttatja erőhöz és életképességhez.

Teljesen érthető tehát az, hogy a kisiparosság legjava magát a szövetkezetektől távol tartja, hiszen csak adhat, de nem kaphat. Így aztán az államsegélyekkel való csalogatás következtében jelentős részben a gazdasági háború hadirokkantjaiból verődött össze bizonyos falstaffi sereg a szövetkezeti tápintézetekbe, melyek azonban menhelyül csak addig szolgálhattak, a míg az államsegélyek húsos fazékjából tartott. A magyarországi tapasztalatok is fényesen beigazolták az abszolút önszegély elvének csodálatraméltó értékéi, mely az összetartás erejét növeli és a küzdelemre jobban képesít, mint az államsegélyekben rejlő pillanatnyi könnyítés. A subventio talált pénz, könnyen jött, lutrinyeresség, a közös gépműhely vagy árucárnok Csáky szalmája, amelyik senkié, a melyikkel könnyelműen lehet bánni A közös tulajdont, pláne ha ajándékba kapjuk, sohasem becsüljük meg *úgy, mint azt, a* melyért magunknak kellett keservesen megizzadnunk.

Az 1908-ban megindított nagyszabású állami actional a kormány gépekkel, készpénzsegélyekkel és hitellel sietett a kisiparosság támogatására, azt hívén, hogy mindezen segédeszközök biztosítása által a kisiparból a szövetkezeti czégér felhasználásával közép-, sőt nagyipart fejleszthet. Pedig a gép csak termelési segédeszköz; az ember munkáját megkönnyíti, testi fáradságát csökkenti, ha már minden egyéb követelmény megvan, a termelést gyorsítja is, de önmaga még nem termel. Az ipari vállalat lelke nem a gép és a hitel, hanem a vállalkozói egyéniség. A hitel a rosszul vezetett üzemből is csinálhat ugyan ideig-óráig látszólag jól vezetett üzemet, egymagában azonban még a legtisztességesebb iparusból sem fog modern gyárvezetőt teremthetni. A termelést az iparos tudása és üzletének a piac megengedte expansio képessége együttesen végzik; a gép és a hitel tehát csakis ott bír értékkel, a hol azt használni is tudják; a hol tehát a legfontosabb alapvető momentumot: az ipari szakképzést, *a nagy tömegek gazdasági Jellegű nevelését* elhanyagolják, ott nemcsak az egyes szövetkezetekre, de az iparfejlesztés érdekében megindított egész actióra is csak sikertelenség vár.

Mind az önálló, mind a szövetkezetekbe tömörült iparosok boldogulásának alapja első sorban az egyéni tudás és képesség, másodsorban a piac és ha ez is megvan, ha termékeit biztosan áruba is tudja bocsátani, csak akkor gyakorolhatja jótékony hatását a hitel, a gép és a

könnyű nyersanyagbeszerzés. A munkásszakszervezetek az ő saját termelő szövetkezeteik számára az által biztosítanak piacot, hogy egész termelésüket tagjaiknál helyezik el. Az ilyen munkás-termelőszövetkezetek ugyanis jelentékeny részben azt a harci célt is szolgálják, hogy a tőke és munka közti háborúk esetén strajkoló munkásoknak ne ingyen kelljen a strajksegélyt adni, hanem munkabér fejében, melyért ideiglenesen a szövetkezeti műhelyben kell dolgozniok. Minthogy e célból és a szakszervezeti vezetőség tirannikus eszközeivel erősebb fegyelemben tarthatók és a szövetkezeti tagok egyformán gyári munkások lévén, sokkal homogénebb anyag, az ilyen biztosítóit piacczal bíró munkás termelő szövetkezet egészségesebb alakulat, mint a kisiparosokból álló. Néhol a nagy fogyasztási szövetkezeti központok is csupa kari szolidaritásból előnyben részesítik a kisiparosok termelő szövetkezeteit; így Angliában is sok szövetkezeti gyár csupán ennek a különleges támogatásnak köszöni létezését.

Mindamellet az ilyen önálló kisipari szövetkezetek jelentősége teljesen elenyésző a fogyasztási szövetkezetek által saját üzemben fenntartott gyárokhoz képest. Sokakat megtévesztettek már az angol fogyasztási szövetkezetek központjai által fenntartott hatalmas gyártelepek Manchesterben és Glasgowban, melyekről azt hiszik, hogy ezek a szövetkezeti termelés lehetőségének koronatanúi. Pedig ezek a fogyasztási szövetkezetek által biztosított piac számára dolgozó épp oly gyárok, mint bármelyik capitalistikus vállalaté. A magyarországi fogyasztási szövetkezetek legnagyobb központja, a Hangya is legfontosabb cikkeinek saját üzemben való gyártására kezdvén áttérni, szesz, rum, szappan stb. gyárat létesít. A nagy britt szövetkezeti Wholesales-ok ipari termelésének az ipari szövetkezetekhez semmi köze sincs. Az önálló ipari szövetkezetek Angliában épp úgy tengődnek, mint akár Németországban vagy Ausztriában, hol szintén csak csekély számban, különleges véletlen körülmények fennforgása esetén és a hatóságok, valamint a társadalom részéről a „szövetkezet” titulus iránt érzett rokonszenvből fakadó támogatás következtében éldegélnek.

Persze, ha a szövetkezetek monopolizált piaccal rendelkeznének, mint a milyen a városi közüzemek és az állami művek számára van kisajátítva, akkor minden hibájuk mellett is fennmaradhatnának. Mert hiszen az ily dédelgetett, kiváltságos apparátus túldrága termelésének költségeit a köz viseli. De ez a monopóliumokkal biztosított, a versenytől elzárt czéhrendszer, mely az ipart a küzdelemtől megóva, a haladás-tól elzárja, mindezzel csupán azt éri el, hogy egyrészt a társadalmat túlságos költségekkel sújtja, másrészt az illető iparosok és gyári üzemek jövőbeli bukását annál súlyosabbá teszi. Mert valamikor mégis

csak leomolnak ezek az elválasztó falak, melyektől e protegált üzemeket a szabad versenynyel szemben körülsánczolják és a harcban megedzett világverseny az elcsenevészedett üvegházi termékeket egyszeriben kipszítja. A belga ipar történetének 1830 -1845-ig terjedő korszaka, a flandriai pauperizmus, ennek nagyon meggyőző és nagyon szomorú bizonyítékát adja.⁴⁾

Az ipari szövetkezetek szervezetében rejlő gyógyíthatatlan betegségek diagnózisát kitűnően ismerteti *Vikár Béla*, a Budapesti Szabóiparosok Hitel- és Termelő Szövetkezeté-nek elnöke, kinek egyénisége e szövetkezet évtizedes boldogulásának tulajdonképeni biztosítója, a Magyar Ipar f. e. március 26-iki számában „A szakipari szövetkezetek reformjáról” megjelent cikkében.

„Az egyik kereskedelmi és iparkamara kezdeményezésére és kérelmére történt, hogy egy vidéki ipari centrumban az OKH. felállította az Ipari Hitelszövetkezetet. Ennek élére sikerült az OKH. igazgatóságának megnyugtatására közgazdasági életünk egyik kiváló vezető egyéniségét megnyerni. Az elnök működése, mint a lapok és kamarai jelentések is hírül hozták, oly sikeres volt, hogy rövid időn belül újabb és újabb segílyt kérelmezett a szövetkezet működési körének kiterjesztésére, mit a kereskedelmi kormány, mely mindenkor szívéen viselte a szövetkezet ügyét és bőkezűen gondoskodott is róluk, az OKH. javaslatára, tekintettel annak üdvös működésére és alkotásaira, készséggel engedélyezett.

A kiváló közgazdász elnök úr egymásután szervezte a „szabótermelő és vállalkozó, csizmakészítő, anyagbeszerző és termelő”, továbbá „faipari, építőipari és cipészipari nyersanyagbeszerző” szakcsoportokat.

Rövid időn belül azonban láttuk, hogy az elnököt nem éppen a kisipar fellendítése sarkalta a szövetkezet alakításánál és szakcsoportok felállításánál, mert olyan igazgatósággal és alkalmazottakkal vette magát körül, kiket ellenőrizni nem volt képes és akik nem csináltak lelkiismereti dolgot a szövetkezet állandó kizsárolásából. A tagok természetesen követték a példát s a szövetkezet rövid időn belül közprédává lett.

Felemlítem, hogy például a szabó-szakcsoportnál boldog-boldogtalannak készítettek ruhát, valósággal az utcán fogták a megrendelőket. Ennek természetes következménye az volt, hogy a künnlevőségek 60-70 százaléka vált behajthatatlanná.

Az utazók közbenjöttével nyakra-főre rendelték a nyerasanyagokat és nagy raktárt halmoztak össze, természetesen a jól megérdemelt jutalék fejében. A készletek, tekintve, hogy a divat változásnak volt kitéve, a beszerzési ár alig 40 százalékan voltak utólag értékesíthetők.

Az egyes vállalatok rossz munka és késedelmes szállítás miatt mind veszteséggel végződtek. Így például a honvédség részére eszközölt szál-

lítások kivétel nélkül csak alapos átvizsgálással és nagy veszteséggel voltak lebonyolíthatók. De így volt a többi szakcsoportnál is. Az OKH. természetesen ellenőriztette és többször felülvizsgáltatta az ő irodai ellenőreivel és az e célra felkért szakipari revizorokkal a szövetkezet vezetését és az egész üzletmenetét. De mint látjuk, minden siker nélkül. Ő szövetkezet felszámolása az OKH.-ra újabb súlyos negyedmilliós veszteséget hářított.

Ugyanígy volt egy másik ipari szövetkezetnél. „Az igazgatóság terjeszkedési vágya itt sem ismert korlátokat, egymás után állította fel a béranyagbeszerző, czipészipari termelő, kőfaragótermelő, lakatosipari termelő, szabóipari termelő szakcsoportokat, a nélkül, hogy azok vezetése tekintetében némi tapasztalattal bírt volna. A vezetőség megbízhatatlansága, az OKH. administrálásába vetett vak bizalom, az egész vonalon az üzleti erkölcsök rothadása, kárhozatos, veszedelmes, sőt immorális jelenségek itt is azonosak voltak, mint a többi szövetkezeteknél. Ilyen előzmények után mindenki csak természetesnek fogja találni, hogy az így alakult szövetkezet, a mely nemcsak szaktudásban szűkölködik, hanem még erkölcsi alappal sem rendelkezik, mivé válhat. Jellemzésül megemlítem, hogy csupán a szabó szakcsoportbeli tagok, kik mindössze 134 K-t fizettek be üzletrészükre, oly nagy raktárt tartottak, mint valamely budapesti posztónagykereskedő.

Mikor a vezetőségnek szemére hánytam az elszomorító tapasztalatokat, a szövetkezeti vagyomban való lelkiismeretlen gazdálkodást, az OKH. vezetőségének beléjük helyezett bizalmával való durva visszaélést, az elemi üzleti szabályok, alapszabályi rendelkezések és a törvények szemérmetlen módon való kijátszását, még hozzá súlyos büntetendő cselekmény elkövetését, erre szemembe nevettek és azt felelték, hogy: „Die Centrale hat Geld genug”. Tehát sem a kereskedelmi törvény, sem az 1898. évi XXIII. t.-cikk 15. §-a., a mely imperatív módon előírja, hogy a „tag” a szövetkezet kötelezettségeiért üzletrésze névértékének ötszörös összegéig felelős, nem tartóztatta vissza sem az igazgatóságot, sem a tagokat attól, hogy büntetendő cselekményeket el ne kövessenek. Miért? Mert jól tudták, hogy ezért a legkisebb bántódásuk sem lesz...”

Vikár Béla elismeri, hogy az OKH. is észlelte e bajokat, és mindent megpróbált azok csökkentésére; „szervez és rendelkezik, új ügyosztályokat alakít, ipari szakeroket vesz igénybe, szóval kutat és figyel és tőle telhetőleg mindent meg is tett. Három dologban azonban mégis csak tehetetlen: az egyik a szakdolgok ellenőrzésében; a másik az, hogy a másfél évtizeden át kifejlődött rossz intézményeket és eljárásokat megváltoztassa, a harmadik, hogy üzleti erkölcsöt és tisztességes felfogást öntsön a szövetkezőkbe. Nem tudott oly rendeleteket kieszelni és oly

rendelkezéseket statuálni, a melyeket az üzleti furfang ki ne játszana és nem tudta megítélni, hogy a készülő üzlet vagy vállalkozás, a melyhez előzőleg már a jóváhagyását adta, a legalitás határán belül akar-e maradni, vagy azon tulesapni?”

De e bajokon bármiféle más központ sem bírna segíteni. Történjék az országos központi vezetés akár az OKH. egységes adminisztrációjá részéről, akár az OKH.-ban létesítendő külön ipari műszaki és kereskedelmi osztályból, akár önállóan, akár a különböző szakmabeli iparosok országos szakkötélékekbe való szervezésének támogatásával, vagy bármiféle önálló ipari Szövetkezeti Központ részéről, a következmények feltétlenül ugyanazok lesznek, mert emberi tulajdonság, hogy a mint a felelősséget át lehet másra, különösen valami „Központra” hárítani, az egyéni erőfeszítés és felelősségérzet teljes kifejtésére ösztönző kényszer elmúlván, mint bágyasztó párás levegő fuvallatára ellankad az egyéni erő kifejtés, a helyi szervek autonóm működése. Ebbe bukik bele minden túlhajtott centralisatió, állami intézményeknél, községi üzemeknél, országos központoknál. A centrális szervezet csupán olyan legyen, mint a fatörzs, csupán központi kapcsolat, tengely a lombozat és a gyökérzet között, mért ha a legapróbb szívógyökerecske és a lombozat utolsó levélkéje nem tesz meg a maga részéről mindent a föld, a levegő, víz és napfény táperőinek magábaszívására, akkor bizony a még oly gyönyörű lombozatú tölgy is menthetetlenül elpusztul. Az egyéni erő kifejtés, a maga erejére és tudására utaltság különösen az ipari boldogulásnak oly alapvető ethikai és erkölcsi kelléke, lelki tartalma, melyet minden túlságba vitt gyámkodó centralisatió gyengítéssel, sőt megfojtással fenyeget. Az ipari szövetkezet már önmagában is ennek az egyéniségnek visszafojtását jelenti; az ipari szövetkezeteknek a federatív egyesülésen, tehát tisztán collegiális érintkezésen túlmenő bármiféle centralizálása az ipari szövetkezetek alapvető gyöngeségeit nemhogy kiküszöbölné, hanem még hatványozza.

Az OKH. úgy az 1907. évi első krízis, mint az 1913. évi teljes összeomlás alkalmával a sikertelenség okait a következőkben állapította meg: a szakipari szövetkezeteknél hiányzott a komoly üzleti szellem, a termelés drága volt, az eladási árakat alacsonyra szabták, oktalanul gyártottak készletre, az értékesítés nagy nehézségekbe ütközött; egyes vállalatok sikertelenségét a kalkulációk hiánya vagy fogyatékosága idézte elő, máskor a vezetőség ügyefogyottsága vagy rosszhiszemű eljárása okozott károkat és úgy a vezetők, mint a tagok lelkiismeretlensége lett nyilvánvalóvá. Megállapítottatott továbbá, hogy a kihitelezések nagyrészt már azért sem bírtak reális alappal, mert a hitelezett összegek a tagokon a legkritikább esetben voltak behajthatók. A nyersanyagbeszerzésnél a

tiltott provisió szedésén kívül általános baj volt a túlnagy készletek beszerzése. Ebből kamatveszteség és a készletek avulása állott elő. A nyersanyagok a tagok részére való eladásánál minden tilalom ellenére tulolcsó árakat szabtak, a vezetők a nyersanyag javát maguknak válogatták ki és természetesen a megmaradt selejtes anyagkészletért az átlagár már nem volt elérhető. Rendszeresen fordultak elő jogtalan elidegenítés esetei is. A hulladékok jelentékeny értéke figyelmen kívül maradi. A munkabéreket túlmagasan állapították meg. Az árúeladások nagy részben hitelre történtek és pedig igen könnyelműen. Tömegvállalatoknál egyes mesterek megbízhatlansága okozta a bajt. Nem maguk dolgoztak, hanem másokkal dolgoztattak és még csak felügyeletet sem gyakoroltak. Ennek következménye a szállítás visszautasítása volt. Építkezéseknél túlolcsón vállalkoztak. A szükségesnél jobb anyagot és főlegesen túlzott dimenziókat használtak fel anélkül, hogy pótfizetések követelésére lett volna joguk. Az iparosok folyton növekedő előlegeket vettek fel a munkára és nem teljesítették fizetési kötelezettségeiket. A vezetőség elmozdítása nem vezet eredményre, mert jobb vezetők ritkán akadnak. A felelőségre vonás sem jár eredménnyel, hacsak a vezetőknek határozott kriminalitása be nem bizonyítható, ami ismét hosszú és bizonytalan pereket okoz, noha az illetők vagyontalansága és adósság terhei miatt mitsem használnak.

Az ipari üzem technológiai, kereskedelmi, munkásügyi és általában üzemtechnikai ismereteinek nem ismerése miatt még teljes jóhiszeműség esetén is naponta új hibák történtek. Így például a debreczeni csizmadíák a szövethuzati termelésnek oly elszánt buzgósággal nekieredtek, hogy csizmaikkal még a szomszéd házak padlásait is teleaggatták. Hiszen ingyen kaptak gépet, szerszámot, anyagot és forgótőkét azzal az utasítással, hogy csak dolgozzanak, tőlük csak ezt várják. Dolgoztak is, lázas szorgalommal, a míg csak ki nem fogyott a bőr és a pénzsegegy. A rászakadt 16.000 pár csizmától az OKH. csak olyképp tudott megszabadulni, hogy mentő-actió címén a 2.000 mezőgazdasági szövethuzatnak mindenikét néhány pár csizma átvételére kötelezte. Mi sem természetesebb, a szövethuzat sok százezer korona veszteséggel megbukott.

Ezeket a hibákat kívánt segíteni az 1908. évi reorganisatio azzal, hogy mindezen szervezési, technikai, pénzügyi és kereskedelmi feladatok ellátására hivatott központi vezetést létesített. Mint állami protectorátus alatt álló intézet, az OKH. nem térhetett ki a kormány kívánsága alól, de ugyanígy később is lehetetlen volt ellenállnia a felülről jövő nyomásoknak, a mikor tőle egyes megbukott vidéki iparvállalatoknak szövethuzati köntösben való talpraállítását követelték. Ismerve a kormány akkori iparfejlesztő actiójának jellegét és azt a törekvést, hogy

ennek népszerűségét minden áron fenn kellett tartani, meg tudjuk érteni,, hogyan került az OKH. szövetkezeteinek kötelékébe, – nehogy teljesen tönkre menjenek, – a sepsi-bükszádi üvegyár, a meczenzéfi faárugyár, a hajdúnánási szalmakalapfonógyár, az erdélyrészi szövőgyár, a budapesti „Merkur” vas- és aczélöntőde, a miskolci és trencsényi szerszámgyár, a kecskeméti mezőgazdasági gépgyár, a kecskeméti kapafűlsajtoló- és szerszámgyár, a szomolnoki lemezárugyár, az eszéki lakatosárugyár, a földművelésügyi ministerium óhajára a szabadkai megbukott kósáripár r.-t. egész sereg községre kiterjedő üzeme, úgy hogy a tervszerűen megindult országos actió révén létesült ipari szövetkezetekkel együtt az OKH. kötelékéhez 1915-ben mintegy 137 ipari jellegű szövetkezet 39 különböző nemű iparágra terjedt ki. A faipar körébe vágó vállalat volt 34, még pedig a bútorszövetkezetek országos hálózatában 22, géptermelő műhelyszövetkezet 8, azonkívül 1-1 kádár, faszerszám, kocsjárúcsarnok- és faanyagraktárszövetkezet. A vasipar körébe 8 különböző szakmájú szövetkezet tartozott: aczélöntőde, vasszerszám-, reszelő-, gépgyár, lakatosárugyár, bádogárú-, késes- és kapagyár. _A textilipar körébe tartozott 8 szövetkezet közül a Kunz József nagykereskedő céggel együtt működött a türkevei és kisújszállási konfectiószövetkezet, gyolgsûsük-voltak Árvában, szabóiparosok Budapesten, Kassán, Hódmezővásárhelyen, művirágkészítők Ratkón és Ardánházán, szőnyeggyár volt Tolnán. Voltak ezenkívül czipőgyárak, csizmadiaárúcsarnokok, tímárok és bőrfestőtelepek, bőryanagbeszerző- és bőrárúcsarnokok, játékszerárú- és nádbútorkészítő telepek, gyékényfonó, fazekas, szalmakalapfonó, téglagyár, üvegyár, szappanfőző, agyagiparos, festékárú- és fűztelep; mindezek forgalmának lebonyolítására szolgált az „Értékesítő és Beszerző Központ” cégű kereskedelmi vállalat, mely a nagyobb árú- és export-ügyleteket is szervezte és vezette. Ennek a rengeteg sokoldalú, az országban szanaszét tagolt ipari vállalatnak egész üzemét vezesse a központi intézet, még pedig szövetkezeti alapon! Hiszen ez még részvénytársasági vagy bármilyen magánkapitalistikus alapon is teljességgel lehetetlen. A hatalmas nagy bankintézetekhez affiliait ipari vállalatok hálózatát vélte ez a szövetkezeti rendszer utánozhatni; ámde köztük óriási a különbség. Mert a nagy bankokhoz tartozó ipari vállalatoknak mindenike önálló egyed, melyek működésükért teljesen önmaguknak felelősek. A központi bank ugyancsak óvakodik a finanszírozás kérdésein túlmenőleg gyárainak üzemébe avatkozni, nehogy felelősség áthárítása álljon elő. A szövetkezeti gyárhálózat ellenben túlnyomórészt önmagukban erőtlén és részben gyári vállalatként is megbukott tagokból állott, hadi rokkantakból, kik központi intézetüket természetszerűleg az állam által kirendelt jótékonyasági intézetnek tekintették. Kitűnően írja báró *Korányi* Frigyes dr., az

OKH. ügyvezető igazgatója ez ügyről szóló beszámolójában, hogy „az iparosok szövetkezeteikben, sőt az OKH.-ban is ugyanazt látták, mint HI. Napoleon idejében a francia munkások az ateliers nationauxkban, egy közintézményt, melynek igazi célja jó munkabéreket és hivatalnoki járandóságokat fizetni, akár eredményes a munka, akár nem. A szövetkezetek jelszavát nem szabad többé olyan varázsige néven tekinteni, melylyel a kisember mindenféle gazdasági baján segíthetünk. A kisgazdák természetűe, együttélésük hatásai, közös érdekeik, – a melyekkel ellentétben a kismesterek egymás concurrenciái, – alkalmassá teszik őket szövetkezetek alakítására. Takarékosabbak, biztosabb keresetük vagy jövedelmük van, életmódjukat jobban megfigyelhetik, sőt befolyásolhatják társaik, sőt legtöbbjük még ingatlan vagyonnal is rendelkezik. Ez hitelképessé teszi őket a szó komoly értelmében, vagy legalább hitelérdelessé. A milieu s az életmód hasonlósága jó hitelszövetkezeti emberré teszi a falusi kisiparost, cipészt, asztalost, ácsot is. A városi kisiparos ellenben a legnagyobb individualista. Nem bírja magát alárendelni a közösség érdekének. Társának concurrenciái, tehát gazdasági motívumok befolyásolják abba az irányba, hogy minden lehető előnyt magának szerezzen meg társai rovására is, semhogy ő maga önként mondjon le saját közvetlen érdekéről, a közösség kedvéért, amely közösség érdekében való részesedése túlságosan abstract és távolfekvő, semhogy mindennapi viselkedését befolyásolná. Vagyona rendszerint nincs. Ha szövetkezete bajba kerül, lázong, s a társadalomtól követeli, hogy viselje e közös vállalkozás kárát. Félműveltsége okozza, hogy nem ismeri el az ő általa választott vezetőnek felsőbbségét és saját nézetét minden áron érvényesíteni akarja a vezetők ellenében. Ellenkező nézet helyességéről nehezen győzhető meg, s az szenvedélyessé vagy gyanakvóvá teszi. Ha meg veszteség éri, nem lehet vele megértetni sem a szövetkezeti elveket, sem más érvet, a miből az folyik, hogy a szövetkezet veszteségét a tagoknak kell viselniök. Nem akar tudni semmiről, s magánkívül van, ha az állam vagy az OKH. nem akar helyette fizetni. Ha pedig előnye van a szövetkezetből, ezért nem érez semmi hálát, sem az állam, sem az OKH. iránt.”

Ide vezetett az állami beavatkozás elve az ipari szövetkezeti actio történetének második és harmadik korszakában. Érdemes visszagondolni a kereskedelemügyi ministerium 1895/96. évi jelentésének azon való kesergésére, hogy a kisiparosoknak nem kell államsegély.

Az 1898-ig tartó első korszakban ipari szövetkezetek nehezen, de mégis maguktól alakultak s a mikor megbuktak, csak maguk viselték e vállalkozás consequentiáit, 1898-1908-as második korszakban az OKH. propaganda actiója már tömegszerű szövetkezetalakításra vezetett; a bukás

költségei most már javarészt az OKH. és az állam zsebébe terheltek. Az 1908–1913-ig terjedő harmadik korszak, a betegek alá mankót tett és a hiányzó capitalistikus képességeket, kereskedelmi és technikai tudást, tőkét és erős ambíciók által vezetett vállalkozási szellemet az OKH.-ra bízta, a mivel ezt az altruistikus jellegű intézetet arra ítélte, hogy több mint 100 különböző jellegű és az ország minden részén fekvő ipartelep központilag adminisztráljon. Ez a terv nemcsak szövetkezeti alapon lehetetlen; bármiféle szakipari országosítás történjék is, még teljesen magánkapitalistikus kezelésben is feltétlenül csődbe kerülne. Nem is az OKH. bürokratikus jellegű szervezete és adminisztrációja hibás. A feladat súlya alatt bármily genialis üzletember is összeroskadna. Egyetlen gyáruzem vezetése is teljes embert igényel; hogyan lehessen az országban százfelé elszórt 40-féle ipari üzem akármennyi központi szakemberrel, teljesen a központból, üzletszerűen vezetni!

Azért hát nagyon igazságtalan és felületes dolog, ha bűnbakot keresnek akár az iparfejlesztési állami szolgálatban, akár az OKH. régi és új vezetőségében, akár az ipari szövetkezeti actio állítólag hibás „szervezetében”. A jelszavakra hajló közvélemény szempontjából ugyan ez a legkönnyebb megoldás; ámde azzal a sajnos következménnyel jár, hogy mások is újból megpróbálkoznak ugyanezen az ösvényen és az újabb kísérleten újabb áldozatok mennek veszendőbe. Az 1908 őszen beállított ipari vezetőség gondos körültekintéssel mindenekelőtt a különböző ipari szövetkezeti alakulatok ügyviteli és alapszabályait reformálta a központi vezetés igényeinek megfelelő szellemben, eliminálva belőlük mindazt az önkormányzati biztosítékot, a mely a közös munkát akadályozhatta volna. Bámulatatos szervezőképességgel közszállításokat és anyagot szerzett a szövetkezeti műhelyek számára, úgy, hogy ez az országos hálózat már egységes organismussá kezdett éledni. Az a néhány közép-ipari vállalat, kisebb gyár, melyet iparfejlesztési érdekből, sanálás címén, a teljes bukástól való megmentés végett álszövetkezet alakjában az OKH. országos hálózatához csatoltak, nem a főbűnös, noha nem tagadható, hogy az OKH. actiójának kezdeti sikerei, a legszebb reményekre jogosító lendülete az egész conceptio iránti bizalmat annyira fokozták, hogy beteg vállalatokat meggyógyító, halottakat talpraállító csodatevő erőt tulajdonítottak neki. Egész kórház volt régi rokkantakból, betegen alakult vagy rövidesen elbetegedett új szövetkezetekből; valamennyien a központi apparatus, az országos actio erejétől várták boldogulásukat.

Mindezek a bajok az ily intézményeknek természetes hozzátartozói, ugyanilyen, vagy más alakban. Éppen azért az a meggyőződésem, hogy az ipari szövetkezeti actio balsikerét nem egyesek, nemis a szervezet

hibái okozták, hanem maga az eszme, mely épp oly beteg illúzióknak bizonyult, mint a socialistikus utópisták bármely kísérlete, *Louis Blanc* nemzeti műhelye, *Cabet* Icaria állama, *Fourier* Phalanstére-je, *Enfantin* és a saint-simonismus negyven hívének Ménilmontant-i tévelygése, *Owen* Robert New Harmony-ja.

Egyes szövetkezeti rajongók szemei előtt remedium gyanánt a szakipari szövetkezetek „országosítása” lebeg, a mi lényegében ipari szövetkezeti syndicalismus felé szeretné az egész ipari termelést terelni, még pedig az által, hogy az azonos szakmákhoz tartozó ipari szövetkezeteket országos autonóm központokba szervezné. így az összes asztalosokat az egész országban asztalosszövetkezetekbe kívánná tömöríteni, melyek a központból, asztalosszövetkezeti kiválóságok vezetése alatt álló országos jellegű intézetből irányíthatnának. E gondolat helyességének bizonyítása végett példa gyanánt arra a nemes inteniójú és sikeresen véghez vitt támogatásra utalnak, melyben a Budapesti Szabóiparosok Szövetkezete 1910-ben a kassai szabóiparosokat részesítette. Ugyanis a kassai szabóipari termelő szövetkezet számára kijárta a megyei szállítást, beszerezte számára a mintákat, béléseket és mindent, a mi a pályázathoz szükséges volt, elkészítette a calculatiót és árajánlatot, kioktatta a versenytárgyalás technikai dolgaiban, az anyagok megrendelésében, a calculatióban, a szövetkezeibe tömörült kisiparosokat pedig a szállítási cikkek anyagkezelésében, feldolgozásában, a különböző szállítási munkák szabásában és kikészítésében, szóval minden ipari munkafolyamatba és újításokba bevezette, reális szaktanácscsal, útmutatással szolgált nekik. A kassai városi rendőrségi és szolgai ruhák 1910. évi szállításának kényesebb részét a budapesti szabószövetkezet maga szabta és készítette, a második évi szállítás egy kis részénél már csak a szabást végezte, az elkészítést és az összes munkálatokat pedig már a kassai szabók fejezték be.

Ez a szép és hatalmas központi támogatás a kassai szabóiparosok szövetkezetét ugyan talpraállította, de ez a hatás csak ideig-óráig tartott, s a mint a támogatás megszűnt, ez a szövetkezet is rövidesen összeomlott.

De más, nagyon rokonszenves, sőt utánzásra buzdító példák is vannak. Ilyen különösen Szegeden *Menning* Mihály apostolszerű működése, ki suggestiv egyéniségével már egy évtized óta vezetése alatt tudja tartani a szegedi cipésziparosok termelő szövetkezetének tagjait, úgy, hogy üzemük folyton bővül, már gyárat akarnak építeni és a miskolczi megbukott cipésszövetkezet vezetését is átvették. De ennek a szinte egyedülálló példának magyarázatát is a vezető ritka, egyedülálló egyénisége adja. Ehhez hasonló a milánói *Aste Dorate* szövetkezeti keretléc-

gyár, melynek 300 tagja évente 1 millió korona értékű árút termel; 1900-ban alakult olyformán, hogy a keretlécgyár 85 munkása sztrájkba lépett, s minthogy a gyár tulajdonosa hajlandó volt gyárát bérbeadni, ugyanazt a -gyárat, melyben előbb mint bérmunkások dolgoztak, most mint szövetkezet bérelték ki. A hol a szükséges előfeltételek a kívánt mértékben megvannak, ilyen altruistikus, kiváló szaktudású, erélyes és önfeláldozó vezető akad, a hol a tagok is az önszegély elvének erkölcsi jelentőségét a maga teljes mélységében helyesen felfogják, ott a szövetkezés még az önálló ipari termelés terén is gyümölcsöket hozhat. Az Aste Dorate szegény munkásai két éven át fele keresettel elégedtek meg csupán azért, hogy a gyárat minél előbb a magukénak nevezhessék. Tehát 2 éven át 50%-os bérreduktióval dolgoztak és most sem kapnak magasabb bért, mint a mit capitalista üzemben mint bérmunkások kapnának. Joggal felmerülhet tehát az a kérdés, hogy vájjon a rajongó lelkesedés illuziójától eltekintve, ugyan mi hasznuk van abból, ha nem mint capitalista gyár alkalmazottai, hanem mint „szövetkezeti tagok” dolgoznak? Mi különbség van a *Meaning* Mihály portájára „szövetkezeti tag” titulussal munkásnak bevonult cipézmester, vagy azon collegája között, ki inkább a temesvári hatalmas „Turul” cipőgyár szárnyai alá menekül? Részemről az utóbbit minden esetre nyugodtabb, állandóbb és jobb kerestet biztosító alkalmaztatásnak tartom. Azt az illuziót, hogy szövetkezetükben nem bérmunkások, hanem önálló mesterek gyanánt dolgoznak, küzdelmesebb existenciájuk nagyobb risicójával kell megfizetniök.

Minden életerős ipari szövetkezetnél feltűnő az a nagy szellemi különbség, mely a tagok és a szövetkezet vezetője között tapasztalható. Az ipari szövetkezetek boldogulásának tényleg egyik legfőbb alapfeltétele az, hogy vezetők gyanánt nagyon intelligens, erélyes, becsületes és altruistikus érzésű emberek találtsanak. A szűk látkörű, egymásra féltékeny kisiparosok összeverődése, kik pusztán az egyesülés tényétől várják boldogulásukat, nem ad egészséges, harcképes organismust. Az egyesülés a tudást sohasem pótolja; sok 0 számjegyből sohasem lesz egész szám. *Hacsak* véletlenségből kiválóan altruistikus érzésű, suggestív befolyású és széles látkörű, modern iparos nem áll a szövetkezet élére, *hacsak* a tagok közt nincs meg a teljes egyetértés, *hacsak* a szövetkezeti gyár termelésének elhelyezése valamilyen monopólium által nincsen előre biztosítva, a szövetkezet, akár termelő, nyersanyagbeszerző, vagy raktárszövetkezet, nem boldogul, röviden azért, mert az iparosoknak nem nyújt annyit, mint a milyen vetélkedés van közöttük, *mert a szövetkezeti tagok között nagyobb az érdekellentét, mint az érdekközösség.*

Nemcsak nálunk van ez így, hanem a külföldön is. *Vansittart* Neale,

az angol szövetkezeti ügynek Th. *Holyoake* mellett legkiválóbb apostola, a kisiparosok megmentésére 'és önálló kisipari termelő szövetkezetek létesítésére a saját vagyonából másfél millió koronái áldozott; e hatalmas összeg teljesen eredménytelenül odaveszett. A francia kormány 1892-től 1907-ig, tehát 15 év alatt az ipari szövetkezetek fejlesztésére ugyanily összeget fordított, ami 600 ipari szövetkezet között oszlott meg. E 600 ipari szövetkezet közül 15 év alatt elpusztult 300, s a megmaradtakban is csak az államsegély tartotta a lelket.

A tanulság.

Az egész ipari szövetkezeti actio 1913 óta holt ponton áll. Az OKH. igazgatósága súlyos áldozatok árán volt kénytelen újból meggyőződni arról, hogy a mezőgazdasági-, fogyasztási- és hitelszövetkezetek fényes eredményei az ipari szövetkezeteknél még oly odaadó igyekezet mellett sem érvényesülnek. Az által, hogy a kormány az OKH.-t iparfejlesztő hivatallá emelte, rendkívül súlyos helyzetbe hozta, a minek risikójától ezt az egyéb közcélokra rendelt intézetet mielőbb fel kell oldani. E törekvésben azonban a bölcs mérséklet politikája az OKH. részéről is különösen helyénvaló. Mert a veszteségeket máris fölösleges módon növelte az a pánik, mely az OKH. vezetőségét 1913 végén elfogta. Ugyanis amikor az elméleti alapokon felépített gyönyörű kártyavár a ránehezülő teher alatt összeomlott és a sok milliós veszteség nyilvánvalóvá vált: akkor a reactio természete szerint az OKH. igazgatósága ijedtében az egész tevékenységét egyszerre beszüntette, az ipari, műszaki és kereskedelmi osztály személyzetét szétrobbantotta, az ipari szövetkezetek működését a hitel megvonásával és az egész központi apparátus feloszlásával egyszerre lefojtotta. Nehogy rossz üzletek még továbbra is köthetők legyenek, a jó üzletek megkötése is lehetlenné tétetett, a betegség tehát még fokozódott, a veszteségek még rohamosabban szaporodtak. A 137 ipari szövetkezetből felszámolt 40, és a halálos ítélet már a többi szövetkezetekre is elkészült. Ennek tudatában sokan igyekeztek menteni, a mit tudtak; t. i. az ipari szövetkezet közös vagyonából, az egyes tagok magángazdálkodása számára.

Ez az állapot az 1914. év folyamán a veszteségeket hatványozta. Pedig éppen a háború kitörése nagyszerű alkalom lett volna az ipari szövetkezetek talpraállítására. Az OKH.-nak azok az ipari szövetkezetei, melyek az 1913. évi összeomlást megúszták, a háborús conjunctura segítségével többé-kevésbé rendbejöttek, sőt egyik-másik nyereségre is szert tudott tenni. A háborús közgazdaság kényszereszközei az ipari szövetkezetekbe is befecskendezni tudták a szorosabb fegyelemnek azt

az injectióját, melyre békés közgazdasági állapot esetén csakis a ritka véletlenségből található vezető egyéniség képes. Erre a háborús conjuncturára azonban az ipari szövetkezetek jövő boldogulása nem építhető. Joggal felmerül tehát az a kérdés, mi történjék ezzel a szakipari szövetkezeti actióval: maradhatnak-e az iparosok hitelszövetkezetei az OKH. kebelében ? Az ipari szakszövetkezetek ügyének lebonyolítása pedig mily módon történjék? E kérdések megoldását sürgeti egyrészt az OKH. túlnyomólag mezőgazdasági érdekeltsége, mely már 1913. évi közgyűlésén az összes ipari szövetkezeteknek az OKH. kebeléből való kizárását határozta el, mert a szakipari szövetkezetek 4.000 tagja miatt nem lehet kockára tenni 700.000 hitelszövetkezeti tag érdekeit, de másrészt ugyanígy sürgetik a megoldást a kisiparosság érdekképviseletai, melyek a háborúból visszatérő kisiparosok nagy tömegei számára oly berendezésekről kívannak gondoskodni, melyek a kisiparosok helyzetét megkönnyítsék, boldogulását lehetővé tegyék, sőt a kisipar jövő fejlődését is erősítsék. A nézetek általában külön *Ipari Szövetkezeti Központ* haladéktalanul való felállítására irányulnak, azzal az indokolással, hogy az OKH. mint agrár és altruista intézet, szervezetenként alkalmatlan az ipari szövetkezetek merkantil érdekeinek ellátására.

Az előadottak alapján ezt a véleményt nem oszthatom. Olyan intézet, bármily módon legyen is az szervezve, mely a tőle kívánt feladatot: a kisiparnak szövetkezeti úton való regenerálását és nagyiparrá való átalakítását teljesíthetné, – egyáltalában elképzelhetlen. A mi saját 18 esztendőös gazdag tapasztalataink, melyekhez hasonlót a külföld egyetlen állama sem bír felmutatni, de a külföldi államok gazdaságtörténete is mindenütt állandóan ezt bizonyítja. El kell végre hinnünk, hogy indokolt bizonyos skepsis az associatió elvének mindenhatóságával szemben. Néha veszedelmes a régi mese az apáról, ki fiait összetartásra ösztönzendő, a kötegbe kötött galy sokszorozott ellenálló erejét kíséretlenül bizonyítottatta. Nem minden associatió vezet az erők összegezésére; van ugyan olyan, mely az erőket nem számtani műveletként összeadja, hanem geometriailag hatványozza. De viszont van olyan is, mely az egyéni erő kifejtés lanyhítására vezet. A miért a capitalismus megtalálta a maga nagy tőkekoncentráló és kanellalakulatait, melyeket bár óriási áldozatok árán, de mégis activ haszon felmutatásával bír fenntartani és fejleszteni, a miért a mezőgazdasági-, fogyasztási- és hitelszövetkezeteknél nagyszerű példák bizonyítják a kellő óvatosság melletti folytonos centralizálás *sikerességét*: ebből hímet akartunk varrni a kisiparosok apró egy ségeinek milliós tömegeire és az ipari szövetkezetekre is, azt hívén, hogy a kisipart is folytatólagos associatiók révén nagyiparrá lehet fejleszteni. Azt hittük, hogy a kisiparosoknak szövetkezetekbe való tömörítése

összeadási művelet, sőt ha gépműhelyt kapnak, a gépmunka sokszorozóereje folytán a termelés hatványozása; e különálló ipari szövetkezeteknek egyetlen kereskedelmi központba való tömörítése további aritmetikai összeadás, a központi vezetés biztosítása révén újabb hatványozás. így rajzolja ezt meg az elmélet. A gyakorlat ezzel szemben most már 18 éves tapasztalat alapján azt mutatja, hogy az optimum törvénye már az ipari szövetkezet szűkebb körzetének túllépése után rohamosan jelentkezik, a nagyobb fusiók pedig csak folytonos gyengítésre vezetnek. Az ipari szövetkezet már önmagában is erőtlen alakulat; azt hittük, betegségein segítünk, ha centralisáljuk. Ámde nagyszerű balsiker eredményünk van annak gyakorlati bebizonyítására, hogy a centralisatio az ipari szövetkezet gyöngeségét nem csökkenti, hanem hatványozza.

Gondolkodásunk szerint előny származhatnék ebből, ha az egyéni erők mechanistikusan egyesíthetők volnának, mint valamely graphostatikai erőpolygonnál. Ámde ez ritkán következik be, mert a legkisebb erőfeszítésre való törekvés törvénye miatt az emberi léleknek az a sajátossága, hogy *közös* munkánál már nem fejt ki ugyanazt az erőt, mint a teljes önszegélyre utaltsága esetén, sőt sokkal csekélyebbet, gyakran ellentéteset, úgy hogy az elméletileg várt hatás elmarad. Sőt azt is tapasztalhatjuk, hogy számos oly eset mellett, midőn a feladat tényleg csakis az erők egyesítésével küzdhető le (pl. út-, vasútépítés, árvízvédelem stb.), vajmi gyakran olyanok kiabálnak szövetkezés és szervezkedés után, a kik lusták vagy gyengék feladatukat egyedül elvégezni, azt a közösség címén mással szeretnék elláttatni, avagy ily módon próbálnak társaik fölé hatalomra kerülni. *Taine* az ilyennemű tapasztalatokban oly gazdag francia történelem tanulságai alapján nem indokolatlanul tanácsolja: „ne higgy annak, aki azt mondja, hogy rendet akar csinálni; a nagy rendezés és szervezés sohasem egyéb, mint mások fölött úrrá lenni akarás, mások zaklatása.” (*Histoire de la France contemporaine.*)

A kisipar mindig csak kisipar marad. Közép- és nagyiparrá csak individualisííkus úton, a siker és felemelkedés egyéni eszközeinek alkalmazásával juthat. Egyes kisiparosok ily módon középiparossá, sőt nagyiparossá is emelkedhetnek, de csakis ezen az úton, amelyet a capitalista nagyvállalatok is követnek. Az állami iparfejlesztésnek azonban ezek az egyedek bármily értékes, de számszerűleg mégis csekélyebb jelentőségű hányadai. Ma már nem áll az, hogy a nagyipar a kisiparból fokozatosan fejlődik. A mai nagyipar messze túlnyomó részben autochton alakulat, a nagytőke alapítása, kellő nagyszabású termelési berendezkedésekkel és hatalmas gyárvezetői egyéniségekkel, hogy az iparvállalat a modern technikai haladás összes szellemi és tárgyi követelményeit a magáévá téve, a gazdasági küzdelem mind nagyobb mértékben fokozódó feladatainak helyt-

állhasson. És a mikor napról-napra látjuk, hogy a legmodernebb üzemszervezet, a legkitűnőbb technikai és kereskedelmi berendezkedés, a személyi és pénzügyi kellékek minden accumulálása mellett is mily nehéz a mai küzdelemben helytállni, – vajjon minő érzelmekkel tekinthetünk az újból előkerülni látszó régi tépett zászlókra és levitézlett frázisokra a szövetkezeti eszme mindenhatóságáról, mely szerint: „az ipari fejlődést a köz érdekében *csakis szövetkezeti munka* valósíthatja meg, magánvállalkozás soha!”

Véleményem szerint minden ily fáradozás hiábavaló, mert minden ipari termelés alapja és feltétele a capitalistikusan gondolkodó, törekvő, küzdő, összes létfeltételeivel vállalata sikeréhez kapcsolt individuum. Az egyéni alkotó és vállalkozó képesség, a melynek hajtómotora a vállalkozói hatalom- és alkotásvágy, részben a gazdagodásra való törekvés. Csak ez képes alkotni, termelni, a mai súlyos versenyviszonyok között gyári vállalatot létesíteni és azt fejleszteni. Ki lehet-e kerülni a kapitalistikus nagyipari termelés átalakító erejének hatását a kisiparra nézve azzal, ha a kisiparosokat szövetkezetekbe szervezzük? Mi pótolja a vállalkozói vezető egyéniséget, ezt az alapvető kelléket az ipari szövetkezeteknél? A nagyipari vállalat igényeihez képest tudatlan, kis látkörű, gyanakvó, tőkeszegény kisiparosok összeverődése? Az államsegély? A protectió, melyet a „szövetkezet” cím altruistikus varázsa folytán élveznek?

Az ipari szövetkezetekbe tömörült és az országos központból irányolni szándékolt 4.000 kisiparos által képviselt üzem jelentősége, haszna, stabilitása és fenntartásának munka- és pénzköltségei fordított arányban állanak egy nem 4.000, de akárcsak 1.000 munkást foglalkoztató capitalistikus gyárvállalatával. Bár az ipari szövetkezetek forcirozása az államnak és társadalomnak pár év alatt körülbelül 20 millió K áldozatába került, e mintegy 100 ipari szövetkezet által kifizetett összes munkabérek alig 1½ millió K-ra rúgtak, a mi alig felel meg egy 1.000 munkásos gyárénak. A 20 millió K költséggel pedig ugyancsak nagyobb életképességgel bíró jó egynéhány ily nagy gyárat lehetett volna teljesen felépíteni. Sőt úgy is lehet a dolgot értelmezni, hogy a 4.000 kisiparos átlagban fejenként 5.000 K subvencióban részesült, minden különösebb érdem nélkül, ami az ily jelentékeny támogatást nem élvező többi kisiparosok érdekeire nézve kétségkívül sérelmes.

Az ipari szövetkezetek világalakító hatásában való reménykedés tehát vajmi kevés sikert és örömet, de annál több csalódást okozott, és néhány élelmes kisiparostól eltekintve, kik szövetkezetüket a saját egyéni céljaik szolgálatába bírták terelni, sok ezer kisiparos anyagi károsodásával járt. Mindamellett szívesen elismerem azt, hogy az ipari szövet-

kezetek propagálása úgy a kisiparosokra, mint a szakszervezeti munkásokra megfelelő irányítás melleit némi haszonnal mégis jár, mert határozottan szakképző, nevelő hatása van és a kari solidaritást fejleszti; megtanítja a calculatióra és a könyvvezetésre, minden ipari üzem vezetésének alapvető kellékeire. A capitalismus ellen küzdő szakszervezeti munkásokat pedig arra, hogy bárminő formáját válaszáik is a termelésnek, a „das Recht auf dem vollen Arbeitsertrag” absurdum, mert a testi munka a termelés kellékeinek csak egyik alkatrésze, melylyel szemben, az iparágak természete szerint a szellemi képességek és a tőkeszükséglet jelentősége nemcsak preponderál, hanem gyakran dominál. A kisiparosok nagy létszáma és ennek az európai népesség rohamos szaporodásával arányos növekedése folytán a kisiparosok bizonyos rétegeiben is van a szövetkezeteknek némi létjogosultsága, úgy hogy számuk bármily lassan, de mégis növekszik. De ez inkább csak bizonyos conserválódási folyamat és így az iparfejlesztés pillére gyanánt mégsem használhatók. És minthogy nálunk az egész actió tulajdonképeni forrása az a törekvés, hogy a nemzeti állam fenntartása, sőt megerősítése végett ipari termelésünket minél gyorsabban és hathatósabban fokozzuk, az iparfejlesztésnek más szempontoktól irányított, szélesebb felfogású, modernebb, hathatósabb eszközök alkalmazására kell áttérnie.

A kik az emberi culturának és a jövő társadalmának az örök béke felé való fejlődésében hisznek, még ha el is ismerik, hogy ez a legjobb esetben is csupán a hyperbolikus görbe” folytonos közeledése a vezértengelyéhez melyet azonban csak a végtelenben érinthet, mégis az egész jövő munkáskérdést és ipari termelést az ipari szövetkezeti rendszer általánossá válásával remélik megoldhatni. így a liberális gazdasági politika nagy mestere, *György Endre*, már 40 év óta hirdeti azt a meggyőződését, hogy a szövetkezeti és a nyereségrészesedési rendszerben látja azokat a szálakat, melyeken a jövő fejlődik és mely a munkáskérdés megoldását is jelenti; s bár kénytelen elismerni, hogy az eddigi eredmények e 40 év elmúltával is még ugyancsak jelentéktelenek, mégis hisz benne és óva int attól, hogy a jövő fejlődésnek erről ma még kicsiny dombjáról a mai tapasztalatok magas lován ülve beszéljünk.⁵⁾

Az élet *Morus* Tamás óta sem vált hajlandóbbá sokoldalúságát az emberi gondolkozásnak még oly eszményi szépségű rendezése céljából korlátozni. Az anyaföld, melytől erejét veszi, az erő, mely alkotásra képesíti, sokkal egyszerűbb, nyersebb és változatosabb, semhogy magát a „csupa jóság és szépség” medrébe szorítani engedné. Ha jobban is szeretnők azt, hogy a világ másféle legyen, ez a vágyakozás még nem jogosít fel e gondolat forszírozására, mert az élet és természet örök

törvényeivel dacolni nem lehet, s az emberiség javának munkálása helyett csak mártírokat teremtünk.

igaz ugyan, hogy minden társadalmi felfogás, az emberi cultura minden lépése megkövetelte a maga önkéntes vagy önkéntelen áldozatait. Ámde az ipari szövetkezetek ügyéről már annyi kísérleti eredmény felett rendelkezünk, hogy ezek alapján a közgazdasági tudomány is kimondhatja a maga végérvényes vétőjét, melylyel további hiábavaló kísérletezésnek elejét venné. Mert a világháború is az emberiség millióinak mártíromságát és az anyagi javak milliárdjainak czéltalan elpocsékolását okozta javarészt a culturához tartozónak vélt oly felfogások és jelszavak miatt, melyeken az utókor épp úgy pirulni fog, mint mi a „sötét” középkor boszorkányégetésein, dinasztikus és vallásháborúin.

A világtörténelem, sőt a mi ennél is több: az emberi cultura új korszakának küszöbén állva, érthető és menthető, hogy napjainkban oly divattá vált a jósolgatás. így e ponthoz érve is kémelelni igyekszünk jövőnket, találgatva, vajjon a háborús kényszergazdaság communistikus szervezeteinek csődje nem fog-e általában javítólag visszahatni az irányban, hogy a szervezkedési formalismus, a merev sablonok és üres keretek imádata helyébe az egyéniség, az emberi lélek, az individuum fog visszakerülni? Vajjon az a szervezkedési áramlat, mely különösen Németországban a „billig und schlecht” tömeggyártmány határait érinti, még mindig emelkedőben, nyugvóponton vagy oly állapotban van-e, melyen már a visszaesés ismérvei észlelhetők? Tovább haladunk-e a társadalmi szervezkedésekkel, melyek az egyéni autokratia zsarnokságának elkerülése végett Scylla helyett Charybdisba, a bürokráciába, a nagyszabásúan megkezdett műveknek gyöngé epigonok által mechanikusan továbbfejleszteti ellaposításába vezetnek? A túlzásba vitt államosításokkal, községeztésekkel, a magánvállalkozás mezőinek hatósági kezelés számára való kisajátításával, a központosításokkal, melyek megfojtják az egyéni képességeket és helyükbe automatikus működésű sablonokat ültetnek?

Nézetem szerint a háború ad absurdum bebonyította a lélek nélküli uniformizált szervezeteknek és a túlhajtott centralisatióknak tehetetlen lomhaságát és ezzel szemben az egyéni kvalitás kibontakozásának és a közösség érdekeit nem sértő szabad érvényesülésének nélkülözhetlen voltát. A háború után sürgős megoldást követelő nagy regeneratív feladatok leküzdéséhez pedig különösen és elsősorban: *egyéniiségekre* lesz szükség. Jól emlékezzünk meg arról, hogy jövőnk jelszava: a „*Freie Bahn für die Tüchtigen*” a német birodalom kancellárjától származik, aki pedig a szervezkedéseknek abban a legtelítettebb levegőjében él, melyet mi annyira irigylünk.

Azért gondolom, hogy a szövetkezetek, szakszervezetek, községesítések és államosítások fejlődése már periklitált. A jelszavakra alapított aprioristikus aktiók tehetetlenül összeomlanak az örök Élet és Természet erőinek milliányi változatú lüktető érvényesülése előtt.

A fák nem nőnek az égig, minden társadalmi mozgalomnak, a reformatiónak, socialismusnak, szakszervezkedésnek, szövetkezésnek is meg vannak a maguk határai. *Badiat-Kautsky* utópiájában, mely szerint az egész világgazdaság egyetlen óriási fogyasztási szövetkezetté fog alkulni, mely a tényleges szükséglet arányában önmaga termel s így elkerüli a túltermelésből fakadó összeütközéseket és kríziseket, ma már senki sem hisz. A fogyasztási- és hitelszövetkezetekben való telítettség határát már sok állam elérte. A jövő legszebb sikerei a mezőgazdasági többtermelés céljait kiválóan előmozdító parasztszövetkezeteké. Ám ezzel szemben gazdaságpolitikai délibáb az a képzelődés, hogy a szövetkezetbe tömörült kisiparosok a nagyipar előnyeit maguknak megszerezhetik; még inkább az, hogy központi irodából százféle vidéki gyár üzemet lehet vezetni. Ezer munkás összeverődése még nem jelent gyárüzemet a gyárüzemi vállalkozó organizáló és adminisztráló képességei nélkül. Minden társadalmi szervezet, még a gyárvállalat is, önálló biológiai lény, melynek sajátlagos életfeltételei vannak. A miként a természettudomány folyton újabb és újabb fajokat ismer fel, úgy kell a sociológiának is annak felismerésére jutni, hogy a társadalmi alakulatok minden térben, helyen és időben, minden népfajnál és millieubben mások, tehát fejlődési lehetőségük is eltérők. A kisiparos más faj, a szövetkezet más faj és a gyárvállalat más faj. Eltérő a testük és eltérő a lelkük. Az egyik a fűszál vagy cserje, a másik a lombkoronás fa. A fűszálakat bármiképpen egyesítjük is, nem lesz belőlük fa.

A japán műkertészet kedvtelése cserepekben miniatűr fákat, szobáikba erdőcskéket nevelni. Ezt kíséreltük meg, de bebizonyult, hogy az élet nem hajlandó a logikai speculatiók bármily tetszetős konstrukciónak engedni. Nagyszerű gyakorlati tapasztalattal bebizonyítottuk, hogy a kisipar egészen más létfeltételek közt boldogul, mint a nagyipar, a kisipar nem élvezheti a nagyipari üzem előnyeit olykép, hogy azért kisiparnak megmaradhasson. A kisipar olyan növény, melybe hiába ojtjuk be a nagy capitalistikus organisatio ojtóvesszőjét, az abban nem fogamzik meg. A kisipar olyan a közgazdasági termelés rendjében, mint az erdőben a fű, a szamócza és más erdei földi gyümölcsöző növények. A középipar a cserje és bokor, a nagyipar a hatalmas fák. A mily komor a csak óriási fatörzsekből álló erdő, a melyben nincs cserje és fű, éppen olyan az amerikai ipar képe, csupa óriásilag concentrált vállalataival. Az európai társadalom megtartotta gazdag változatosságát

és bár a világháború miatt nagy lépéssel közeledtünk az amerikai állapothoz, az európai régi történelmi kulturák sokoldalúsága a gazdasági téren is még soká, örökké meg fog maradni. A kisipar hivatását a maga szűkebb körzetében kitűnően teljesítheti és ebben nélkülözhetetlen. Erre a feladatra kell őt minél hathatósabban képesíteni. Nagyiparrá azonban bármiféle associatiók révén sem egyesülhet.

Az OKH. hivatása a földművelők és iparosok anyagi helyzetének javítása, hitelszövetkezetek alapítása és támogatása által. Az OKH.-nak egészen mindegy, vajjon a kötelékébe tartozó szövetkezetek gazdák vagy iparosok számára nyújtanak-e hitelt, éppen úgy, mint az iparosokra nézve is teljesen egyre megy, vajjon az üzemük folytatásához szükséges hitelt magánpénzintézetől, kisbankártól, önálló, vagy az OKH. kötelékében levő szövetkezettől kapják-e. A feltételek kedvezősége szempontjából minden esetre az OKH. nyújt legtöbb garantiát. Viszont, ha az OKH. Ipari hitelszövetkezetei nem lépik túl a reális ügykezelés határait, semmivel sem rosszabbak, mint az OKH. bármely más szövetkezetei. Kivéve természetesen azt az esetet, ha az „ipari” hitelszövetkezet megjelölés már azt a kötelezettséget rezegeti, hogy az ily intézet nemcsak az ipari üzem különleges szempontjainak mérsékelt és méltányos figyelembevételével, hanem az irrealitás határát megütő könnyelműséggel tartozik a bajba jutott vagy nagyobb vállalkozásra kilátással bíró iparos segítségére sietni, ha az ipari szövetkezetek kisiparos vezetői „a kéz kezét mos” elv szerinti collegialis alapon dolgoznak, ha nyersanyag, félkész-, vagy készárúk bevásárlásával vagy raktározással és vállalatok finanszírozásával foglalkoznak.

Gyakran halljuk azt a tételt, hogy a mezőgazdasági (hosszú lejáratú és tárgyi biztosítékú) és a kisipari (mobil és személyi jellegű) hitel egymástól eltérő voltuk miatt összeférhetetlenek, miként egyazon járomban arabs paripa és falusi tehén. Nem hiszem, hogy ez a különbség a gyakorlatban ily feltűnően érvényesülne; de ha így volna, éppen e miatt is előnyösebb a közös pénzügyintézet, mert a kisiparosok számára még mérsékelt igények mellett is szükségelt hitel oly nagy tőkét kíván, a milyenhez önálló kisipari szövetkezeti központ alig juthat. A mezőgazdaság stabil pénzei ilyképpen az ipari munka megtermékenyítését szolgálják.

AZ OKH. 2.400 szövetkezeténél mintegy 50.000 kisiparos tag élvezi a hitellel való támogatás előnyeit, kölcsönös megalégedéssel; ezen a helyzeten teljesen felesleges változtatni. Külön ipari hitelszövetkezeti központi létesítése tehát egyáltalában semmiféle érdekből sem kívánatos.

A másik kérdés, mi történjék az OKH. ipari szakszövetkezeteivel, szintén nem oldható meg külön szakipari szövetkezeti központ létesítésével. Ez még nagyobb veszedelemmel járna, mint a milyen az OKH.

actiója volt, mert ennek az új intézetnek hivatásszerű kötelessége lévén az ipari szövetkezetek alapítása és iparfejlesztési jellegű forcírozása, az ellene zúduló követelések és kívánalmak ellen még annyi rezervával sem védekezhetne, mint azt a mezőgazdákra való utalással az OKH. tehette. Tisztán az új intézet részére juttatandó államsegély bőségétől függ, meddig bírná magát föntartani.

A secessió harczi kiáltások és nagyszabású tervezgetések hömpölygő áradatával szemben tehát azt az igénytelen javaslatomat bátorkodnám kockáztatni, hogy fizesse ki az állam az OKH.-nak e kísérlet miatt szenvedett veszteségeit, de hamar, ám ennek ellenében az OKH. mezőgazdasági érdekeltsége legyen türelemmel ipari testvérszövetkezetei iránt; az iparosok pedig a legminimálisabbra mérsékeljék az ipari szövetkezetek iránt táplált reménykedéseiket, egyszóval világrengető tervek és illúziók helyett ezeknek működése maradjon meg józanul azon szerény, igénytelen, szűkös keretek korlátai között, melyeket a szövetkezetek természetete minden, még a mezőgazdasági szövetkezetek egységei számára is kijelöl. Akkor nem lehet baj. Semmiféle új intézetre nincs szükség, sőt szinte matematikai pontossággal megállapítható, hogy az ipari szövetkezetek mesterséges propagálására rendelt bármilyen szervezetű új központ, helyzetének félszemsége miatt, rövidesen csak még súlyosabb veszteségek kútforrásává válna. A kisiparosság jogos érdekeit pedig semmivel sem vinné előbbre. A kudarcz felfedezése okozta idegességre a három éves moratorium (1913-1916.) csillapítólag hatott. Az OKH. nyugodtan és higgadt erélylyel folytassa a rostálást, a beteg alakulatok felszámolását és igyekezzen ipari szakszövetkezeteit a kereskedelmi és iparkamarák, az ipartestületek, a vidéki városok és ipari pénzüzetek hatáskörébe utalva fokozatosan önállósítani. Minden türelmetlenség és elhamarkodás csak a károkat növeli; óvatos, lassú, természetes gyógy-mód olcsóbb és célravezetőbb.

A nagyszabású új akció hívei pedig jól fontolják meg végül azt, hogy a háború következtében a helyzet gyökeresen megváltozott. Az a fél millió kisiparos, ki részben a vidék falvaiban, részben a városokban dolgozott, ma túlnyomó részt katona. A háború előtti időben a capitalistikus koncentráció lendülete megtört a kisiparosok állhatatos szívósságán, melylyel önállóságukhoz anyagi érdekeik árán is ragaszkodtak. A világháború azonban a kisipar életképtelen részeinek lassú haldoklásán a nagy kaszás módjára segített, amennyiben a nem életrevaló kisipari ágakat és tengődő kisiparosokat egyszerűen kiirtotta. Az ország minden vidékén ezrével oltotta ki a falusi kovács kohójának lángocskáját, ragadta ki az asztalos kezéből a gyalut, a szabókéből a tűt és végezteti velük vagy a katona öldöklő mesterségét, vagy mint hadimunkásokat,

modern berendezésű gyárakba utalta. Itt a gyárakban a kisiparosok ezrei jöhettek arra a meggyőződésre, hogy a gyári munka szigorúbb fegyelme árán rendezettebb, nyugodtabb életviszonyokhoz és magasabb és állandóbb keresethez juthatnak, mint a milyen a zaklatott életű kisipari vállalkozóé. Minden körülményt megfontolva, azt jósolhatjuk, hogy nagyon sok kisiparos meg fog maradni gyári szakmunkásnak, vagy lép át más életpályára, az önálló kisipari üzemek száma tehát a háború után feltétlenül jelentékeny mértékben meg fog csökkenni. A takarékos és szorgalmas kisiparos; különösen ha a katonai kötelékben is szakmáját folytathatta, még némi pénzecskét is megtakarít és a leszerelés után odahaza műhelye ajtaját ismét kinyithatja. Hiszen a jövőben is mindenütt szükség lesz szakértő, szorgalmas és talpraesett kovácsokra, asztalosokra, szabókra és csizmadiákra a falun épp úgy, mint pékre, „lakatosra, szerelőre, az élmezési, ruházati és lakásberendezési szükségletek kielégítésének ezerféle fajú mesterére a városi lakosságnál. Azonban a kisiparosság szellemi és anyagi proletárai nem fognak újból önálló existenciához jutni. A kapitalizmus szétbontó és felszívó ereje dacára sohasem sikerült volna a kisipari társadalom e csökevényeitől és parazitáitól ily radikálisan megszabadulni.

A háború sok ily egyéni vállalat szétzúzásával bármily brutális kegyetlenséggel járt is el, ez a viharos zenéjű vad nyitány csak kószolót ad, leplezetlen hűséggel, a zenemű folytatásából. Mert a nagyipari vállalatok ereje a háború folyamán meggyengült és a háborús fogyasztásnak a béke után várható csökkenése miatt a mostani hadigyárak túlnyomó része, a beléjük fektetett óriási tőkék gyümölcsötvetése végett kénytelen lesz magát a polgári fogyasztás kielégítésére vetni és ezzel a kisipari termelés érdekszférájába gázolni. Az iparcikkeknek újabb nagy területei fognak végérvényesen a gyáripari tömegtermelés birodalmához csatoltatni. A nagy államtestek szinte automatikus növekedésével szemben a kis államok önfenntartási küzdelme mind nehezebbé válik, mind több találékonytságot, szívósságot és okosságot követel. Bár ez a nagyipar a kisiparosok új változatait is megfogja teremteni, mindamellett kétségtelen, hogy az európai ipar hatalmas lépéssel fog az amerikanizálódás felé haladni. De nemcsak a piacnak ugrásszerűen a nagyipari termelés számára való okkupálása, hanem különösen a munkáskérdés meg a nyersanyagbeszerzés háború utáni égboltjára is oly sötét felhők nehezednek, hogy az önálló vállalkozás, a kistőkéjű, szűkös viszonyú iparüzés mind problematikusabb lesz, úgy hogy ez úton csak az fog boldogulni, a ki erre személyileg egészen különlegesen van képesítve.

Erre az egyéni felvértezésre kell a kisipar fejlesztését koncentrálni. Csak az egyéniség kialakítása segít, csak az erős individuumnak van

jövője, korunkban még inkább, mint a letűnt évtizedekben volt. A kisipar társadalmunknak oly fontos, nélkülözhetlen, értékes tagja, hogy nagy közérdekek fűződnek ahhoz, hogy feladatát minél kiválóbban teljesíthesse. De az ezt célzó állami és hatósági támogatás csak akkor jár sikerrel, ha a kisipar különleges természetéhez alkalmazkodik. Csak arról lehet szó, hogy a kisipart az ő saját jogos területein erősítsük, azokon a mezőkön, melyeken a gyáripar nincs érdekelve, a szakképzettség fejlesztésével és a kisipar támogatásának mindazon eszközeivel, a melyek a kapitalisztikus kiválás előmozdítására alkalmasak. Súlyos tévedés, ha fejlesztésének elve gyanánt a kisipar azt ambitionálja, hogy a gyáriparral versenyezzen. Ez donquichottei harcz. Itt nem lehet nagy stílusban, nagyhangú jelszavakkal dolgozni. A siker türelmes, gondos, aprólékos „wirtschaftswissenschaftliche Kleinarbeit”-ot tételez fel, melynek a német kormányok és szakemberek szemében is az egész világon' egyedülálló mintaszerű intézete *Exner* Vilmos Gewerbeförderungsamt-ja, Már pedig ez tudvalevőleg Bécsben van és az osztrák ipart támogatja azzal a magyar iparral szemben, melynek fejlesztéséről jelszavakban és szándékokban oly bőkezűen gondoskodunk.

A kisiparosok erősítésének, egyéni készségben való gyámolításának ezzel az aprólékos módszereivel szemben a gyáripar érdekei egészen mások. Az a többtermelési kényszer, mely úgy a háborúban, mint különösen a háború után való gazdasági helytállás végett a társadalom minden funkcióját a legnagyobb productivitás elvének érvényesítésére ostromozza, az állami iparfejlesztéstől itt teljesen új programot, szélesebb, modernebb felfogást követel. Azok a módszerek, a melyek egyeseket a többiek hátrányára különleges előnyökben részesítettek és ezzel az iparfejlesztési aciónak a protectiók és kortesczélók mellékvágányaira való átsikamlását lehetővé tették, már a háború előtt is megfeneklettek. Ezek a primitiv eszközök csak a gyáripar egészen zsenge éveiben alkalmazhatók. Ma már, nagyrészt a háborús conjunctura segítsége folytán, szerencsésen kinőttünk ezekből. Az iparfejlesztés szükségessége azért korántsem múlt el, sőt hatványozottan előttünk áll. De eszközeivel a megszabású, általános érvényű gazdaságpolitika terére kell lépnie.

A háború felforgatta a földet. Ma nem lehet, mint eddig, egyes fűcskák letört gályáinak kötözgetésével pepecselni. A talajt teljesen rigolizotta a nagy ekés, az új gyümölcsös termését igyekezzünk az agrochémiailis tudományok alkalmazásával hatványozni. A talajt, az egész nemzet lelkét kell a haladásra fogékonnyá tenni, a culturalis és gazdasági fejlődés eszméjének tartalmával megihletni.

Jegyzetek.

¹⁾ Lásd *Schandl* Károly dr.: „A szövetkezetek sikerei” című tanulmányát a Magyar Gazdák Szemléje 1916. szeptember-október számában (különlevonatban megjelent Kilián könyvkereskedőnél), mely a Magyar Gazdaszövetség, a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet és a Nemzetközi Szövetkezeti Szövetség közleményei alakján a szövetkezeti mozgalom jelenlegi helyzetéről igen értékes statisztikai összeállításokat és áttekintést tartalmaz.

²⁾ Az Országos Központi Hitelszövetkezetnek az 1898. évi XXIII. t.-cz.-el történt alapításakor mindössze 46 kisipari szövetkezetünk volt. Ebből *hitelszövetkezet* (10): Budapest, Kiskunfélegyháza, Déva, Kolozsvár, Besztercze, Temesvár, Csáková, Fehértemplom, Zágráb, Fiume.

Nyersanyagbeszerző (14), ebből 12 bőripari: Szeged (2), Nagykőrös, Czegléd, Dunavecse, Fogaras, Udvarhely, Nagybecskerek, Arad, Gyula, Debreczen, Zágráb, asztalosipari: Albertfalva, posztcipari: Budapest.

Nyersanyagbeszerző- és készítruraktdr (5), asztalos: Újpest, vasipari: Alsómecenzéf, vegyesipari: Szeged, Zombor, Brassó.

Közös piaci árúhely fenntartására alakult csizmadiaszövetkezet Nyíregyházán.

Pékipari fogyasztási szövetkezet Budapesten.

16 *termelő szövetkezet*: 4 posztós, 3 tímár, 2 kalapos, 2 czipész, 2 szíjgyártó, 1 fémipari, 1 nyomda, e asztalos, még pedig földrajzi elhelyeződésük szerint Budapest (2), Besztercze (3), Nagyszeben (2), Szeged, Szentágota, Temesvár, Resicza, Rozsnyó, Privigye, Némétróna, Pinkafő, Nagyabony.

E 46 szövetkezet közül azonban az OKH mindössze 18-at vett át saját kötelékébe.

³⁾ Sajnálatos mulasztása az OKH.-nak, hogy megbízható és szakszerű statisztika vezetésével nem törődött. így egyedül dr. *Horváth* János szakirodalmi buzgólkodása őrzött meg néhány évről számszerű adatokat, melyekből a szövetkezetek alakulási menetére következtethetünk. Az OKH. 1906. évi naptárában közzétett jegyzéke szerint az évről-évre alakult szövetkezetek száma:

év	ipari hitel	ipari és gazdasági hitel	szakipari	szakcsoport	összesen
1899	12	—	6	—	18
1900	11	8	5	6	30
1901	12	5	9	17	43
1902	7	7	6	9	29
1903	3	10	4	13	30
1904	3	1	2	8	14
1905	1	0	5	3	9
	49	31	37	56	173
	80		93		

Az 1905. évi 173 ipari szövetkezetben kerek számban 26.000 iparos tag volt, míg a hitelszövetkezetektől eltekintve, a 93 szakipari szövetkezetben mintegy 4000. E szakipari szövetkezetek közül 27 nyersanyagbeszerző-, 13 szövetkezeti gépműhely-, 30 termelő- és 23 árucarnokszövetkezet; ipari szakmák szerint: 30 bőripari, 16 faipari, 9 agyagipari 6 szabóipari, 6 építőipari, 6 vasipari, 20-20 kocsigyártó- és kosárfonó-, 1-1 sütő-, keztüüs-, kőfaragó-, hentes-, kádár- és textilipari. Ezekhez jön még 10 vegyes árucarnok, melyekben különféle ipari cikkek, mint a tagok készítményei kerülnek eladásra.

Az 1901/2. évekről kimerítő statisztikát nyújt „Ipari Szövetkezeteink Helyzete” című tanulmánya (különlenyomat a Magyar Gazdák Szemléjéből, Budapest 1902, Nagel Ottó könyvkereskedése).

Az 1908-tól 1913-ig tartott 5 éves akció idejéből mindössze egyetlen statisztikai összeállítás maradt kéziratban, ez is csupán a 70 szakszövetkezetről, a hitelszövetkezetek nélkül. Minthogy ez az egyetlen hiteles adat, mely a szövetkezetek taglétszámáról, üzletrészeinek értékéről, tehát tőke- és hitelalapjának nagyságáról, valamint áruforgalmáról a legvirágzóbb korszakból fennmaradt, érdemes a megörökítésre.

AZ OKH KEBELÉHEZ TARTOZÓ SZAKIPARI SZÖVETKEZETEK ÁLLADÉKA
1911. DECEMBER 31-ÉN.

F.sz.	Szövetkezet címe	Tag k száma	Üzletrészek értéke	Áru- forgalom
Értékesítő szövetkezetek:				
1.	Aradi asztalosok árucarnok szövetkezete . . .	86	24.300	240.043
2.	Budapesti műasztalosok árucarnok szövetkezete	26	15.200	283.475
3.	Budapesti asztalos ipartestületi szövetkezet . . .	84	44.050	757.427
4.	Budapesti asztalosok központi butoráruháza . .	136	16.500	860.000
5.	Békéscsabai asztalosok árucarnok szövetkezete	22	8.100	107.509
6.	Brassói „ „ „	14	1.400	80.000
7.	Czeglédi „ „ „	49	6.800	94.269
8.	Debreczeni „ „ „	25	13.700	21.000
9.	Erzsébetfalvai „ „ „	44	7.150	51.523
10.	Győri „ „ „	37	12.400	—
11.	Hódmezővásárhelyi „ „ „	—	—	56.000
12.	Kassai „ „ „	31	19.500	133.000
13.	Kecskeméti „ „ „	14	13.200	105.356
14.	Kolozsvári „ „ „	40	11.600	175.734
15.	Miskolczi „ „ „	42	15.400	204.645
16.	Soproni „ „ „ (üzletág)	—	—	36.136
17.	Szegedi „ „ „	206	28.900	166.918
18.	Székesfehérvári „ „ „	30	8.400	27.046
19.	Temesvári „ „ „	27	10.900	155.372
20.	Ujpesti „ „ „	—	—	384.375
21.	Zágrábi „ „ „	18	16.800	451.000
22.	Zombori „ „ „	250	16.476	206.000
		1181	290.776	4.596.819
23.	Budapesti kocsigyártók „ „	16	3.800	220.000
24.	Tordai csizmadiák „ „	31	7.600	91.363
		1228	302.176	4.908.182
Ipari nyersanyag beszerző szövetkezetek:				
1.	Bezdáni bőriparosok anyagbeszerző szövetkezete	55	3.000	43.792
2.	Budapesti bérkocsisok takarmánybeszerző szövetk.	—	—	943.650
3.	Győri bőriparosok nyersanyagbeszerző szövetk.	78	7.800	113.396
4.	Hódmezővásárhelyi fazekasok szövetkezete . . .	97	6.600	51.000
5.	Kassai bőriparosok nyersanyagbeszerző szövetk.	95	5.700	82.314
6.	Nagyszombeni bőriparosok anyagbeszerző szövetk.	57	10.440	85.565

f.sz.	Szövetkezet címe	Tagok száma	Üzletrészek értéke	Árúforgalom
7.	Ólublói tímárok anyagbeszerző szövetkezete . . .	16	7.900	44.473
8.	Resiczai czipészek anyagbeszerző szövetkezete .	16	5.840	15.000
9.	Szegedi czipészek anyagbeszerző szövetkezete .	167	31.400	454061
10.	Szegedi festékiparosok anyagbeszerző szövetk.	81	11.200	50.000
		662	89.880	1.883.191

Termelőszövetkezetek :

1.	Alsómeczenzéi vas- és aczélárugyárosok termelő szövetkezete	48	146.000	420.000
2.	Apatini asztalosok termelő szövetkezete	18	22.000	112.550
3.	Apatini kosárfonók termelő szövetkezete	142	52.700	275.056
4.	Aradi czipészek termelő szövetkezete	73	9.150	87.716
5.	Bártfai játékkészítő szövetkezet	66	3.450	36.200
6.	Budapesti szabóiparosok termelő szövetkezete . .	318	50.200	689.510
7.	Budapesti vas- és aczélöntőmunkások term. szöv.	24	25.900	—
8.	Erzsébetfalvai asztalosmunkások termelő szövetk.	27	29.100	97.674
9.	Gyulai bőriparosok termelő szövetkezete	127	7.240	171.416
10.	Hódmezővásárhelyi szabóiparosok termelő szöv.	17	7.300	80.200
11.	Kisujszállási háziiparosok ruhakészítő szövetkezete	48	7.600	480.600
12.	Komáromi faiparosok termelő szövetkezete	56	13.500	68.000
13.	Miskolczi bőriparosok termelő szövetkezete . . .	109	12.950	214.515
14.	Miskolczi szabóiparosok termelő szövetkezete . .	—	—	52.000
15.	Miskolczi szappanosok termelő szövetkezete . . .	16	37.000	290.000
16.	Miskolczi építőiparosok téglagyári szövetkezete .	—	—	100.190
17.	Miskolczi vasiparosok termelő szövetkezete . . .	17	27.200	—
18.	Putnoki asztalosok termelő szövetkezete	—	—	36.000
19.	Soproni asztalosok termelő szövetkezete	—	—	45.004
20.	Sepsibiharszádi üvegyárosok termelő szövetkezete	38	27.100	1.531
21.	Szegedi csizmadiák és papucskészítők term. szöv.	76	60.600	328.428
22.	Szegedi szabóiparosok termelő szövetkezete . .	58	16.800	58.181
23.	Szászrégeni kádárok termelő szövetkezete	15	5.000	61.287
24.	Szomolnoki fémlemezgyárosok termelő szövetk.	26	67.000	142.000
25.	Turkevei háziiparosok ruhakészítő szövetkezete .	44	4.400	260.000
26.	Tolnai szőnyegszövők termelő szövetkezete . . .	87	196.100	27.002
27.	Tarpai vászonszövők termelő szövetkezete	156	4.900	—
28.	Ujpesti tímáripári munkások termelő szövetkezete	114	26.000	60.000
		1720	859.190	4.194.469

Asztalosipari közös gépműhelyek:

	Géporadíjak egyenértéke
1. Apatini gépműhely	4.800
2. Czeglédi gépműhely	2.200
3. Erzsébetfalvai gépműhely	4.000
4. Kolozsvári gépműhely	7.000
5. Komáromi gépműhely	5.800
6. Putnoki gépműhely	3.600
7. Soproni gépműhely	4.560
8. Ujpesti gépműhely	48.000
	79.960

F. sz.	Szövetkezet címe	Tagok száma	Üzletrészek értéke	Árúforgalom
Összesítés:				
I.	Értékesítő szövetkezetek	1228	302.176	4.908.182
II.	Anyagbeszerző szövetkezetek	662	89.880	1.883.191
III.	Termelő szövetkezetek	1720	859.190	4.194.460
IV.	Szövetkezeti közös gépműhelyek	---	—	79.960
	Együtt	3610	1.251.246	11.065.793

Az 1913-1916-os három év passzivitása után a jelenlegi helyzet (1917. január 1-én) a következő:

I. *Hitelszövetkezetek* (8): Árdánháza községi hitelszövetkezet, szövőipari szakcsoporttal; Budapesti bérkocsiiparosok, Budapesti szabóiparosok, Hódmezővásárhelyi iparosok és gazdák, bútorcarnok üzletaggal, Kassai ipari, Kecskeméti ipari, Nagyszebeni ipari, bőripari szakcsoporttal, Újpesti ipartest, bútorcarnok és gépműhelyiely.

Felszámolás alatt (8): Budapesti általános, Budapesti belvárosi ip” Budapesti kocsigyártók, Debreczeni ipari, Miskolczi ipari, téglagyárral, Pozsonyi ipari, Putnoki ip. és gazd., faip. gépműtelyielyel, Soproni ip., faip. gépműlyiely.

II. *Faipari vállalatok*. Árucarnok szöv. (16): Aradi butorkészítők, Budapesti asztalosipartestületi butodcsarnok, Budapesti műasztalosmesterek, Egyesült iöv. műbutorasztalosok, Erzsébetfalvai asztalosmesterek bútorcarnoka. Győri butork. ip., Kolozsvári butork. ip., famegmunk. gépműhelyielyel, Kecskeméti butork. ip., Miskolczi asztalosok. Műasztalosok (Budapest), Székesfehérvári butork., Temesvári butorkészítő ip., Zombori butorip., Zsolnai butorasztalosok. Zágrábi butorip.

Felszámolás alatt (9): Asztalosok szöv. bútóráruháza, Békéscsabai butorkészítők, Brassói butorkészítők, Budapesti kocsigyártók áruca., Czeglédi asztalosok, Debreczeni, butorkészítő ip., Műbutorasztalosmesterek, Szegedi butork. ip., Újvidéki butorkészítő ip.

Butóortermelő szöv. (3): Apatini asztalosok, Erzsébetfalvai asztalosok., Meezenzéi faiparosok.

Faipari termelő szöv. (2): Árdánhazai faip. term. Boródi faip.

Felszámolás alatt (3): Kistrákóczi faip. erm., Komáromi faip. term., Szászrégeni kádáriparosok.

Összesen 21, felszámolás alatt 12.

III. *Bőripari vállalatok* (12): Aradi czipészek termelő szöv., Bezdáni bőriparosok, Első szegedi czipőtermelő, Győri bőriparosok nyersanyagbeszerző, Győri bőrip. termelő, Gyulai hitel és bőryanagbesz. és term., Kassai bőriparosok, Ólublóti tímárok nyersanyagbesz., Pozsonyi bőrip.. Resiczai czipészek, Szegedi bőrip., Tordai csizmadiaiparosok.

Felszámolás alatt (2): Budapesti szíjgyártók, Miskolczi bőriparosok.

IV. *Vasipari vállalatok* (2): Alsómeczenzéfi vas- és aczélárugyár, Kecskeméti vasipari termelő.

Felszámolás alatt (5): Budapesti vas- és aczélontómunkások, Eszéki vasiparosok, Meczenzéfi szerszámkovácsok, Miskolczi vas- és fémiparosok, Szolnoki lemezárugyár.

V. *Szabó- és szövőip.* (9): Árva megyei gyolcskeresk., Első szegedi szabóip., Hódmezővásárhelyi szabóip., Kisújszállási ruhakészítők, Mezőtúri ruhakészítők, Tarpa és vid. szövő háziip., Tolnai szőnyegszövők, Turkevei ruhakészítők, Somogybuzsáki himző háziip.

VI. *Háziipari szöv.* (17): Aknaszlatinai kosárfonók, Alsóremetei kosárfonók,

Apatini kosárfonók, Beregkisfaludi kosárfonók, Beregkövesdi kosárfonók, Bilkei kosárfonók, Bodrogközi kosárfonók, Martonosi kosárfonók, Nádudvari háziiparosok, Nagykamondi kosárfonók, Nagyrákóczi kosárfonók, Óbecse és vid. kosárfonók, Szépfalui kosárfonók, Taksonyi kosárfonók, Tápéi gyékényszövők, Temerini kosárfonók, Tökésfalui kosárfonók.

Felszámolás alatt (9): Hátmegi kosárfonók, Husztközi háziip., Ilonczat kosárfonók, Izai kosárfonók, Kalocsa és vid. háziip., Kisgéresi gyékényfonók, Rakaszi kosárfonók, Tiszakarvai kosárfonók, Gyorokcsángótelepi kosárfonók.

VII. *Vegyes szakmabeliek* (3): Hódmezővásárhelyi agyagiparosok, Miskolczi szappanosok, Szegedi ip. festékáru.

Felszámolás alatt (5h Bártfai játékszerkészítők, Gyöngyös-visontai hegyi borterm., Hajdúnánási szalmakalapkészítők, Munkácsi fazekasiparosok, Sepsi-bükszádi üvegyárosok.

Összesítés.

	eset leg fenntartható	felszámolás alatt vagy felszámolandó
I. Hitelszövetkezet	8	8
II. Faipari szövetkezet	21	12
III. Bőripari szövetkezet	12	2
IV. Vasipari szövetkezet	2	5
V. Szabó és szövőipari szövetk.	9	—
VI. Háziipari szövetkezet	17	9
VII. Vegyes szakmabeli szövetk. .	3	5
összesen	72	41

Ámde még e 72 szövetkezet közül is tényleg egészséges szövetkezet-jellegű vállalatnak mindössze 11 tekinthető, inég pedig 3 bútorigipari (Budapest József-körút-Üllői-úti üzlet, Erzsébetfalva, Arad), 3 szabóipari (Budapest, Szeged, Hódmezővásárhely), 3 cipészipari (Arad, Szeged, Gyula), 1 bőrszövő (Szeged) és 1 csizmadiaipar (Torda). Ezeken kívül is van ugyan még néhány viruló magánvállalat, pl. a győri cipőgyár, a miskolczi szappangyár és a Kunz József-féle ruhakonfekciós vállalatok, ezeknél azonban a szövetkezet csak titulus s így elsősorban volnának az OKH.-ról lecsatolhatók. A többi szövetkezet sem nem oszt, sem nem szoroz. Minél inkább szövetkezet, annál rosszabb, mint iparvállalat; viszont annál egészségesebb gazdasági szervezet, minél erőteljesebben domborodik ki a szövetkezet lepedője alól valamely vállalkozó egyéniség izomzata.

Láthatjuk a fenti adatokból, hogy az egész ipari szövetkezeti mozgalom, mint 1898-ban, 1901/2-ben, 1906-ban, de még 1911-ben is körülbelül 70 szakszövetkezetre és legfeljebb 4000 kisiparosra terjedt ki, mely csekély létszám bizony alig indokolja azt a nagy lármát, melyet az ipari szövetkezetek érdekében csapnak, különösen ha azt is megfontoljuk, hogy az OKH. kötelékén kívül alig lézeng még néhány jelentéktelen szövetkezet. Ilyen például a faipari és a vasipari szakszervezeti munkásság áldozatkészségéből fenntartott 2 termelő szövetkezet. Hol áll az ipari szövetkezetek jelentősége (alig 1%) a V2 millió kisiparos és Va millió gyáripari munkás egzisztenciális érdekeinek szolgálatához képest, a mi csak kapitalisztikus alapon történhet.

Az ipari szövetkezetek érdekeltiségének jelenlegi létszáma még ennél is csekélyebb.

Ugyanígy Németország ipara 10 millió lelket foglalkoztat, ebből kisipara 3.2 milliót; a mindennemű ipari szövetkezetekbe ellenben legfeljebb 200.000 kis-

iparos tartozik. Az ipari lakosság száma évente kerek számban 200.000 fővel szaporodik, míg az ipari szövetkezetek taglétszáma 4000-el. Az arány tehát 2%.

Ennyit az ipari szövetkezetek jelentőségéről az ipari termelésben. A szövetkezetek államában viselt szerepükről Prof. *Liefmann* (Die Unternehmungsformen) következő összeállítása igen tanulságosan tájékoztat:

A német birodalom szövetkezeteinek statisztikája:

C z í m	1891	1895	1900	1905		1909	
		létszám		szövetkezet	taglétszám 1.000-ben	szövetkezet	taglétszám 1.000-ben
Hítelszövetkezet . . .	3.910	8.069	12.140	14.497	1.926	16.092	2.203
Nyersanyagbeszerző (ipari)	110	58	145	211	7.5	299	11
Nyersanyagbeszerző (mezőgazdasági) .	980	1.085	1.394	1.603	132.6	1.845	160
Árúbeszerző egyesületek	—	—	—	83	3.7	141	6
Műhelyszöv. (ipari) . .	8	21	67	184	17	390	26.6
„ (mezőgazd.)	286	248	546	269	17	399	8.8
Raktárszöv. (ipari) . .	65	56	79	64	2.4	81	4.1
„ (mezőgazd.)	7	3	154	231	31	314	43
Termelő (ipari)	151	169	255	199	23	275	30.4
„ (mezőgazd.)	974	1.610	2.507	3.142	225	3.480	272
Tenyésztő szöv.	—	—	—	159	11.5	162	11.6
Fogyasztási egyesületek	984	1.400	1.528	1.853	900	2.110	1.131
Építő- és lakásszöv. . .	50	132	385	657	121	844	153
Egyéb	87	184	375	416	37	419	44
Összesen	7.608	13.005	19.557	23.569	3.446	26.851	4.103.6

Az abszolút létszámok már Angliában is jóval csekélyebbek, még inkább Franciaországban, Ausztriában, Svájcban és Belgiumban. Az ipari szövetkezetek jelentőségének arányszámai azonban ugy az ipari termelés, mint a szövetkezetek összlétszámának relációiban közel azonosok és egyformán jelentéktelenek.

⁴⁾ Ed. *Ducpétiaux* Mémoire sur le paupérisme dans les Flandres (Bruxelles, 1850), részletesen idézve J. *Lewinski*: L'évolution industrielle de la Belgique (Bruxelles, 1911) művében.

⁵⁾ György Endre nyűg. földmiv. minister: „A munkáskérdés lényege” című tanulmánya a Budapesti Szemle 1916. októberi számában (különlenyomatban megjelent Kilián könyvkereskedőnél).

Források: Az *International Cooperative Alliance* kongresszusainak emlékiratai (Budapest 1904, Cremona 1907, Hamburg 1910, Glasgow 1913), melyek közt különösen értékesek a volt ügyvezető titkárnak, Hans *Müller-nek* (Basel) mélyjárású elméleti fejtegetései, *Gierke*, *Crüger*, *Wygodzinsky* alapvető művei mellett is niányt pótló: Ed. *Jacob* „Volkswirtschaftliche Theorie der Genossenschaften” 1913-ban megjelent kitűnő munkája, józan kritikával megvilágított bibliográfiával. (Tübinger Staatswirtschaftliche Abhandlungen.)

Anglia: A *Cooperative Union*, a *Cooperative Wholesale Societies* es a *Cooperative Productive Federation* évkönyvei; Cath. *Webb* „Industrial Coopera-

tion”, B. Jones: Cooperative Production, Ernst Aves: Cooperative Industry, A. Dyke Acland & Ben. Jones: Working Men Cooper alors.

Németország: *Wernicke* „Kapitalismus und Mittelstandspolitik”. Werner *Sombart* „Moderne Kapitalismus”, a *Mittelstandskongress* emlékiratai (Lüttich 1905, Wien 1908, München 1911), *Liefmann* „Die Unternehmungsformen”, Prof. H. *Zwiesele* „Die Handwerker-genossenschaften in Württemberg” (1906), H. *Häntsche* „Die gewerblichen Produktivgenossenschaften in Deutschland” (1894), Dr. *Fromm* „Die Genossenschaften im Schuhmacherhandwerk” (1904), Dr. W. *Peters* „Zur neuesten Entwicklung des Genossenschaftswesens im Handwerk” (Crefeld 1906), továbbá „Gewerbeförderung in Preussen” (1916).

Belgium: Victor *Serwy* „Annuaire de la Coopération ouvrière belge”, *Office du Travail* „Les sociétés coopératives en Belgique” (1910). Jos. *Boujansky* „Die gewerblichen Genossenschaften Belgiens” (Leipzig 1900).

Svájc: Dr. A. *Pragier* „Die Produktivgenossenschaften der schweizerischen Arbeiter” (Zürich 1913), J. M. *Bosch* „Produktiv-Genossenschaft oder produzierende Konsum-Genossenschaft (Winterthur 1900).

Franciaország: *Office du Travail* „Les associations ouvrières de production” (Paris, 1907), J. Paul *Boncour* „Statistique de la Coopération industrielle et commerciale en France” (au 1-er Janvier 1907).

Ausztria: Annalen des Gewerbeförderungsdienstes der k. k. Handelsministeriums (szerkeszti Dr. W. *Exner* és Dr. A. *Veiter*, megindult 1908-ban), Dr. *Tomaschek von Stratowa* „Die registrierten Erwerbs- und Wirtschaftsgenossen der Gewerbetreibenden in Österreich” (1908); Beiträge zur Wirtschaftskunde Österreichs (1911): Gewerbeförderung, von dr Wilhelm *Exner*, Das Genossenschaftswesen, von Karl *Wrabetz*; Dr. Max von *Tayenthal* „Die Gablonzer Industrie und die Produktivgenossenschaft der Hohlperlenerzeuger” (1900).

Magyarország: „A szövetkezetek alapelve” székfoglaló értekezés dr. *Nagy Ferenc*től (1906), értekezés dr. *Galovits Zoltán*tól (1913) a Magyar Tud. Akadémiában; „A szövetkezetekről szóló törvénytervezet” bírálatának vitasorozata (1905, Magyar Jogászegylet! Értekezések 244. és 247. szám); Dr. *Horváth János*: Az OKH. évkönyve és naptára (első évfolyam 1903), „Ipari Szövetkezeteink Helyzete” (1902), „Iparosok Szövetkezzetek!” (1901), „Egy ipari mintaszövetkezet” (1905); *Gerster Miklós* „A kézmivesség jövő alakulása” (1901), *Sugár Ignác* „A kisipar sorsa” (1901), *Szabó Gyula* „Az iparszövetkezeti ügy reformjához” (Szeged, 1916), *Vikar Béla* értekezései a *Magyar Ipar* és a *Szabó Hírlap* különböző évfolyamaiban.

Méhely Kálmán (a keresk. minist, iparfejlesztési osztályának ipari szövetkezeti előadója 1906–1910): Jelentése a keresk. ministerhez ipari szövetkezeti ügyekben tett külföldi tanulmányútjáról (Olasz-, Francia-, Angol- és Németország, továbbá Belgium és Ausztria, 1907. szeptember-november); *Gedeon András* (az OKH. ipari, műszaki és kereskedelmi osztályának igazgatója 1908-1913) expozéja az ipari szövetkezeti akció vezetésére vonatkozó megbízatása alkalmából (1908. őszén); Dr. báró *Korányi Frigyes* min. tan., az OKH. ügyvezető igazgatója: „Emlékirat a szakipari szövetkezetek ügyéről (1916. április).

Báró Korányi Frigyes dr.:

Amikor a kisipari szövetkezetekről van szó, s azokról vita folyik, ez rendesen az O. K. H. bőrére megy, vagy – mondhatni – annak testén keresztül folyik. Ez természetes. Mert jóllehet az 1898: XXIII. t.-cz. alkotóinak eszük ágában sem volt, hogy az azzal megalkotott országos hitelintézet, a melynek alaptőkéje alig egynehány millió K volt, az egész országot behálózó gazdasági és ipari hitelszövetkezetek ezrein kívül még számtalan, s az ipar minden ágához tartozó ipartelemek tarka-barka tömegét létesítse és tartsa pénzzel, ipari és kereskedelmi szak-tudással. Tényleg úgy történt, hogy a közvélemény, – vagy ha igazat mondunk –, egyes körök élénk agitációja lehetetlenné tette az O. K. H.-nak, mint közérdekű intézetnek, hogy ily irányban való kísérletezé-sektől elzárkózzék.

Természetes, hogy egy ilyen intézet ha kénytelen-kelletlen belekezd egy actióba, a melyet országos szükségnek tartanak, félúton nem állhat meg, s ha szerencsétlen a gondolat, csak akkor hagyhatja abba, a mikor olyan bajok következnek be, a melyek kétségtelessé teszik, hogy hibás volt az egész rendszer. Az is természetes, hogy az actio korlátozása vagy abbahagyása igen sokak anyagi és erkölcsi érdekeit érinti, s károsan befolyásolja az actiót irányító magasabb eszmék sikerét is és természetes, hogy ilyenkor sokan vannak, a kik hozzászólnak a kérdéshez, de kevesen, a kiknek gazdasági és pénzügyi szaktudása elégséges a kérdés objektív megítélésére, még kevesebben, a kiknek akaratum, képességük, vagy módjuk van a megítélésnél nagyon is fontos részletek tanulmányozására. A nagytöbbség főszándéka, célja most is az ipari szövetkezetek eszméjét megmenteni. Két évtizede eléjük állították azt a tisztán spekulatív alapon kieszelt, a gyakorlati tapasztalatokban egyáltalán nem gyökerező, csillogó eszméi, hogy a szövetkezetekbe való tömörülés útján a kisiparosok a nagyipar erejét tevő eszközökhöz juthatnak, sőt hogy ez úton Magyarország kisiparát capitalistikus eszközökhöz juttatva, nagyiparrá lehet átalakítani. A ki ebben kételkedni mert, azt a kisipar ellenségének kiáltották ki, s hogy vajmi kevés szakképzett személység érdeklődött eléggé a kérdés iránt, semhogy a komoly, szakszerű vizsgálódás népszerűtlen feladatát vállalta volna, annak bizony-sága az, hogy közgazdasági irodalmunkban az ipari szövetkezeti ügy 1908. évi átszervezése óta tudtommal egyetlenegy munka, vagy szakszerű czikk sem jelent meg ebben az ügyben egészen az 1913. évi kris-sisig. Mindenki megnyugodott abban, hogy csinálja az O. K. H., a

hogyan tudja. Természetes tehát, hogy a mikor az O. K. H. néhány év múlva gyakorlatban bebizonyosodni látta, hogy az új forma sem alkalmas a szép eszme megvalósítására, számolnia kellett mindazoknak megdöbbenésével, kik az ipari szövetkezeteket vélték a magyar ipar megváltó eszközének, sőt a külföldi behozatal ellen hathatós orvosszernek. Ez a megdöbbenés, – a mi szintén természetes –, a szélesebb körökben nem a rendszer tudományos vizsgálatának vágyát keltette, hanem az egész összeomló phantastikus álmoképnek kézzelfogható képviselője, az O. K. H. ellen fordult. Ennek folytán a megindult szenvedélyes vitákban nem az eszme s a rendszer, az eszközök alkalmasságának kérdése került előtérbe, hanem a könnyebben s kényelmesebben elérhető O. K. H. kritikája.

Azt hiszem, hogy ez a tény bizonyos előjogot ad nekem, mint az O. K. H. ezidőszerinti vezetőjének, hogy mint első szólhassak hozzá t. Barátom előadásához. Ezzel az előjoggal azért kívánok élni, mert nem ugyan az előadásban, de annak nyomtatásban megjelent szövegében egyes dolgokra vonatkozólag, a melyek az O. K. H.-t érintik, ténybeli tévedéseket látok, a melyeket helyreigazítanom engedje meg t. Barátom. Ezzel tartozom magamnak is. Mikor átvettem az O. K. H. vezetését, az ipari szövetkezetek tervezett igen nagyarányú hálózatának 1908. óta még csak alapjai voltak lerakva, igaz, hogy szinte phantastikus méretű alapjai. Az ipartelepek nagy része, a melyek addig még részben vagy egészben szervezés alatt állottak, megkezdték nagyarányú működésüket. Ugyanakkor érte el a rosszabbodó ipari conjunctura és gazdasági krízis az aggasztó mértéket. Az O. K. H. ipari impegnói egyszerre visszatartatatlanul szöktek fel aránytalanul magasra. Ez adta meg az impulsust, hogy alapos revisio tárgyává tegyem az egész actiót, s akkor a gyakorlati tények meggyőztek róla, hogy az egész rendszer nemcsak elméletileg hibás, hanem gyakorlatilag teljesen lehetetlen, s ha minden eszközzel nem igyekszünk felnyitni az illetékes körök szemeit és tovább kísérletezünk, kiszámíthatatlan katastropha lesz a vége. Ez birt rá, s hivatalos kötelességem, hogy nem sokkal hivatalba lépésem után, s miután alapos meggyőződést szereztem magamnak arról, hogy itt a közvélemény egy végzetes tévhitével állok szemben, magamra vegyem a kellemetlen igazság leplezetlen feltárásának terhét, s a tényleges helyzetet és az akkor még homályba burkolt veszedelmeket feltárjam az illetékes factorok előtt, a minek természetes következménye az actio hirtelen megállítása volt.

Már most az áll t. Barátom tanulmányában, hogy az O. K. H. hibásan súlyosbította a helyzetet, mert 1913-ban, mikor a vezetőség rájött a hibás rendszer következményeire, „pánik” fogta el. Beszűntette,

illetve megvonta a hiteleket, szétrobbantotta az intézet ipari osztályát. Szerinte hibát követtünk el, mert – szerinte – a háború kezdetekor nem használtuk ki a conjuncturát, s mert jó üzleteket sem engedtünk csinálni, nehogy rossz üzletek történjenek. Bocsánatot kérek t. Barátomtól azért, hogy az O. K. H. az ipari szövetkezeti actiót, helyesebben annak további rohamos expansióját egyszerre megállította, azért nyugodtan vállalom a felelősséget, hiszen teljes tudatában voltam akkor annak, hogy javaslataimmal milyen veszélyt idézek fel. De ez a veszély volt a kisebbik. Nem is hirtelen történt az elhatározás. Majdnem egy évig figyelte aggodalommal a vezetőség a szervezet működését, s igyekezett vagy 130 ipari vállalat ezernyi kuszált ügyeibe behatolni, s alaposan megfontolva alkotta meg ítéletét.

Ha a kocsis látja, hogy galoppban rohanó szekere szakadék elé került, bizony megrántja a gyeplőt, ha mindjárt törik is egy vagy más dolog a szekérben. Rövidesen olyan halmozódása állott elő a többé-kevébbé phantastikus ügyleteknek, olyan chaos keletkezett 130 kész és félig kész ipartelepnek a realitásokkal nem számoló működéséből folyólag, hogy lehetetlenné vált a centralizált kezelés, sőt a mindenkori áttekintés is, .lehetetlenné vált a pénzügyi kezelés céltudatossága és észszerű korlátokban tartása. Ha szemrehányás tehető az O. K. H. vezetőségének, úgy inkább még azért tehető, hogy alapos tájékozódást igyekezett szerezni, s nem rántotta meg a gyeplőt az első aggodalom keletkezésének idején.

Sajnálom, hogy tanulmányában méltóztatott említeni, hozzá még szemrehányólag, az O. K. H. ipari osztályának szétrobbantását. Hisz ez az intézet belső fegyelmi ügyeivel kapcsolatos és nem tartozik a kérdés tudományos megítélésének keretébe. Nem tartom helyénvalónak e helyen fejtegetni e részletét, mert hiszen a mire törekednünk kell, az magának a rendszernek a vizsgálása, személyi ügyektől elvonatan, de a szemrehányással szemben annyit kell mondanom, hogy intern okok nem engedtek más lehetőséget, mint az ipari osztály sürgős feloszlátását, s hogy ha még egyszer ilyen helyzet állana elő, minden lelkiismeretes vezetőség ugyanígy cselekednék, mert hiszen a későbbi következmények és később nyilvánvalóvá lett tények teljesen igazolták eljárásunkat. De hiszen azonnal be is állítottunk egy új szervezetet, a mely teljesen képesnek mutatkozott az akkor elsősorban előállott feladat megoldására, t. i. arra, hogy alapos vizsgálatokkal derítse ki a több mint 130 ipari vállalatnál, hogy tulajdonképpen mi is van, mekkora a baj, mik az okai, stb., mert hiszen erről akkor senkinek sem volt tiszta képe. Hiszen akkor még a legtöbbször előtt úgy látszott, mintha az ipari szövetkezetek activák volnának, mintha fejlődnének. Nos ez beteg hely-

zet volt, s csak az látszott fejlődésnek, hogy korlátlanok látszó pénz keringett az ipari szövetkezeteknél. Fizethettek, készpénzben mindenért, építkeztek, vállalkoztak, de nem a saját pénzükből, vagy észszerű hiteltől – kevés kivétellel – és nem a saját kockázatukra. Persze, végre be kellett zárni a pénz csatornáit sok szövetkezettel szemben, de tévedés, hogy hiteleket megvontunk volna. Egyetlenegy szövetkezetnek sem mondtunk fel akkor hitelt. Hogy pedig – horribilis veszteségeket sejtve – a hiteleket korlátoztuk, eltekintve attól, hogy 1913-ban gazdasági krízis is volt, s az O. K. H. pénzeszközei elégtelenek voltak a szövetkezetek ezreinek hitelszükségleteire is, az természetes, pl. olyan esetekben, mint mikor egy szövetkezeti gyárnak csak 8.000 K saját tőkéje volt s láttuk, hogy már vállalatokra igénybe vett 1 millió sem elégséges. Vagy pl. az árúcsarnokok egy részével szemben, a melyeknél a raktárárúk egyszerre $3\frac{1}{2}$ millióra szöktek fel. Hiszen nem akadt volna pénzügyi szakember, a ki alaposan megismerve a legtöbb ipari szövetkezet helyzetét, lelkiismeretfurdalás nélkül további két krajczárt is tudott volna ezeknek adni. Erkölcsi szempontokból azonban tovább is hiteleket kellett hiteleket folyósítanunk, mert sok szövetkezetnél ipari szempontokból, vagy socialis szempontokból indokoltnak látszott a további kísérletezés, vagy mert a benntfekvő pénz is elveszett volna különben, vagy nem egy esetben, mert a szövetkezet még akkor is kényszerhelyzetekbe hozta az O. K. H.-t, a mire megfelelő törvényes eszközök hiányában módja volt. Tehát ez a szemrehányás nem állhat meg.

Hogy a háborús conjuncturát nem használtuk volna ki, ez sem így van. Persze, a *háború elején s azután* is, sok-sok telepen be kellett szüntetni a munkát, mert behívták a munkásokat, de a nélkülözhetetlen vezetőket is, vagy később az anyagihiány okozott bajokat. De a szemrehányás ellenkezőjét bizonyítja, hogy azt hiszem közel 50 milliónyi borses' textil-szakmabeli, valamint famunkát szállítottak ezalatt munkaképes szövetkezeteink. Tehát e célra igen bőkezűen adtunk pénzt. Persze, ez nem segíthetett a rossz szövetkezetek nagy részén.

Hogy pedig jó üzletet akadályoztunk volna? Kérem, tessék csak egy ilyet mondani. Én mondhatom, hogy egyet sem akadályoztunk. Igenis, volt olyan eset – az is később –, hogy egy nagy szállításra lett volna lehetősége egy vállalatnak, a melynél már rengeteg veszteség volt. De az anyag megszerzésére mintegy 8 millióra lett volna szükség ! Több, mint az OKH. egész alaptőkéje s ezt egyetlen üzletért? Nos, józanul ilyen vállalatba nem lehetett belemenni, noha az üzlet jónak látszott. De minden üzlet kockázattal jár s lelkiismeretlenség lett volna milliós újabb kockázatokat vállalni. Ellenkezőleg, nem egyszer kénytelenek voltunk pénzt adni vállalatokra, még a krízis akuttá válása idején

is, azért, mert egyes szövetkezetek megkerülve az OKH. felügyeleti jogát, szerződéseket kötöttek s azt utólag jelentették, mikor a jóhiszemű harmadik személylyel szemben perfectté váltak. Mert ilyen esetben illuzorius az OKH. papiroson levő jóváhagyási kikötése s előáll a kényszerhelyzet: vagy megtagadni a pénzt s akkor a szövetkezet csődbe kerül s az OKH. vészit, mert hiszen a szövetkezet saját vagyona rendesen alig számít, vagy folyósítani további kockázat árán is.

Bizony, egészen másképp néznek ki ezek a dolgok a mindennapi tényleges életben, mint az elméleti discussiókban. A mi azt illeti, hogy az OKH. közgyűlése az ipari szövetkezetek „kizárását” mondta volna ki, ez is téves. Bizonyos körök, izgatási célból tényleg ezt hirdették s ezzel az agrár s merkantil ellentétek tüzeire akartak egy kis olajat csepegtetni, de tényleges alap nélkül.

A közgyűlés a *szak-ipari* szövetkezetek különválasztásának és külön központba tömörítésének kívánságát fejezte csak ki. Szövetkezeteket az 1898: XXIII. t.-cz. szerint nem is lehet kizárni, ha csak törvény- vagy alapszabálysértést nem követnők el.

Súlyt fektetek tehát annak megállapítására, hogy ha az OKH. tapasztalatainak leszűrődése után egy időpontban a nyilvánosságra hozta» hogy a sokáig nagy sikernek hitt *actio* külső látszata alatt annak nagy hibái derültek ki s annak finanziaális lehetetlensége, a mely sok millió dubiosára vezeteti, e hirtelennek látszó elhatározás nem oktalan s fejevesztett „pánik” volt. Ha meglepő volt az OKH. ítélete az *actio* felett, ez csak azért volt, mert addig sajnos senkisé sem világitotta meg ezt a kérdést szakszerűen, a nyilvánosság előtt ilyen éles logikával s a meggyőződésből merített bátorsággal, mint a t. előadó úr mostani előadásában. Sokat írtak és sokat beszéltek az ipari szövetkezetekről régebben, de sajnos azt hiszem, objektiven azt kell mondani, hogy annyira vagy utópisztikus elvont szempontokból, a kérdéssel összefüggő sokoldalú gyakorlati dolgok teljes figyelmen kívül hagyásával vagy népszerűségi, sőt demagóg célzatokból, hogy teljesen összezavarták a fogalmakat. Hiszen az ipari szövetkezeti kérdés tárgyalásának módja igen tanulságos dolog. Bizonyítja, milyen baj lehet abból, ha közgazdasági kérdéseket egyoldalúan morál-philosophiai szempontokból, vagy egyes érdekelt körök szájaizéhez való alkalmazkodás szempontjából tálalnak folytonosan a közvélemény elé. Ez tetszetős és felelősséggel nem jár, mert ha nem sikerül, mindig azokat lehet szidni, hogy rosszul csinálták, a kik nem a rethorikai részt csinálják, hanem kénytelenek a kérlelhetetlen tények törvényeinek alávetett való körülményekkel, élő emberekkel és etnikai óhajokra nem hajló számok ridegségével megkísérelni, hogy közgazdasági poéták álmái megvalósítsák.

Bár évekkel ezelőtt jelent volna meg ez a tanulmány, a mely végre tudományos készültséggel, a való tények és a közgazdaság örök törvényeinek világításában tárgyalja ezt a kérdést. Hiszen az előadó úr thesisének egyes részei fölött lehet vitatkozni s a végső conclusiót, hogy nem kell új kísérletet tenni egy új szervezettel sem, nem osztom egészen de a következtetések nagy részét gyakorlati tapasztalataim alapján én is aláírom. Sokat hozhatnék fel a gyakorlatból az előadó egyes állításainak támogatására és kiegészítésére, de a kérdés valóban száz ágú s e megbeszélés keretébe annak részletesebb vitatása nem fér bele. Meg kell tehát elégednem azzal, hogy kiegészítésképpen csak röviden jelzek egyes lényegesebb tapasztalatokat abban a tekintetben, hogy az 1908 óta inaugurált rendszer miért nem válhatott be.

Hibás volt a rendszer, mert az OKH.-ról szóló törvény tisztán és kizárólag hitelszövetkezetekre való tekintettel készült, s egyetlen intézkedése sincs termelő ipari szövetkezetekre vonatkozólag. Így azután az OKH. nem rendelkezett az ilyen actio vezetéséhez szükséges eszközök sanctiójával.

Hibás volt ez a rendszer szervezetileg, mert több mint száz, az országban szétszórt ipartelepen hiányzó technikai és kereskedelmi szak tudást és agilitást nem lehet centralizálva Budapesten pótolni, különösen több, mint harminczféle szakmában. Hibás a rendszer pénzügyi szempontból, mert az eredeti hatalmas méretű terv megvalósításához száz milliók kellettek volna s nem az, hogy az amúgy is kis tőkájú OKH. harmadfélezer hitelszövetkezet mellett még ezt az ipari. átalakulást is országosan szervezze: de azért is, mert finantz-technikailag egyáltalában megoldhatatlan a finantzírozás ilyen szervezetben. Hibás volt a rendszer azért is, mert az egész actio messze meghaladta az OKH. erejét már akkor is, mikor összesen mintegy 4000 szövetkezeti tagot érintett csak, mert nem fejleszthette számbavehetőleg az ipart, mert kapitalisztikusan termelni egyénileg érdekelt kapitalisták nélkül nem lehet, gazdaságosan termelni ilyen szervezetben nem lehet s mert ilyen actio kereskedelmi feladatait az OKH. el nem láthatta a siker reményével s mert az óriási kockázatokkal szemben kellő fedezetről nem történhetett gondoskodás.

Azt sajnálom, hogy előadó úr értékes tanulmánya abban a tekintetben csonka, hogy a kérdés finantzális oldalát nem világítja meg. Általában hibája az ipari szövetkezeti vitáknak s irodalomnak, hogy jóllehet ipari és socialis szempontokból törekszenek megvilágítani a kérdés különböző oldalait, de két évtizeden keresztül nem találtam egyetlen tanulmányt vagy hozzászólást, a mely csak felületes szakszerűséggel is foglalkozott volna a probléma finantzális részével. Sőt az 1908/9. évi megoldásnak is az a nagy hibája volt, hogy absolute nem mélyedt

bele, hogyan lehet a tervet pénzügyileg végrehajtani. Pedig az ipari és kereskedelmi ügyekben a technikai és socialis kérdésekkel egyenrangú fontosságú a pénzügyi kérdés. A termelés lehetetlen tőke és pedig alkalmas természetű tőke nélkül.

Ez a nagy actio, a mely megfeneklett már akkor, mikor csak 4000 kisiparost vontak belé s akkor már rengeteg pénzt kötött le, reáharult az OKH.-ra, a mely egy más óriási hitelszervezetet tart fenn közel 700 ezer taggal s pénzt csak abból a másik szervezetből meríthetett.

Magának az OKH.-nak saját tőkéje, ez ismeretes, annyira kevés, hogy most már sürgős gondoskodás tárgyát kell, hogy képezze, hogy megerősítsék az intézetet a mezőgazdasági szövetkezetek szempontjából is. És ebbe a gyenge törzsbe oltották be az ipari szövetkezeti nagy actio nagy felszívó erejű hajtását.

A financiális részt azért is nagyon érdemes lenne tárgyalni, mert addig sok falsumból indultak ki s kár lenne a tapasztalatok mellőzésével új hibákat elkövetni.

A szövetkezeti hitelszervezet alapgondolata az, hogy a kisember nem bír nagyobb tőkével résztvenni a vállalatban, de a hitelalapot pótolja a tagok többszörös felelőssége. Tehát ha egy ipari szövetkezet tagjai jegyeznek 5.000 koronát – ha csak 2.000 koronát fizetnek is be, hozzászámítható a hitelalaphoz – ötszörös felelősség mellett 25.000 korona. Elméletileg tehát ennek a hitelalaphoz többszöröse nyújtható hitelkép. Ezenkívül a nyers anyagra s munkabérre is nyújtható hitel, ha a remélt kereseti összeg átruháztatik a hitelezőre. Nos, ha a felelősség tényleg értékes is a kisgazdánál, de nem ér semmit – tapasztalat szerint – a kisiparosnál. Először is csak csőd esetén érvényesíthető s a csőd-kimondás legtöbbször ethikai, socialis vagy célszerűségi okokból lehetetlenség. De nem is lehet behajtani a legtöbb esetben semmit a kisiparosok zömén. A felhozott esetben tehát ha elméletileg lehetne is 25-30.000 K-t hitelezni s ezen kívül egyes vállalati hiteleket adni, a tény az, hogy biztosíték, igazi biztosíték összesen 2.000 K. Most már a jelszó az volt, hogy capitalistikus termelési eszközöket adni a szövetkezeteknek, tehát telket, gyárépületeket, gépfelszerelést, ehhez szakértő vezetőt, gépészt stb. A rendszer azt hozta magával, hogy kisebb gyártelepeket kellett berendezni vagy venni. Miből? Hitelből. Vagy teszem fel az árucarnokoknál jó fekvésű, szépen berendezett bolthelyiség kellett. Ilyent sokszor csak 10-12.000 K évi bérért talált a szövetkezet, vagy 10 évi bérszerződés mellett. S az ilyen szövetkezetnek összes tőkéje néha még 10.000 K-t sem tett. A többi mind hitelre, jó reménységre ment. Már most az ilyen vállalat nem bírhatja ki az első évek nehézségeit, a rossz conjuncturát, a rendetlen kezelést, vagy köny-

nyelmű előlegezés stb. következményeit. A kamat szaporodik, a helytelen calculatio hiányait fedezni kell, a régiét fedezni kell. – Hitelből ismét.

Az is bizonytalan, meddig marad meg még ez a törpe saját tőke is. Hiszen a tag felmondhatja üzletrészét. Tessék hát egészséges vállalatot finanszírozni olyan alapon, hogy az alaptőkét a részesek tetszésük szerint kivonhatják a hitelező alól. Megmaradhat a hitelezőnek a gyár. De mit csináljon az O. K. H. ilyen gyárakkal ? Maga vezesse tovább, vagy adja el? Ha eladja, a mikor megszűnt az üzem, mindenki tudja, mit ér egy gyár, a melynek nem füstöl a kürtője, vészit, az pedig nem hivatása, hogy apróbb gyárakat dolgoztasson országszerte. A felügyeleti jog sem olyan nagy biztosíték ipartelepeknél, mint sokan gondolják. Az ipari szövetkezetek nagy része még rendes raktárkönyvet sem akar vezetni. Ügyleteit hanyagul jelenti be. Utolsó perczekben sürgönyöz pénzért, ha megakad. Vagyis a termelő telepek nagyrésze tulajdonképpen a hitelező Központ vállalatává válik financiálisan. A hitelezőt terheli szinte az összes koczkázat, de joga igen korlátolt ténylegesen, ha papiroson nagyon impozáns is. Hiszen autonóm igazgatóságok állnak vele szemben. Nem is tarthat annyi szakembert, hogy az ország minden részében folytonosan beható ellenőrzés alatt tartsa a vállalatokat. S ha tehetné is, irányítását, követeléseit, a legtöbbször ellenkezéssel fogadják, zsarnokságnak tekintik. Az egyedüli komoly sanctio a hitel-felmondás lehetősége. De mit ér vele a Központ ? Akkor száz esetből kilenczvenkilencszer okvetlen csődbe hajtaná a szövetkezeteket s azzal elvesztené saját pénzét. A megbukott rendszer elméletileg abból indult ki, hogy a Központ megalkotja az ipartelepét s akkor részint munkásokból nevel szövetkezeti tagokat, részint azzal szerez saját tőkét a szövetkezeteknek, hogy a kevés alapító tag meggyőződik a vállalat jóságáról s majd emeli üzletrészjegyzését. Persze, ez utópia maradt. De a munkások nem is igen akarnak szövetkezetekbe lépni. Csak nem régmajdnem sztrájk ütött ki egy szövetkezetnél, mert megkíséreltük azt erőltetni, hogy a confectionáló munkások tagokul belépjenek.

A további financiális hiba, hogy ha nyereséggel dolgozik egy ipari szövetkezet, az a nyereség az övé. Ha veszteséggel dolgozik, a veszteség oroslánrésze, ha nem az egész, a hitelező Központot terheli, a melynek így soha sem lehet fedezete a veszteségekre. Már pedig természetes, hogy ilyen sokoldalú, decentralizált ipari és kereskedelmi működésnél a legjobb esetben is kell számítani jelentékeny veszteségre is.

Nézzük most, honnan vegye a hitelező Központ a pénzt? Mindenki tudja, hogy egy ipartelepnek hitelezett pénzt onnan kivenni

alig lehet. Különösen szövetkezetnél, a mely drágábban termel, mint a nagyipar, és nem oly tökéletesen, nem lehetnek olyan nagy nyereségek normális körülmények között, hogy a szövetkezet hitelét számbavehetőleg törleszthetné. A tagoknak nem érdekük a saját tőke emelése, inkább az, hogy magas munkajutalékokban kivehessek a nyereség egy részét. De ha van is nyereség, azt inkább fizetésemelésekre és terjeszkedésre fordítják. Tehát a Központ pénzeit immobilizálja. Milyen pénzeket? Csakis mobil természetűeket. Hiszen a szakipari szövetkezeteknek nincs ilyen mobilizálható kötelezvény-tárczája, mint a hitelszövetkezetnek. Ezek révén kötvénykibocsátással sem szerezhet a Központ pénzt. A mit ad, azt a mezőgazdasági szövetkezetek fölös, de bármikor felmondható pénzeiből adhatja csak. Nemde ez is finanziaális absurdum.

A gyakorlatban hiba van a pénzügyi ellenőrzés körül is. Papiroson nagyon szépen meg lehet írni, hogy a Központ csak az ipari szövetkezet saját tőkéjének bizonyos többszöröséig nyújthat hitelt. De a gyakorlatban ez keresztülvihetetlen. A hitel hamar ki van merítve s ha akkor jön egy rossz esztendő vagy egy rossz vállalat, a veszteséget leírjuk az üzletrésztőkéből. De a regiet mégis csak fizetni kell, új anyagot is kell venni új vállalkozáshoz. Tehát vagy túl kell lépni a jobb jövő reményében a hitel keretét, vagy azonnal bezárni a szövetkezetet, a mivel aztán egészen biztosan elveszíti a hitelezett összeg túlnyomó részét.

Más pénzügyi megteheti, hogy egy iparvállalatnak veszély esetén felmondja a hitelt s könyörtelenül behajtja követelését. De más pénzügyi intézet nem is hitelez igazi kézzelfogható biztosítékok nélkül és olyan nyereségrészesedés nélkül, a mely bőven fedezheti kockázatát. Mindezt nem teheti az O. K. H.

Még csak azt említem fel, hogy honnan fedezze az O. K. H. az erős centralizálás folytán előálló magas, saját regie-költségét? Ez ma az egész regie-költség egyharmadát közelíti meg. Tehát 2.400 hitel-szövetkezei központi költsége $\frac{2}{3}$ és csak mintegy 100 szakipari szövetkezet központi költsége $\frac{1}{3}$ részét teszi ki az egész regie-költségnek.

Azt hiszem tehát, hogy ha a kormány foglalkozni fog kisipari szövetkezetek kérdésének, illetve helyesebben a kisiparfejlesztési kérdés újabb módozatának megállapításával, úgy a finanziaális oldalt sokkal behatóbban kell szemügyre venni, mint eddig történt.

A magam részéről egyébként osztom a t. előadó úrnak azt a felfogását, hogy le kell mondani arról az álomról, mintha a kisipart szövetkezeti úton nagyiparrá lehetne átalakítani szövetkezeti gyártelepek létesítésével. Ez sehol, soha sem sikerült és nem is sikerülhet. A szövetkezeti forma alkalmas lehet confekcionáló iparnál, vagy árúcsarnoknál, esetleg nyeranyagbeszerzésnél, de ott is csak szűkebb, egyszerű keretek között és igen erős korlátozások mellett. De hiba is a kisipar-

fejlesztést ilyen mértékben hozzákötni a szövetkezeti formához, a mely magában véve csak éppen olyan társulati forma, akár a részvénytársaságé.

Érdekes és tanulságos lenne ezekkel a dolgokkal részletesen foglalkozni, valamint azzal a kérdéssel, hogy egy-két szövetkezet igazi sikerének – s ilyenkor mindenki elsősorban a szegedi bőripari szövetkezetre gondol – mik az okai. De ez igen messzire vinne, s azért befejezésül még csak azt jegyzem meg, hogy ha a kormány szükségesnek látja egy új kísérletnek megtételét s ennek folytán valami új kisipar fejleszési szervezet létesítését, az új intézmény pártoltjait nem szabad újból a szövetkezeti egyenruhába bujztatni. Lehetnének azok önálló kisiparosok, kisipari részvénytársaságok, alkalmi egyesülések. Egyszóval liberálisabban kellene bánnia formával, hogy minden egyes esetben az igazán célszerű formát lehessen alkalmazni. A pénzügyi résznél pedig figyelembe kell venni, hogy semmiféle pénzügyet sem vállalhat fedezetlen kockázatokat, mikor más emberek pénzével dolgozik és hogy a túlbőkezű hitelezés ideig-óráig népszerű, de mesterséges fejlődést teremthet csak és előbb-utóbb nagyon megbosszulja magát. Ha egy csoport kisiparos csak 20.000 koronát tud összehozni, azzal nem lehet olyan vállalatot csinálni, a melynél józan számítással 200.000 K alaptőkére lenne szükség. A mai rendszer mellett pénzügyi szempontokból sok esetben csak hús és vérnélküli üres fantomok a szakipari szövetkezetek legtöbbször, már pedig a termelésnél s a kereskedelemben a pénz célszerű felhasználása gazdasági törvényeknek van alávetve, a melyeken semmit sem változtathat az, hogy ez a feladat olyan félhivatalos, vagy hivatalos intézményre ruháztatik, a mely különleges prestigéjére való tekintettel a közgazdasági munka kérges tenyerű munkásai között a lehetőségig kesztyűs kézzel kell, hogy részt vegyen.

Bernát István:

A magam részéről csatlakozom ahhoz az elismeréshez, a melyet *Korányi* báró úr volt szíves a t. előadó úr iráni kifejezésre juttatni. Valóban érdemes munkát teljesített, a mikor a történeti adatokat összeszedte, feldolgozta és élénkbe tárta. A mi a múltra vonatkozik, jórészen egyetérték vele. Azonban kevésbbé vagyok ebben a helyzetben arra nézve, a mi jövőt illeti. Elsősorban azt kell kiemelnem, hogy az OKH. kebelében ma is létező iparos *hitelszövetkezeteknek* további fennállását helyesnek és jónak találja. Azt hiszem, e tekintetben nézeteltérés még az iparosok körében sincs, mert helyesnek találják, hogy ezek ott maradjanak és lehetőleg fejlődjenek. Minthogy igazában véve csak 50 ilyen szövetkezet van, ezeknek a száma, ereje nem elégséges ahhoz, hogy önálló hitelszövetkezeti központ esetén az iparosokat, a kik rájuk vannak utalva, hitellel egészen jól alimentálják. E tekintetben úgy hiszem, nem az OKH. a hibás, hanem inkább a kereskedelmi és iparkamarák és a kisipari érdekképviselők, a melyek vagy elhanyagolták, vagy nem mozdították kellően elő ezeket a szervezeteket, a melyek pedig mig egyrésztől életképesek, másrésztől magára a központra nézve nincsenek oly veszedelmekkel összekötve, mint a termelőszövetkezetek. Ezeket elhanyagolván, nem adták meg az iparosságnak azt az erőt, a mi a hitel útján nyújtható lett volna.

E tekintetben azt hiszem, egyetértünk a t. előadó úrral; a továbbiakra nézve azonban nézeteltérések vannak közöttünk. Az előadó úr szerint az eléggé bevált termelőszövetkezetek egy bizonyos időn keresztül megmaradhatnak az OKH. kebelében; ezzel szemben a magam részéről azt óhajtanám, hogy az OKH., amint azt már az 1913. évi határozat is követeli, ezektől megmentettnék, mert ne méltóztassék elfelejteni, hogy az OKH. vezetősége, hivatalnoki kara annyira igénybe voltak véve ezekkel az odiózus munkákkal, hogy magára a tulajdonképeni cél továbbfejlesztésére, alig marad annyi idejük, erejük és energiájuk, a mi szükséges volna. Ne méltóztassék azt hinni, hogy ezek a mezőgazdasági szövetkezetek fejlődése most már magától megy, tehát további támogatásra és kiterjesztésre nem szorulnak. Nagyon is rászorulnak. Én például évek sora óta még boldogult *Károlyi* Sándor gróf életében foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogy a mostani viszonyok szerint épp az a rétege a mezőgazdasági népességnek, mely erre leginkább rá van szorulva, nem részesülhet még a hitelszövetkezet révén sem kellő hitelben, egyszerűen azért, mert egyes távolfekvő falvakban nincs meg az

erkölcsi erő, nincsenek meg azok az emberek, a kikre a szövetkezeti vezetése bízható volna. Itt a hitelnyújtásnak külön formáját kell kieszelni, a mi szintén az OKH. feladata lenne.

Az ipari hitelszövetkezetek azt a munkát, melyre az OKH. tulajdonképpen hivatva van, nagy mértékben lassították és gátolták. Azonban nem osztozom a t. előadó úr ama felfogásában sem, hogy az iparszövetkezetek egyáltalán nem volnának valók arra, hogy a kisiparnak versenyképességét emeljék s így nem volnának arra méltók, hogy megmentsük őket a pusztulástól. Azt hiszem, ebben téved. Utal arra, hogy az angol és német szövetkezeti központok is a hozzájuk kapcsolt, mindenesetre kapitalisztikus formák közt mozgó vállalatokkal az iparosság nagy részét foglalkoztatják. (Közbeszólás: a munkásokat.) Kétségkívül a munkásokat és nem az önálló mestereket. Azonban lehetnek tartom, hogy önálló munkások, illetve mesterek, a kik bizonyos szövetkezeti formában egyesülnek, szorosabb kapcsolatba jutva biztos piacon alapuló szövetkezetekkel, nagyon jól prosperáljanak. A másik, ezzel rokon gondolat az, hogy az államnak és a hatóságnak kezében óriási mennyiségű, évről-évre megismétlődő szállítások vannak és e szállítások egy részét elvállalhatnák e szövetkezetek, minden nagyobb kockázat nélkül. Utóvégre pl. éppen azok, a melyeknél e szövetkezeti forma úgy a hogy bevált: az asztalosmunkák, szabómunkák és czipő-csizmakészítők. Tessek csak venni az államvasutakat, a postát, távirót, fogházöröket és efféléket, mennyi szükséglete van ezek személyzetének

Az államnak, felfogásom szerint, kötelessége volna ezeket a socialis célokat is nagy mértékben előmozdító szövetkezeteket vagy szövetkezeti alakulatokat támogatni és ez nem volna nagy veszedelemmel összekötve. Sikereket lehetne elérni és az iparosok elégtelenségének, a mely be fog állani, ha e formákat egészen szétverjük, bizonyos fokig elejét lehetne venni.

Bátor vagyok arra is utalni, a mit az igen t. előadó úr nem emelt eléggé ki, hogy épp a háborúnak nyomása alatt Németországban e téren érdekes alakulat fejlődött ki. A német kisipar terén életképes és jelentékenyebb termelőszövetkezeteket létrehozni sokáig nem sikerült. Azonban a háború nyomása alatt mégis létesült egy oly szervezet, mely nagyon hasonlít ahhoz az ideához, mely a mi embereink előtt lebegett. Létesült t. i. Berlinben egy központ, egy pénzintézet, melynek az a hivatása, hogy a hadi megrendeléseket közvetlenül a hadügyminisztériumtól átvegye, azután továbbítja a minden tartományban létező kézműves kamarákhoz. Ezek nálunk nem léteznek és hogy ezt a szerepet az ipari és kereskedelmi kamarák vegyék át, az nálunk sok akadályba ütköznék oly oknál fogva, a mit most nem akarok fejtegetni. Azután ezek a német

kézműves kamarák létesítenek tartományi központokat, a melyek a megrendeléseket az egyes szállításra egyesült szövetkezetek között kiosztják. Ezek nagyon jól működnek és a berlini illetékes urak azt hiszik, hogy a háború nyomása alatt sikerült azt a formát megtalálni, mely a kisiparosság jelentékeny részét a jobb jövő felé viheti a háború után is.

Ezeket vagyok bátor a t. közgyűlés figyelmébe ajánlani. Azonban marad ezentúl még egy másik megjegyzésem is. Nem osztozom í. Barátomnak abban a felfogásában, mely abban foglalható össze, hogy a jövő ipari termelés egészen a kapitalistikus irányzatoknak lesz kiszolgáltatva. Igaz, hogy most reáfeküdt az egész közgazdasági életre a kapitalizmus, illetve plutokratikus irány és nagy erővel igyekeznek minden tért elhódítani maguknak. Nem is siker nélkül. De e mozgalomban, bármily erősnek lássék is ezidőszerint, nem látom, hogy meg volna a marandóság biztosítása. A kik mélyebben belenéznek a dologba, látják, hogy ez a mostani fejlődés merev ellentétben áll azokkal az ideálokkal, melyeket valaha a francia forradalom felállított és a melyek tiszteletében mi még felnőttünk. Egészen bizonyos, hogy ez az irányzat a szabadságot tökéletesen megsemmisíti. Méltóztassék csak arra gondolni, hogy ma már minden kartellálva van, vagy lesz és a legtöbb esetben felelőtlen tényezők döntenek el, hogy milyen áron kapjuk ezt, vagy azt a cikket. Ha az a civilizáció, a melyet egyrészt a francia forradalomnak, másrészt a XIX. századnak köszönhetünk, ért valamit, akkor lehetetlen, hogy a nemzetekben e soha nem érzett önkényesség nyomása alatt a szabadságnak érzete újra fel ne támadjon és valamelyes szervezkedés létre ne jöjjön, a mely ezt az irányzatot legalább is paralizálni fogja.

Bocsánatot kérek, hogy e messze kalandozó fejtegetéseket előre-bocsátottam, de ez azért volt szükséges, mert a kisipar terén is óhajtánám a jobb jövő magvait elvetni, a jobb jövőt előkészíteni. Igaz az, a mit a t. előadó úr mondott, citálva *Horváth* János t. barátom nagyon markáns kijelentéseit iparosainkról és különösen arról, miért nem képesek kisiparosaink szövetkezeti téren eredményesen működni. De ki kell emelnem azt, a mire *Korányi* báró úr célzott, hogy t. i. a legtöbb szövetkezet, mely iparosok közt az OKH. kebelében létesült, absolute nem volt szövetkezet, hiányzottak belőlük a szövetkezeti emberek. A tagoknak rendesen halvány fogalmuk sem volt arról, hogy ha ők szövetkezetben állnának, micsoda kötelességeik és micsoda erkölcsi feladataik volnának. Hogyan lehessen olyan alakulat egészséges, hogyan teremjen jó gyümölcsöket, a mely ilyen oszlopokra és ilyen alapokra kénytelen támaszkodni ?

Én tehát azt tartom, hogy miután egészen igaz van *Méhely* Kálmán urnák abban, hogy a kis iparosság terén csak évek sorára nyúló

nagyon szívós, okos és amellet igazán aprólékos munkától nem idegenkedő erőfeszítésekre van szükség, azért, hogy bizonyos eredményt érjünk el, nekünk meg kell nyitni az egészséges haladás útján azáltal, hogy valamiképpen – ha a kormány és társadalom súlyt helyez arra, hogy a kisiparosság felsegíttessék – a szövetkezeti eszméknek, gondolatoknak magvát a kisiparosság körében is elveszük. Miért sikerültek például a parasztszövetkezetek, röviden csak így nevezem őket és miért nem sikerültek, az iparosszövetkezetek? Miért van ott szövetkezeti szellem a legtöbb esetben és miért nem volt itt? A paraszttársadalomban, a falvakban még meg van a régi egészséges tagozat és rétegződés. Ott még tisztelik, legalább bizonyos fokig, a tekintélyeket és mennek utánuk. A mi kisiparosaink ultrademokraták, de mindenik vezér akar lenni, közlegény egy sem. Mindenki parancsolni akar és engedelmeskedni közülök alig akar valaki. Méltóztassék aztán ily körülmények között a szervezkedést megcsinálni. De azt hiszem, ha valami oly intézmény létesülne, mint vannak Németországban, az u. n. szövetkezeti ügyészségek, a melyeknek hivatása, hogy a szövetkezeti életnek eszmei részét fejlesszék, a szövetkezeti szellemet ápolják és az iparosoknak szövetkezeti téren való iskolázásáról gondoskodjanak, akkor, ha a jelenben nem is, de a jövőben, majd évek múlva, sikerülni fog e téren jobb állapotokat teremteni.

György Endre:

Azokkal a conclusiókkal, a melyekhez az előttem szóló t. Barátom, Bernát István jutott, én teljesen egyetértek, tehát azon eltérésekkel is, a melyeket ő jelzett az előadó úr nagyon érdekes és mindenesetre nagyon értékes fejtegetéseivel szemben. Felszólalásom célja ennél fogva ezen állítások ellenében főleg azon álláspontnak jelzése, a melyet szerintem a szövetkezeti mozgalommal szemben e téren, s általában is, el kell foglalunk, mert szerintem az előadó úr által felvetett egész kérdés megítélésénél is ez a sarkpont.

A szövetkezeti mozgalom egyik lényeges alkateleme, az altruismus. Abban teljesen egyetértek *Korányi* báró úr fejtegetéseivel, hogy nem kizárólag ez, s a legnagyobb visszásság volna akár, mint az előadó úr kifejezte magát, általános gyógyszerközt keresni a szövetkezeti formulában, minden létező társadalmi betegség ellen, akár s még inkább merőben és véglegesen szembehelyezni azt a capitalismussal és csupán kereskedelemellenes velleitásokat keresni benne. Hiszen maga az a tény, hogy sok országban, e között Magyarországon is, a szövetkezetek ügyei a kereskedelmi törvénykönyvben rendeztetnek, világos tanúbizonytságot tesznek arról, hogy a szövetkezeti ügy alapjai körül jóindulatú félreértések is gyakran forognak fenn.

Az angol *Economie Review* évekkal ezelőtt mélyreható tudományos kutatást rendezett azon kérdés felett, hogy új alapvető irányzatnak tartható-e a szövetkezet? Az én tudományos meggyőződésém az, hogy a szövetkezet az Individualismus és a socialismus túlhajtásai között természetsszerűleg kialakult középút, talán az utolsó, – mindenesetre elméleti szempontból is teljes figyelmet érdemlő – kísérlet arra, hogy a gyakorlati élet a végsőig menő Individualismus és a végső következtetéseket is levonó socialismus között emberies megoldást találhasson. A tekintetnélküli szabad érvényesülése az egyénnek szükségképen megteremtí a homo homini lupus gyakorlatát a gazdasági téren is; míg a társadalmi olajcseppek pazar kézzel töltögetése, minden kritika nélküli alkalmazása, a mint az előadó úr találóan fejtegeti, szükségszerűképen előli az egyént, előli a szabadságot, előli együtt a haladást.

Ebbe a küzdelemben nyúlt bele a szövetkezeti mozgalom, a kiáltó ellentétek csökkentésére, vagy legalább hatásának mérséklésére. Természetesen ott és úgy, a hol és a mint a gyakorlati élet igényei követelték legjobban, vagyis, hogy tudományos nyelven fejezzem ki maga-

mat, ott és úgy, ahol életfeltételei legjobban megvoltak és a hogy a gyógyítási folyamat legkedvezőbbben érvényesülhetett.

Hogy ez a milieu Angliában a fogyasztás, nálunk – úgy értem, hogy az európai kontinensen, mert hiszen kisebb-nagyobb eltérésekkel lényegileg az európai szárazföldi államok körülbelül ugyanazonos fejlődési fokon vannak – a termelésnek főleg mezőgazdasági oldala volt, s ott is a hitel tere: az természetes. Az angol fogyasztó szövetkezetek, s a kontinens hitelszövetkezetei voltak a csattanós válaszok. Ha a fogyasztótól a termelőig oly nagy lett volna nálunk is a távolság, mint Angliában, hol a lakosság $\frac{2}{3}$ részben külföldi terményt fogyaszt: nálunk is előbb virágzott volna fel a fogyasztó szövetkezet a rochdalei minta szerint; és ha minálunk is meg lett volna a skót bankok Cash „Credit rendszere, vagy az angol hitelkínálat: bizony nálunk is olyan sok nehézséggel lett volna még ma is összekötve a hitelszövetkezetek létesítése, mint Angliában. Hiszen Irlandban még ma is így van. Sir Horace Plunkett megcsinálta ott is azt, a mit nálunk gróf Károlyi Sándor; de a fogyasztási szövetkezet a közös kormány, a közös nyelv stb. daczára ott is másodsorban áll még ma is; és pedig szükségszerű módon.

Ez a tétel vezet aztán engem annak a megállapítására, hogy a socialis élet terén nem lehetvén imaginárius és a gyakorlati életben nem létező alapokon működni, nem a mozgalmak utai a fejlődésnek elvileg, legfeljebb bizonyos mértékben irányítói, hanem megfordítva, a mozgalmak életképes fejlődésének adják meg természetes talaját, életfeltételeit a tényleges viszonyok. A hol az Individualismus túlterjedése a viszonyok által adva van: ott nagyon nehéz a szövetkezeti mozgalomnak erős és életképes gyökérszalakra gyorsan szert tenni, viszont jól megoldozott talajon nehéz az egyéni túltengés karmait sok ideig háborítlan birtoklásban megtartani.

Ezen álláspont félreismeréséből, vagy tekintetbe sem vételéből származik aztán közzgazdasági életünkben, sőt elvi küzdelmeinkben is nagyszámú tévedés és félreértés. Már évekkkel ezelőtt reámutattam a magyar szövetkezetek egyik ülésén arra, hogy akarva-nemakarva tévedésbe jöttünk több izben azzal, hogy szövetkezeti, főleg altruistikus működést vártunk oly nagyobb vállalkozásoktól is, a melyek nevükön kívül nem voltak arra predestinálva. Mert hiszen a szövetkezetek, a hogy az európai kontinensen a francia syndikatusok mintájára kifejlődtek, a homogén gazdasági viszonyok autonom fejlesztésére voltak szánva, tehát altruismussal vágya nélkül. Alig lehetett és alig lehet az altruismust jogosan keresni oly vállalatoknál, melyek az egész országra kiterjedve nyitva állanak boldognak-boldogtalannak, s a hol óriás

ügyletek pillanatnyi eldöntéséről lévén legtöbbször szó, a tagok érdekei csak kis felületen tekinthetők át, az egyéni felelősség pedig teljes súlylyal követelhető, a hol tehát az egy mindenkéért és mindenki egyért elv csak rendkívüli módon volna érvényesíthető; viszont alig lehet a mai életviszonyok között csak gondolni is, hogy a socialis egyetértés olajcseppje be ne juthasson a legkisebb falusi részvénytársaság igazgatói szobájába is, még akkor is, ha törvényeink palástja alatt azt a legkihatóbb uzsorás-t űzi, a mit a büntető törvények sanctiója is eltilt. Egészen világos, hogy az előbb említett millieu részvénytársasági, az utóbbi pedig szövetkezeti alakulásra utal.

Meg kell jegyezni, hogy nagyszabású úgynevezett szövetkezeteinknél már csak két rendelkezés mutat úgy is a szövetkezeti szellemre, a törvény értelmében meghagyva működésben: az egyik a dividenda korlátozása, a másik a folytonos belépés nyitvatartása. Hogy ez a két rendelkezés nem elegendő a szövetkezeti szellem biztosítására: erre nem kell magyarázat. Viszont arra sem, hogy a részvénytársasági forma sem védi meg az individualistákat a socialis igények ellen: arra igazoló bizonyosságok a takarékpénztárak szabályozása tárgyában újra és újra felmerülő küzdelem, mely a közérdek altruista felfogását akarja érvényesíteni e téren is, és classikus példa nálunk Magyarországon a Pénzügyintézeti Központ alakítása.

Az a megkülönböztetés, a melyet az előadó úr tesz, a gyakorlati életből van merítve. A falusi gazdaszövetség életképessége sokkal nagyobb az ipari szövetkezeténél.

Az okok is helyesen vannak felsorolva, a gazda homogén szükségletében, a homogén viszonyokban, s last, but not the least, – a tagok kölcsönös ismeretében. Ez mind hiányzik az iparszövetkezetnél szükségképen. És hozzájárul az érdekellentét, mely lappangva mindig ott is kísért, a hol nyíltan bármely ok miatt nem jut kifejezésre. Ugyan ki merné eltagadni, hogy a másként leghomogénebb iparszövetkezetnél, még a legegyszerűbb iparos-hitelszövetkezetnél is, a melyeknek az előadó úr kivételes eljárást engedélyez, nincs ott az az elem, s nem gyakran tagadja meg egy szűk piacra dolgozó hat tízár egy hetediknek különben jogos hiteligenyét azért, mert az versenyző fél, vagy azzá lehet? Ez utoljára is emberi gyöngeség, de az eszme áldásos működésének életfeltételeit teszi lehetetlenné.

A hol homogének a viszonyok és a hol, a mint egyik előttem szóló helyesen jegyezte meg, a társadalmi tagozottságnak régi szelleme, mondjuk a magasabb látókör folytán megszűnt, ott lehet csak sikeres együttműködésre számítani azon keretben, a mint a szövetkezeti élet feltétlenül igényli. Ezen igazság az activ szövetkezeti munkálkodás

körében is napról-napra érezhető. Hazánkban számos falusi szövetkezet van, mely nehezen jött létre s csak egy-egy lelkes ember, birtokos, pap, tanító, jegyző bírta rá a leghomogénebb viszonyok közt levő lakosságot is a szövetkezeti életre. Ha felébredt e tudat, megerősödött a szövetkezet. Ha előbb eltávozott a lelkes kezdeményező, gyakran összeomlott a teljes gyökeret még nem vert intézmény. Ráerőszakolni még oit sem lehet a közönségre, a hol minden előfeltétel meg van; élő növényt gondozó nélkül átültetni nagyon kés.

Már most a kisiparos, a lehető legindividualistább faja a gazdasági társadalomnak. Ép úgy megrovásul, mint dicséretül mondom ezt; mert az Individualismus nehézséget okoz a szövetkezeti élet terén, de nagyon sok tekintetben rendkívül becses tulajdonság. Felette nagy kár volna kiirtani, mert az emberi szellem legkitünőbb virágait veszítenők el vele. Szerencsére nem is lehet. A mit keresünk és keresnünk kell, az nem az egyén megsemmisítése, hanem sikerült bejuttatása a socialis világnézetbe, a mely társadalmunk egész szellemet áthatja. Jeleztem már, hogy e beültetés lehetőségének legfontosabb – s talán egyedüli eszközének tartom a szövetkezeti életet, és pedig éppen azért, mert minden más javaslatnál eltérőleg a socialis eszmekörbe való átmenetet az egyén egyéniségének, teljesen szabad önrendelkezési jogának teljes fentartásával képes és óhajtja megvalósítani. A kollektiv munkára vezetés az individuum szabad hozzájárulásával: ez a szövetkezeti mozgalom morális jelentősége. Nemcsak phalanstert nem akar, még a rabszolgaságot, sőt a házközösségi rendszert sem, csupán csak annyit, a mennyit az egyén maga saját jól felfogott érdekében, minden külső kényszer nélkül hajlandó saját egyéni korlátozatlan voltából feláldozni.

A ki tehát az emberi fejlődésnek két alapvető pillérét – és pedig együttesen s nem egyiket a másik nélkül – fenn akarja tartani, s egyformán elismeri úgy az egyéni szabadság, mint a keresztyén szeretet jelenlétének és fejlesztésének feltétlenül szükséges voltát a jövőre is: az szükségszerűleg a szövetkezeti élet terén keresi a megoldást.

Ezek közé tartozván én is, egyoldalúnak tartom a felolvasó úrnak túlságosan merev állásfoglalását a szövetkezetek ellen, még az ipari téren is, és még a XX. század kezdetén Magyarországon is. Az ipari munkálkodás terén igenis fényes jövője van a szövetkezeteknek. A termelő szövetkezetek sikerei iránt nem lehet igaztalan az, a ki ismeri például a ketteringi bőriparosokat, vagy az angol és német házépítő- és bérlőszövetkezeteket, vagy az olasz kézimunkások és az előadó által is ismertetett milánói rászók stb. fényes sikerű szövetkezetek működését és miután „ab ente ad esse valet argumentationem nem lehet tagadni azt sem, hogy Magyarországon és a magyar iparosok közt el fog jönni

az ideje még a termelő szövetkezeteknek is. Hiszen a szabatos és folyton ismétlődő munkamozzanatokból álló ipari munka még jobban nélkülözheti a szigorú ellenőrzést és mindenképp felett az egyéni érdek sarkantyúját, mint a gazdasági, mondjuk bérlőszövetkezet. Nem a mai magyar vagy román fogalmat értve ez alatt, mely csupán szövetkezeti szerződést és földfelosztást kíván alapul, hanem a tényleges közös munkát követelő szövetkezeti bérletet.

Elismerem, hogy ez ma a jövő zenéje, de az is világos, hogy szemelláthatólag haladunk ez irányban. S ha az előadó úr is elismeri az iparos hitelszövetkezetek prosperálásának lehetőségét, mert hiszen meghagyandóknak tartja, s ha hasonlóul elismeri az anyagbeszerző, közös gépműhely, a raktárszövetkezetek lehetőségét, valóban csak a teljes conclusio le nem vonása lehet az oka a termelő szövetkezetek ellen való határozott állásfoglalásának. Pedig – s a *Bernát* István úr által épen most említett németbirodalmi példa is igazolja – erre is van szomszédainknál komoly kilátás, s így feltétlenül meg van nálunk is a lehetőség.

A tapasztalat kétségkívül negatív eredményre vezetett. Készségesen elismerem, hogy a negatív eredmények létrehozásánál nagy szerepet játszottak azon inhaerens okok, a melyekre reámutat a tanulmány. Nem kell azonban felednünk, – s az iparososztály fejlődésének gyorsasága a tempót is gyorsabbá teszi, – hogy ezek nem abszolút tiltó akadályok, hanem csak egyszerű nehézségek, a melyeket a haladó idő, s az előadásban is nagyon helyes észlelettel megállapított fejlődési tünetek, fokozatosan csökkenteni fognak, s a minőket a ma már teljesen beváltnak mondható mezőgazdasági hitelszövetkezetek létesítésénél is unosuntalanul tapasztaltunk mi is, a kik ezen a téren annak idején az úttörő munkát végeztük.

A kisiparosok mai súlyos anyagi állapotát nem kisebb bajok okozták, mint nehéz morális helyzetüket: az összeköttetés köztük, melyet a céhek alkottak, megszűnt, mindenki versenytársat lát csupán társában, a nagyipar végigtörte anyagi helyzetöket, a nyomor fullajtárjául szegődött a bizalmatlanság, a tilos útra tévedés és az ellentálló gerinc hiánya a vándorló tőke elleni küzdelemben; szóval mindaz az ok, a mi az iparfejlesztést indokolt nemzeti jelszóvá tette. Ezen anyagi és erkölcsi fokon azt kívánni tőlük, hogy az anyagi munkabírás és erkölcsi önzetlen kitartásnak egyszerre azon a fokán mutassanak eredményeket, a melyet a termelő szövetkezetek repraesentálnak, nagyon is optimista felfogás volt, a mely bűnhődött az ilyen módon vezetett iparfejlesztési actio bukásában. De cseppet sem szolgál döntő bizonyítékul arra, hogy ugyanez a cél más eszközökkel munkába vehető ne volna ma is, de

még arra sem, hogy megfelelő, talán közeli időben meg ne volna valószínűsíthető ugyanezen eszközökkel is. Helytelen időben nem megfelelő eszközökkel dolgoztunk: ennyi az egész; de megfelelő időkre fenn kell tartanunk ugyanezen eszközöknek újra kézhez vételét. Valóban a jövő fejlődés lehetőségének teljes sutbadobásával volna egyértelmű, ha ily alapon elejtenők az egész művelet lehetőségének tudatát. A szövetkezeti élet terén is áll az, a mivel a római senátus indokolt egy ütközetben megvert hadvezérének nyilvánította elismerését: „quoniam numquam deposuit causam reipublicae.”

Ez főképp az elvi eltérésem az előadó úr álláspontjával szemben.

A gyakorlati, közvetlen conclusióval, mint már említettem, szintén nem értek egyet. Az O. K. H. szerepe az iparos szövetkezetek körül, úgy vélem, teljesen tisztázva van. Nincs meg az az egyformaság távolról sem a gazdahitel és az ipari hitel közt, a mit az előadó úr jelez. A gazdahitel látható vagyionon alapul, mely nehezen cserélhet gazdát. Az ipari hitel alapja nem látható mindenki által, könnyen elidegeníthető. A gazdahitelt mindenki ellenőrizheti; classikus helyén, a községekben tényleg ellenőrzi is mindenki. Az ipari hitelt nem ellenőrizheti sem felhasználásában, sem visszafizetésénél senki; helye a kis vagy nagyobb város, hol egymás viszonyait senki sem ismeri, a versenyző társ talán legkevésbé sem ismerheti. A gazdahitel alanya egyszerű, primitív viszonyokhoz szokott lény; az ipari hitelé üzleti világban élő, értelmileg komplikáltabb ember. A gazdahitel természetes tartama, a termelési hitelnél, hosszú; biztos és adott természeti viszonyok által szabályozott; az ipari hitelé pillanatról pillanatra változó, mert az eladási conjuncturától függ. Más lévén a hitel és adós egész természetrajza: lehetetlen, hogy kielégítő lehetne az egyforma kielégítés.

Ebből pedig az következik, hogy végleg el kell szakítani egymástól. Mind a kettő szenvedett eddig is, szenvedni fog ezután is az összekötöttségtől, mint valami monstruosus siami ikerpár. Az ipari hitelt megbénították a földművelési hitel apró nehézségei, lassúsága, formalitásai; a gazdák hitelét az ipari hitelek kockázatos volta, mely ily kezelés mellett szükségképpen még kockázatosabb lesz. Nincs más orvosság erre, mint a teljes elválás. A szövetkezeti életet comppromittálja az erőnek erejével való összekötöttség; teljesen heterogén tárgyak és emberek teljesen homogén kezelése, éppen a szövetkezeti név sauceával leöntve, a melynek lényegéről semmi sincs távolabb, mint a bárminő természetelleni kényszer.

Hogy mi lépjen helyébe az OKH.-nak az Ipari Szövetkezeti Központ szerepében? arról messze vezetne most pertraktálni. Feltétlenül

perhorrescálom azonban úgy az előadó úr által is igen helyesen megrovott teljes centralisálást, mint a felelősség nélkül való hitelnyújtást. Ezeket tehát az új szervezetben teljesen kerülni kell; s ha ezek nélkül az meg nem oldható, úgy inkább essék el az ily szerv egészen, s más módszerre tereitessék a kérdést. De tarthatatlan a centralisatiótól annyira idegenkedő szerzőnk nagyon érdekes és ismétlem, nagyon értékes dolgozatának nem egészen consequens javaslata, hogy az OKH. kebelében mégis egyesíttessék a két heterogén irányzat, s ott majd ellenőrizze az iparos a gazdát, a gazda meg az iparost, a mi aligha biztatna más kilátással, mint azzal, hogy a divergens s az ország általános érdekéből annyira fontos két termelési ág közt a súrlódási terület még jobban kiszélesednék.

Pedig abból úgyis van máris elég, s így még e szempontból is okosabb a teljes szétválasztás.

Dr. Horváth János:

Az előadó úrnak szóbeli előadása igen szép volt; tartalma is mérsékelt volt; én nem is ez ellen, hanem a már nyomtatásban is előre megjelent és közkézen forgó értekezése némely túlzó és téves része ellen, mely súlyosan érinti a kisiparosokat, emelek szót.

Ilyen elsősorban az a tanács, hogy az OKH. zárja ki kebeléből az ipari szövetkezeteket és önállósítsa őket. Ez annyit jelent, hogy azokat a szövetkezeteket, a melyeket az OKH. létesített, mondjuk ezeket a gyermekeket, a melyeket egy ideig nevelt, most egyszerre utasítsa ki, mintha valami árvaházból kiutasítanák a 8-9 éves gyermekeket az utcára azzal, hogy menjetek, tegyetek, a mit akartok. A másik megjegyzésem pedig az, hogy at. előadó úr értekezésében megint a halálharangot halljuk kongatni a kisipar sorsa felett és azt a tanácsot olvassuk, hogy menjenek az iparosok a gyárakba és legyenek gyári munkások. Mi öregek tudjuk, mi ez. Feltámadtak a múlt század hetvenes éveiben ebben az értekezésben, a mikor a Darwinizmus, a szabad kereskedelmi rendszer és a féktelen szabad verseny uralkodtak s ezek egyengették a socialdemokrácia útját. E korszaknak szüleménye volt az 1872. évi ipartörvényünk, mely kimondja, hogy mindenki üzhet ipart, minden képesítés nélkül.

A német irodalomban a hetvenes években egész külön helyet foglalnak el azok a könyvek, melyekben nagymérvű volt a halálharanghúzás a kisipar felett. Tudjuk, hogy a kisipar bizony nem halt ki, pedig a halál harangot húzták folytonosan a hetvenes években felette, hanem Németországban már a hetvenes évek végén visszatértek az *lenungokra* és *Bismarck* korában a porosz kereskedelmi miniszter a czéhek mintájára bizonyos szabályokat készített, a melyeket közzé is tettünk annakidején az iparosok lapjában: az „*Iparügyekben.*” És mi történt? Németország 1881-ben hozott oly ipartörvényt, amelyben félig visszaállította a czéheket, a képesítést, a mesteri címet, stb. Ezt követte azután az osztrák ipartörvény 1883-ban és 84-ben ami ipartörvényünk, de nem oly drasztikus szigorú szabályokkal, mint az osztrák törvény. Van ebben bizonyos szabadság, de azért az iparosok qualificatioja bele van véve. Ez mutatja azt, hogy hiába húzták meg a halálharangot a kisipar felett, az nem halt meg, hanem ma is él.

Most, hisz erre czéloz a t. előadó úr is, nagy baja van a kisiparnak, az, hogy egy része elhull a csatatéren a kisiparosoknak, másik része pedig rokkantan jön haza, és ezek mind benne maradnak az iparban, sőt a mezőgazdasági munkások és katonák közül is azokat, a kik

rokkanttá válnak és mezőgazdasági munkát nem bírnak végezni, kénytelenek leszünk az iparba vinni. Ez némi veszélyt rejt magában a kisiparra nézve, mert ezeket rövid idő alatt kiképezik az egyes iparágakra és közülök nem egy lesz mester, a ki műkézzel dolgozik és versenyezni fog a régi mesterekkel; de sokféle iparágban alkalmas munkássá is válnak. Mindamellett ez sem fogja a kisipart kiirtani, mert az a szervezés, ami 1885-ben megindult, jótékonyan hatott a kisiparra.

Vegyük pl. a szabóipart. Ez akkor elég züllött állapotban volt. Bocsánat, hogy beleszúrom, de én kezdtem szervezni az ipartestületeket Budapesten és legnagyobb részét én szerveztem; 25 évig működtem velük együtt, tehát az egyéneket is ismerem és közvetlen tapasztalásból beszélek. A szabóipar akkor – ismétlem – züllött állapotban volt, de rendezett viszonyok közt van ma és biztosíthatom az urakat, hogy lehet itt a Neumannoknak szép üzletük, mehet oda a miniszter is ruhát csináltatni, de szabóiparunk és asztalosiparunk is élni, virágozni fog, különösen akkor, ha a milliomosok száma is szaporodik. A cipészipar inkább ki van téve a veszedelemnek a gyárak miatt, mert a gyárakban tömegesen lehet cipőt készíttetni.

Ki kell még egyszer emelnem, hogy a kisipar nem hali meg, azt megvédték a külföldi nagyobb, civilizáltabb államok és mi követtük őket és a kisipar élni és virágozni fog bizonyos ágakban. A takácsipar és gombkötőipar stb. megszűnhetett, de a szabóipar és az asztalos, stb. ipar nem fog megszűnni soha.

Itt vannak azután a szövetkezetek. Az iparszövetkezeti actiót én indítottam meg 1895-ben és a kereskedelmi minisztérium felkarolta azt. Az 1896. július 23-án enquete volt a kereskedelemügyi ministeriumban, a hol gróf *Károlyi* Sándor és az agráriusok is jelen voltak. Célja ennek a szaktanácskozmánynak az volt, a mit később a törvény megvalósított, hogy t. i. a gazdákat és iparosokat egy központi szövetkezetbe egyesítsék; de a kézművesek tiltakoztak ez ellen, nem akartak gróf *Károlyi* Sándorral és az agráriusokkal menni. A törvény azonban úgy készült, hogy a gazdasági és ipari szövetkezetek együtt legyenek. Ellene is voltak ennek az iparosok, de én vagyok a bűnös, mert belevittem őket ebbe. A többi közt azt is mondtam nekik, a mit öméltósága, báró *Korányi* vezérigazgató úr is említett, hogy iparosok nektek nincs hitelalapotok, a gyalupad – e szó benne van a könyvemben, melyet méltóztatott citálni – nem elég fedezet arra, hogy nektek és szövetkezetiteknek nagy kölcsönt adjanak, hanem azért menjetek be a szövetkezetbe a gazdákkal együtt, mert azoknak földbirtoka az egész világon jó fedezet a kölcsönökre. Sikerült is nekem részben ez a dolog, mert meghívtak az OKH-hoz tisztviselőnek és mivel érintkezésben voltam a kama-

rák titkáraival, de az actiót is úgy folytattam, hogy meglátogattam a főispánokat, alispánokat, polgármestereket, rendőrkapitányokat, mert tudvalevőleg ez utóbbiak elsőfokú iparhatóságok a törvényhatósági városokban, s tájékoztam az emberek felől. Találtam oly rendőrkapitányt, a ki megjósolta nekem, hogyha egy bizonyos egyén kerül a szövetkezet élére, a kit az iparosok kijelöltek, megbukik a szövetkezet, a mi meg is történt.

A hiba azonban a szervezésben, vagyis inkább a központ nem ipari szervezésében volt. Az OKH. alakítását a ministeriumok és elsősorban a pénzügyministerium vezette és nem gondoskodtak arról, hogy az igazgatóságba ipari szakemberek is jussanak. így aztán én hat évig egyetlen egy személyben, illetve később még egy írnnokkal együtt voltam az iparszövetkezeti szakosztály, míg a többi osztály 15-20 tisztviseleből állott. Én egymagamban alakítottam meg az iparos szövetkezeteket s a mennyire egy nap alatt tudtam, instruáltam a vezetőket, de aztán haza kellett jönnöm tovább dolgozni. A megalakítás után az összes ipari szövetkezeteket átvette az agrárius ellenőrző osztály, mely a szakipari szövetkezeteknek is elküldötte a hitelszövetkezeti üzleti könyveket. S én alakítottam a tej- és pinczegazdaságokat és szövetkezeti gabonafaktárakat is. De menjünk odább.

Én sohasem tekintettem az ipari szövetkezeteket iparfejlesztő tényezőnek. A magam részéről ma sem tekintem annak és az előadó úr idézett is két oldalt könyvemből annak bizonyítására, hogy az ipari termelőszövetkezeteket nem tartottam és ma sem tartom sem szükségesnek, sem célszerűnek.

A termelő szövetkezeteknek azonban van egy jó fajta: a kiadószövetkezet, a minöket létesítettünk, ez t. i. megszerzi a szállítandó munkát a szövetkezetek részére, ezt a tagjainak kiadja elkészítésre és így szállítja a szövetkezet nagyban az elkészített munkát. A katonai, a vasúti s egyéb ipari munkavállalatok és szállítások nagy részt az iparosszövetkezetek és az iparosok kezébe kerültek. Különösen a budapesti szabók szövetkezete akkor, Vikár Béla vezetésével oly mintaszerű volt, hogy könyveket, füzeteket irtak róla. Az asztalosszövetkezetek is sikerültek.

Ha a mai helyzetet tekintjük és kivesszük innen azokat a gyári szövetkezeteket, a melyeket az O. K. H.-nak a ministerium kívánságára át kellett vállalnia, ha ezeket elimináljuk, akkor a kép nem is olyan nagyon sötét, mint a milyennek festették. Az ipari hitelszövetkezetekről azt kell mondani, hogy semmivel sem rosszabbak, mint a mezőgazdasági hitelszövetkezetek általában. A szakszövetkezetek közt voltak gyengék és talán rosszak is, de a mezőgazdasági *szakszövetkezetek sokkal rosszabbak.*

Az árúcsarnok asztalosszövetkezetek szintén nem rosszak. Persze, hogy rossz is volt, a mikor Budapesten hat ilyen szövetkezet volt, a mi Budapestre sok. De ennek nem az O. K. H. az oka, hanem a széthúzás szelleme idézte elő, mely az iparosoknál megvolt, mígnem aztán odamentek az O. K. H.-hoz, hogy segítsen rajtuk. Ez iparkodott is segíteni, de ennyi szövetkezetet fentartani Budapesten az asztalosipar terén nem lehet. De a mi van, az jó.

Hogy a szövetkezet jövőjét is megrajzoljam, csak azt mondom Montecuccoli mintájára, hogy emberek, emberek és harmadszor is emberek kellene az ipari szövetkezetekhez, és azokat ki kell nevelni, különösen pedig a vezetőkéi kell kioktatni. Ausztriában megvoltak az ipari instruktorok. Nekünk erre se pénzünk, se időnk, se emberünk nem volt, kezdetben sem, utóbb sem. Az iparosokat, mint Ausztriában történt, ki kell oktatni és ki kell nevelni őket a szövetkezeti életre; azonkívül pedig keresni kell élükre jó vezetőket és jó könyvelőket; mert a könyvelésben is hiba volt. Én kidolgoztam mindenféle üzleti szabályt és hogy mennyire iparkodtunk segíteni, mutatja az, hogy a katonai és egyéb szállítások nagy részéi megszereztük. Az iparösszámláknak legelőször az O. K. H.-ban való leszámítolását mi kezdeményeztük. A szabályt én dolgoztam ki, az megjelent a Magyar Iparban és az egész országban elv fogadták alapul; bank is alakult Budapesten e célra és azóta az iparoságnak ez a megkövesedett tőkéje, a mely milliókra megy az országban, mozgékonyá vált és a számlák leszámítolásával az iparosokat üzleti tőkéhez és olcsó kölcsönhöz juttattuk.

Ha az én 1900. évi emlékiratom szerint a hónap alá nyulunk az iparosoknak, ha előre kioktatjuk azután szigorúan, de igazságosan bánunk velük, mert ezek nem oly szelíd természetűek, mint a gazdák, a kik a pap előtt meghajolnak, akkor sikerülni fog minden, mert az iparos is elismeri a tekintélyt, ha látja, hogy érdekeit védelmezik. Én azt hiszem, hogy az ipari szövetkezeteket lehet tovább fejleszteni. Azután az a feladat a jövőben, hogy azokat a hiányokat és hibákat, a miket elkövettünk, és talán a viszonyok miatt el sem kerülhattunk, és így nem valósíthattuk meg azt, a mi akartunk, azokat el kell kerülni, ki kell az iparosokat oktatni, úgy a vezetésre, mint a könyvelésre, erős kéznek kell kézbe venni az egészet, nem kell sok szövetkezetet alakítani, különösen nem negyven iparágat, és ha egy iparszövetkezeti központ alakul, ahhoz az államnak mindenestre éppúgy hozzá kell járulnia, mint a hogy hozzájárult a tejszövetkezetekhez, a pinczeszövetkezetekhez és szövetkezeti gabonaráktárhoz.

A kisipari szövetkezeteket mi nem tartjuk iparfejlesztési tényezőnek; mi a szövetkezeti eszmét mindig jól fogtuk fel és azt tartottuk,

hogy a szövetkezetek célja, az iparos anyagi helyzetének javítása, előmozdítása. Az ipari szövetkezeteket ne akarják az iparfejlesztő tényezők közé sorozni, hogy az önálló vámterületet az ipari szövetkezetek pótolják; mert bizonyos tekintetben ez volt a cél. Az önálló vámterület semmivel sem fogják pótolni. Erre mi sohasem gondoltunk, hanem igenis arra, hogy az iparost, ezt az értékes elemet, melynek önállósága, testi és szellemi ereje egyik jelentékeny részét képezte és képezi Magyarország történetének, konzerváljuk és fenntartsuk.

Szükséges, hogy a kézművesipart, a melynek nagy múltja volt hazánkban is, de jövője is van, a szövetkezetek útján fenntartsuk, az iparosok helyzetét javítsuk és ha ily értelemben megalakít a ministerium egy ipari szövetkezeti központot, azt üdvözljük úgy, mint a kézműves ipar egyik fenntartó tényezőjét. A magam részéről szükségesnek tartom az iparszövetkezeti központot, de ennek azután szakembereket, ha nem is kizárólag iparosokat, állítsanak élére, ez a központ megbízható alkalmas egyénnel oktassa ki az iparosokat, és ha szövetkezetet alakít, azt szigorúan vezesse, ellenőrizze. Elő kell venni azokat a tényezőket, akiket én is felkerestem, mikor ipari szövetkezeteket alakítottam és akkor azok segítenek megválasztani a becsületes embereket, mert ezek kellene a szövetkezethez, de egy-két tekintélyesebb középiparost is meg kell nyerni.

Abban van az egész siker titka, hogy az embereket meg kell találni és alkalmas vezetőket kell keresni. Az ipari szövetkezetek így prosperálni fognak, a mint prosperálnak is de rosszak csak a *gyáripari szövetkezetek voltak*, a mikhez semmi közük sincs a kézműves iparosoknak.